

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС:
підготовка до іспиту

Частина друга

Навчальний посібник

Дніпро
Видавець Біла К. О.
2020

*Рекомендовано до друку Науково-методичною
радою Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 2 від 22.10.2020 року)*

Рецензенти:

Кірін Р. С. – д-р юрид. наук, доц., судовий експерт відділу досліджень у сфері інформаційних технологій Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

Саєнко А. І. – канд. юрид. наук, юрисконсульт туристичного агентства «Бажик-Тур»;

Нестерцова-Собакарь О. В. – канд. юрид. наук, доц., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету ДДУВС.

Колектив авторів:

канд. юрид. наук **Резворович К. Р.**; д-р юрид. наук, проф. **Юнін О. С.**; канд. юрид. наук, доц. **Юніна М. П.**; канд. юрид. наук, доц. **Круглова О. О.**; канд. юрид. наук **Ярошенко А. С.**; **Нагорна О. О.**; **Шурин І. В.**

Ц 58 **Цивільне право та процес: підготовка до іспиту. Частина друга :** навч. посіб. / кол. авт. [Резворович К. Р. (кер.), Юнін О. С., Юніна М. П. та ін.]. – Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. – 216 с.

ISBN 978-617-645-404-5

Посібник підготовлено на основі положень чинного цивільного процесуального законодавства України відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Цивільне право та процес» Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Навчальний посібник підготовлений для допомоги здобувачам вищої освіти під час підготовки до здачі екзамену по дисципліні.

Посібник розраховано на студентів, курсантів, слухачів та викладачів вищих навчальних закладів, а також наукових і практичних працівників.

УДК 347

ЗМІСТ:

ПЕРЕДМОВА.....	8
Тема 19. Поняття, система, принципи та джерела цивільного процесуального права. Цивільне судочинство	13
Глосарій до теми 19.....	13
19.1. Поняття цивільного процесуального права. Предмет, метод та система цивільного процесуального права	16
19.2. Дія норм цивільного процесуального права в часі, просторі, за колом осіб	19
19.3. Джерела цивільного процесуального права.....	20
19.4. Поняття цивільного судочинства (цивільного процесу). Цивільна процесуальна форма, її ознаки (провадження, стадії, процесуальний режим) .	22
19.5. Поняття принципів цивільного процесуального права та їх класифікація .	24
19.6. Конституційні принципи цивільного процесуального права	26
Тема 20. Цивільні процесуальні правовідносини.....	28
Глосарій до теми 20.....	28
20.1. Поняття цивільних процесуальних правовідносин.....	29
20.2. Передумови виникнення цивільних процесуальних правовідносин	30
20.3. Елементи цивільних процесуальних правовідносин	31
20.4. Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин	34
20.5. Зміст цивільних процесуальних правовідносин	34
Тема 21. Учасники цивільного процесу	36
Глосарій до теми 21.....	36
21.1. Суд – обов'язковий суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин	37
21.2. Склад суду. Відводи.....	37
21.3. Особи, які беруть участь у справі, їх процесуальні права та обов'язки	39
21.4. Особи, які сприяють судовому розгляду і вирішенню справи: їх права та обов'язки	41
21.5. Поняття сторін в цивільному процесі. Процесуальні права та обов'язки сторін.....	44

21.6. Процесуальна співучасть в цивільному процесі	46
21.7. Поняття процесуального правонаступництва	47
21.8. Неналежний відповідач і порядок його заміни	50
21.9. Поняття і види третіх осіб в цивільному процесі	51
Тема 22. Докази та доказування у цивільному процесі	54
Глосарій до теми 22	54
22.1. Поняття і види судових доказів.....	55
22.2. Доказування. Етапи, предмет доказування	56
22.3. Оцінка судових доказів	57
22.4. Належність доказів і допустимість засобів доказування.....	58
22.5. Пояснення сторін та їхніх представників як засіб доказування.....	61
22.6. Показання свідків як засіб доказування.....	62
22.7. Письмові докази, їх види.....	66
22.8. Речові докази та їх дослідження.....	67
22.9. Забезпечення доказів. Судові доручення щодо збирання доказів.....	71
22.10. Висновок експерта як засіб доказування.	72
Тема 23. Цивільно-процесуальні строки. Санкції та судові витрати	77
Глосарій до теми 23.....	77
23.1. Поняття процесуальних строків їх види та значення.	80
23.2. Обчислення і зупинення процесуальних строків.	83
23.3. Продовження та поновлення процесуальних строків.	86
23.4. Поняття і види судових витрат.	88
23.5. Витрати, пов'язані з розглядом судової справи.....	89
23.6. Розподіл судових витрат між сторонами.	94
Тема 24. Пред'явлення позову. Відкриття провадження у справі	97
Глосарій до теми 24.....	97
24.1. Поняття і загальна характеристика позовного провадження.	100
24.2. Поняття позову, його елементи та види.....	100
24.3. Забезпечення позову.....	108

24.4. Позовна заява та її реквізити.	114
24.5. Способи захисту відповідача від заявленого позову.	117
24.6. Зміни у позовному спорі.	121
24.7. Пред'явлення позову. Відкриття провадження у справі як стадія цивільного процесу.	123
24.8. Процесуальний порядок відкриття провадження у справі.	128
Тема 25. Провадження у справі досудового розгляду	131
Глосарій до теми 25.....	131
25.1. Підготовка цивільної справи до судового розгляду – обов'язкова стадія цивільного процесу.	132
25.2. Процесуальний порядок підготовки цивільних справ до судового розгляду.	133
25.3. Попереднє судове засідання.	134
25.4. Судові виклики і повідомлення. Порядок вручення судових повісток.	136
Тема 26. Судовий розгляд цивільних справ. Судові рішення	139
Глосарій до теми 26.....	139
26.1. Судовий розгляд цивільної справи як стадія цивільного процесу.	140
26.2. Судове засідання як процесуальна форма розгляду та вирішення цивільної справи.	141
26.3. Ускладнення у ході судового розгляду цивільних справ.	142
26.4. Фіксування цивільного процесу.	143
26.5. Судові рішення: поняття, суть, види. Законна сила рішення суду.	145
26.6. Вимоги до рішень суду. Форма і зміст рішення суду.	146
26.7. Усунення недоліків рішення судом, який його ухвалив.	148
26.8. Ухвали суду першої інстанції.....	149
26.9. Заочний розгляд цивільної справи: поняття та особливості.	151
Тема 27. Наказне провадження. Окреме провадження	153
Глосарій до теми 27.....	153
27.1. Поняття та особливості наказного провадження. Судовий наказ як особлива форма судового рішення.	154

27.2. Розгляд справи у порядку наказного провадження.	155
27.3. Окреме провадження: загальна характеристика.....	157
27.4. Загальні правила розгляду та вирішення справ окремого провадження.	158
27.5. Розгляд судом справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи.	160
27.6. Розгляд судом справ про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності.....	162
27.7. Розгляд судом справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою.	163
27.8. Розгляд судом справ про усиновлення.	165
27.9. Розгляд судом справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення.	167
Тема 28. Апеляційне провадження. Касаційне провадження. Перегляд судових рішень	170
Глосарій до теми 28.....	170
28.1. Право апеляційного провадження та порядок його реалізації.....	173
28.2. Підготовка та порядок розгляду справи апеляційним судом.	175
28.3. Повноваження суду апеляційної інстанції. Ухвали, постанови та рішення суду апеляційної інстанції.....	177
28.4. Право касаційного оскарження та процесуальний порядок його реалізації.	180
28.5. Порушення касаційного провадження, підготовка та розгляд справи судом касаційної інстанції.....	183
28.6. Повноваження суду касаційної інстанції. Рішення, ухвали суду касаційної інстанції.....	186
28.7. Провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами: поняття, особливості, суб'єкти права оскарження, форма та зміст заяви.....	188
28.8. Підстави та порядок перегляду судових рішень за виключними обставинами.	192
28.9. Судовий контроль за виконанням судових рішень.	195
ДОДАТОК 1. Питання для підготовки до екзамену.....	198

ДОДАТОК 2. Приклади рішення практичних завдань з екзаменаційних білетів	201
СПИСОК використаної літератури:	211

ПЕРЕДМОВА

Навчальний посібник «Цивільне право та процес: підготовка до іспиту. Частина друга» підготовлений відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Цивільне право та процес» ДДУВС і являється логічним продовженням посібника «Цивільне право та процес: підготовка до іспиту. Частина перша». У навчальному посібнику пропонується матеріал, структурований по питаннях та відповідях, що допоможе здобувачам вищої освіти активізувати самостійну навчальну діяльність для ефективного пізнання правових категорій та інститутів цивільного процесу, та ефективно здійснювати підготовку до підсумкових видів контролю, у тому числі до іспиту. Посібник підготовлений з дотриманням навчальних та методичних вимог, що забезпечить актуальне викладення навчального матеріалу.

Зміст включених до тексту навчального посібника тем відображає ключові концептуальні положення науки цивільного процесу та сучасні тенденції розвитку цивільного процесуального законодавства в Україні.

Структура посібника обумовлена структурою екзаменаційного білета, який має теоретичну та практичну частини. У теоретичній частині білету здобувачеві вищої освіти пропонується надати змістовну відповідь на теоретичне питання. Тому основна частина посібника сформована як відповіді на питання екзаменаційного білету. Практична ж частина передбачає необхідність вирішення певної ситуації, надання їй юридичної оцінки. Таким чином, інша частина посібника пропонує для розгляду варіанти вирішення задач, які подібні за змістом до практичних завдань з екзаменаційних білетів. Також, для зручності, у посібник були включені перелік питань для підготовки до іспиту, та перелік нормативних і літературних джерел.

Реформування судочинства та системи судоустрою Україні спрямоване на підвищення рівня захисту прав учасників правовідносин і запровадження загальносвітових та європейських стандартів цивільного правосуддя. Об'єктивні реалії сучасного світу вимагають від доволі консервативної системи правосуддя нашої країни більшої гнучкості і потребують змінюватися згідно

потреб суспільства. Поширення приватних відносин вимагає ефективних і відповідних механізмів захисту прав їхніх учасників.

Сучасний розвиток цивільного процесу має суттєвий вплив на загальний розвиток українського права. Також, його реформування пов'язане з розвитком приватного процесу високорозвинених країн світу, зокрема, європейських, оскільки цивільний процес України є складовою частиною загальносвітових систем права.

Основним спеціальним нормативним актом українського цивільного процесу, як відомо, є Цивільний процесуальний кодекс України, який набув чинності в 2004 році. В історії розвитку вітчизняного законодавства він займає досить помітне місце. Останнім часом, а саме у 2017 році, відбулася зміна редакції цього кодифікованого акту. Робота по приведенню норм цього кодексу до виских сучасних стандартів триває. Тому щорічно вносяться в його текст нові зміни та доповнення.

Цивільний процесуальний кодекс України визначає юрисдикцію та повноваження загальних судів щодо цивільних спорів та інших визначених цим Кодексом справ, встановлює порядок здійснення цивільного судочинства.

Правові положення цивільного процесу створюють умови для вирішення багатьох спірних та важливих питань, що виникають в нашій країні, яка порівняно недавно вступила на ринковий шлях економічного розвитку, на шлях підвищення значення приватних відносин у суспільному житті нації.

Цивільний процес України є однією з фундаментальних процесуальних галузей права, що регулює суспільні відносини між суб'єктами цивільного процесу. Учасниками цивільних процесуальних правовідносин є суд з одного боку, та сторони спірних правовідносин, а також інші учасники процесу з іншого боку.

Цивільні процесуальні правовідносини розкривають соціальну спрямованість норм цивільного процесуального права, виступають процесуальним засобом судового захисту цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, державних і громадських інтересів. Вони

обумовлюються дією норм цивільного процесуального права, які впливають на поведінку осіб шляхом закріплення сукупності кореспондуючих між собою суб'єктивних цивільних процесуальних прав і обов'язків суду та учасників процесу, реалізація яких спричиняє виникнення, розвиток і припинення цього виду правовідносин.

Правове регулювання цивільних процесуальних правовідносин має важливе значення для правозастосовчої практики, оскільки правильне визначення правовідношення у цивільній справі обумовлює її успішний розгляд і ухвалення справедливого рішення у справі.

Судовий захист в цивільному процесі проявляється в наділенні особи правом звернення з позовом до суду. Позовне провадження є основним, найбільш поширеним у практичній діяльності видом цивільного судочинства. За своєю природою воно є спірним, призначене для вирішення спорів про суб'єктивні права та обов'язки, перевірки законності та обґрунтованості вимог позивача. Позовна форма є універсальною і використовується при розгляді абсолютної більшості цивільних справ, що мають спірний характер.

Цивільно правові спори входять до числа найпоширеніших. Тому навчальні матрالی, що забезпечують належне вивчення цивільного судочинства мають важливе значення.

Відповідно ст. 55 Конституції України, кожній особі гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Навчальна дисципліна «Цивільне право та процес» приділяє цивільному процесу та його науці значну увагу, а саме визначаються:

- а) система процесуальних дій, яку виконують суди і учасники процесу, зміст, форма, умови виконання процесуальних дій;
- б) система цивільних процесуальних прав і обов'язків суб'єктів правовідносин, які зумовлюють зміст цивільних процесуальних дій;
- в) гарантії реалізації цивільних процесуальних прав і обов'язків.

Навчальна дисципліна «Цивільне право та процес» належить до переліку основних дисциплін, що вивчаються у вищих навчальних закладах. Вона сприяє формуванню особистісних і професійних компетенцій здобувача вищої освіти та спрямована на формування комплексу знань стосовно реалізації цивільних та цивільних процесуальних прав та обов'язків. Знання основних положень цивільного процесу є важливим чинником для розвитку як приватних відносин в цілому в нашій державі, так і для ефективного захисту приватних прав та інтересів кожної окремо взятої особи.

Навчальний посібник «Цивільне право та процес: підготовка до іспиту. Частина друга» підготовлений відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Цивільне право та процес» з дотриманням навчальних та методичних вимог, що забезпечить актуальне викладення навчального матеріалу. У навчальному посібнику пропонується матеріал, структурований по питаннях та відповідях, що допоможе здобувачам вищої освіти активізувати самостійну навчальну діяльність для ефективного пізнання правових категорій та інститутів цивільного процесу, та ефективно здійснювати підготовку до підсумкових видів контролю, у тому числі до іспиту.

Зміст включених до тексту навчального посібника тем відображає ключові концептуальні положення науки цивільного процесу та сучасні тенденції розвитку цивільного процесуального законодавства в Україні.

Структура посібника обумовлена структурою екзаменаційного білета, який має теоретичну та практичну частини. У теоретичній частині білету здобувачеві вищої освіти пропонується надати змістовну відповідь на теоретичне питання. Тому основна частина посібника сформована як відповіді на питання екзаменаційного білету. Практична ж частина передбачає необхідність вирішення певної ситуації, надання їй юридичної оцінки. Таким чином, інша частина посібника пропонує для розгляду варіанти вирішення задач, які подібні за змістом до практичних завдань з екзаменаційних білетів. Також, для зручності, у посібник були включені перелік питань для підготовки до іспиту, та перелік нормативних і літературних джерел.

Навчальний матеріал у посібнику «Цивільне право та процес: підготовка до іспиту. Частина друга» надається авторами лаконічно, доступно та змістовно, що дозволить курсантам, студентам та слухачам ґрунтовно опанувати правові інститути, категорії та поняття цивільного процесу і законодавства, а також допоможе орієнтуватися у чинному законодавстві.

Також така подача концентрованого навчального матеріалу дозволить всім, хто цікавиться питаннями цивільного процесу, структурно та раціонально підійти до використання інформації щодо правого регулювання цивільних процесуальних відносин.

Завдяки використаній у навчальному посібнику структурі, здобувачі вищої освіти зможуть ефективніше використати час та відновити знання при підготовці до підсумкового контролю.

Тема 19. Поняття, система, принципи та джерела цивільного процесуального права. Цивільне судочинство

Глосарій до теми 19

Апеляційний суд – суд, який діє як суд апеляційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, - як суд першої інстанції, з розгляду цивільних, а також інших – кримінальних, господарських, адміністративних справ, справ про адміністративні правопорушення.

Верховний Суд – найвищий суд у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначений законом.

Відкритість інформації щодо справи – це право кожного на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи, а також право на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Будь-яка особа, яка не є учасником справи, має право на доступ до судових рішень у порядку, встановленому законом.

Гласність судового процесу – це принцип, відповідно до якого розгляд справ у судах проводиться усно і відкрито, крім випадків, передбачених законом.

Джерела цивільного процесуального права – система нормативно-правових актів, а також рішення Європейського суду з прав людини, які врегульовують порядок організації та здійснення правосуддя у цивільних справах.

Диспозитивність цивільного судочинства – це обов'язок суду щодо розгляду справи не інакше як за зверненням особи, поданим відповідно до вимог закону, в межах заявлених нею вимог і на підставі доказів, поданих учасниками справи або витребуваних судом у передбачених законом випадках.

Метод цивільного процесуального права – сукупність закріплених у нормах цивільного процесуального права засобів та способів впливу на

відносини, які регулюються, та поведінку їх суб'єктів.

Місцевий суд – окружний суд, який утворюється в одному або декількох районах чи районах у містах, або у місті, або у районі (районах) і місті (містах), та є судом першої інстанції і здійснює правосуддя у порядку, встановленому процесуальними нормами.

Обов'язковість судових рішень – це принцип цивільного судочинства, відповідно до якого судові рішення, що набрали законної сили, обов'язкові для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, - і за її межами.

Основне завдання цивільного судочинства – справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, інтересів держави.

Підсудність — це розмежування повноважень судів щодо розгляду справ. Визначити підсудність означає вказати, якій суд буде розглядати дану справу.

Повага до честі і гідності, рівності перед законом і судом – це обов'язок суду та всіх учасників процесу на повагу честі і гідності одне до одного та між собою, а також здійснення правосуддя на засадах їх рівності перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак.

Право на звернення до суду за захистом – це право кожної особи в порядку, встановленому законом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів.

Предмет цивільного процесуального права – процесуальні дії та пов'язані з ними процесуальні відносини суду та інших учасників судового

процесу, які виникають під час здійснення правосуддя у цивільних справах, а також з приводу порушених, оспорюваних чи невизначених прав, свобод та інтересів.

Принципи цивільного процесуального права – закріплені в нормах цивільного процесуального права основні керівні положення (засади), що відображають специфіку, сутність і зміст даної галузі права.

Пропорційність у цивільному судочинстві – це визначення судом в межах, встановлених законом, порядку здійснення провадження у справі, враховуючи завдання цивільного судочинства; забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами; особливості предмета спору; ціну позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін, час, необхідний для вчинення тих чи інших дій, розмір судових витрат, пов'язаних із відповідними процесуальними діями, тощо.

Цивільна юрисдикція – це обов'язок судів щодо розгляду у порядку цивільного судочинства справ, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства.

Цивільне процесуальне право як галузь права – система правових норм, які регулюють діяльність і пов'язані з нею процесуальні відносини суду та інших учасників судового процесу, що виникають при здійсненні правосуддя у цивільних справах, а також тих, що виникають з приводу захисту порушених, оспорюваних чи невизнаних прав, свобод та інтересів.

Цивільне судочинство – встановлений нормами цивільного процесуального права порядок, згідно з яким суд та учасники процесу беруть участь у розгляді та вирішенні справ.

19.1. Поняття цивільного процесуального права. Предмет, метод та система цивільного процесуального права

Цивільне процесуальне право – одна з галузей українського права, без якого система права не може нормально функціонувати. Цивільне процесуальне право являє собою сукупність цивільних процесуальних норм, що регламентують правозастосовну діяльність судів загальної юрисдикції щодо захисту оспорюваних або порушених суб'єктивних прав громадян, в тому числі іноземних громадян, осіб без громадянства, а також організацій.

Цивільне процесуальне право як складова частина позитивного права містить в собі всі ті загальні ознаки, які характеризують право взагалі, а також специфічні, відмінні ознаки, які дозволяють визначити його самостійне місце в системі права.

В юридичній літературі з загальної теорії права немає однозначного підходу до визначення поняття права. Різниця підходів в основному зводиться до визначення співвідношення в змісті права і його понятті загальнонаціонального, загальнолюдського або класового характеру. Заслуговує на увагу думка, що, визначаючи поняття права, не можна виходити тільки з його класового характеру або ж тільки з його «загальнолюдського» змісту. Це не узгоджується з реальною дійсністю. Існуючі правові системи мають не тільки класовий, а й загальнолюдський характер, а також поєднують в собі групові, індивідуальні та інші інтереси.

Цивільне процесуальне право являє собою сукупність норм, спрямованих на регулювання системи процесуальної діяльності і відносин, що складаються між судом і беруть участь у справі особами при здійсненні правосуддя у цивільних справах. Дані діяльність і відносини складаються і розвиваються в певній логічній і юридичній послідовності, в порядку системно послідовного розташування процесуально-правових норм, чим і забезпечується системне їх регулювання. При іншому розумінні процесуальна діяльність і процесуальні

відносини матимуть хаотичний рух і не зможуть забезпечити ефективність судової діяльності.

Цивільне процесуальне право, будучи самостійною галуззю права, що регулює процесуальну діяльність і процесуальні відносини по відправленню правосуддя у цивільних справах, поєднує в собі сумарні ознаки, властиві об'єктивному (позитивному) праву. В першу чергу, у вигляді нормативного утворення, де його елементи (норми) характеризуються формальною визначеністю, представляє логічну систему, відповідну вимогам здійснення правосуддя у цивільних справах. Саме тому цивільне процесуальне право як нормативне утворення має певне закінчене, послідовне системне розташування норм, інститутів та інших елементів своєї системи.

Нормативність цивільного процесуального права становить центральну ланку в юридичному регулюванні. Окремі норми, як і вся система норм, володіючи ознакою загальнообов'язковості, регулюють в межах і обсязі своєї дії конкретні життєві ситуації. Система норм одночасно виступає в якості критеріїв можливого і належного, а також забороненого в поведінці суб'єктів процесуальної діяльності і відносин, і на основі цього визначає правові наслідки, пов'язані з рішенням, які потребують владному вирішенні конкретної життєвої ситуації.

Виходячи з вищезазначеного, можна зробити наступний висновок – цивільне процесуальне право є специфічною галуззю права. З одного боку, цивільне процесуальне право регулює суспільні відносини щодо здійснення правосуддя у цивільних справах судами, які є органам судової влади – однією з гілок державної (публічної) влади, внаслідок чого суд у цивільному судочинстві реалізує публічний інтерес. Однак сторони цивільного судочинства реалізують приватний інтерес, а принцип свободи волі суб'єктів цивільного матеріального права зберігає свою юридичну значимість і при здійсненні правосуддя. Іншими словами, для суду в цивільному судочинстві переважаючими є публічні, а для сторін – приватні засади цивільного процесуального права.

Предметом цивільного процесуального права є суспільні відносини, що виникають у сфері цивільного судочинства (процесу), тобто цивільні процесуальні відносини. Це пояснюється тим, що у сфері правосуддя не можливі суспільні зв'язки, не врегульовані правом, оскільки всі вони мають юридичну форму і існують у вигляді цивільних процесуальних відносин.

Метод правового регулювання будь-якої галузі права зазвичай визначається або як сукупність юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується регламентація суспільних відносин, або як система правових прийомів регулювання, які створюють специфічний юридичний режим у правосудді.

Отже, метод цивільного процесуального права можна охарактеризувати як імперативно-диспозитивний, в якому владні відносини в рівній мірі поєднуються зі свободою і рівноправністю зацікавлених у результаті справи осіб. Це проявляється у складі та правовому становищі суб'єктів правовідносин, характері юридичних фактів, правах та обов'язках, санкціях.

Система цивільного процесуального права визначається сукупністю цивільних процесуальних норм, що регулюють правосуддя у цивільних справах і забезпечують виконання завдань цивільного судочинства, і складається умовно з двох частин: судової та несудової форм захисту суб'єктивних прав і законних інтересів громадян і організацій.

Судова форма захисту суб'єктивних прав і законних інтересів громадян і організацій включає в себе питання, що мають відношення до всього цивільного судочинства: предмет і метод цивільного процесуального регулювання правосуддя; принципи даної галузі права; правовідносини; вчення про осіб, які беруть участь у справі; предметна компетенція суду; цивільна процесуальна відповідальність; стадії цивільного процесу починаючи з порушення провадження у справі і закінчуючи виконавчим провадженням.

Несудова форма захисту суб'єктивних прав і законних інтересів громадян і організацій включає в себе питання, що мають відношення до основ нотаріального провадження, яке регулюється не цивільними процесуальними, а

процедурними нормами і являє собою не судочинство, а своєрідну діяльність управлінського характеру.

19.2. Дія норм цивільного процесуального права в часі, просторі, за колом осіб

Дія процесуальних норм у часі визначається правилом, згідно з яким розгляд цивільної справи, вчинення окремих процесуальних дій, виконання рішень судів загальної юрисдикції, актів інших органів у випадках, передбачених законодавством про виконавче провадження, вчиняються за цивільним процесуальним законом, що діє під час вчинення відповідних процесуальних дій.

Таким чином, незалежно від часу порушення цивільної справи в суді при вчиненні процесуальних дій застосовується процесуальний закон, що діє в цей момент.

Процесуальний закон вводиться в дію, як правило, з моменту опублікування, якщо в самому законі не зазначено інше.

Дія норм цивільного процесуального права в просторі полягає в їх поширенні на всій території нашої держави і всі суди цивільної юрисдикції повинні застосовувати відповідні норми під час розгляду і вирішення цивільних справ.

Дія норм цивільного процесуального права за колом осіб виявляється в тому що суд захищає права свободи та законні інтереси фізичних і юридичних осіб, осіб без громадянства, іноземців, іноземних юридичних осіб, органи та посадових осіб та міжнародних організацій, які мають право звертатися до судів України, в свою чергу, суд повинен поважати честь і гідність усіх учасників цивільних правовідносин та здійснювати правосуддя на засадах рівності перед законом і судом незалежно від раси національності, статті,

етнічного походження, соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак¹.

19.3. Джерела цивільного процесуального права

Джерела цивільного процесуального права – це сукупність юридичних норм, що регулюють діяльність осіб, які беруть участь у цивільному судочинстві, а також діяльність судів загальної юрисдикції у цивільних справах. Джерела в цивільному процесі представляють ієрархічну систему. Головне положення займає Конституція України. Вона має вищу юридичну силу, пряму дію і застосовується на всій території нашої держави. Закони та інші нормативні акти, прийняті в Україні, не повинні суперечити Конституції.

Згідно статті 3 Цивільного процесуального кодексу України цивільне судочинство здійснюється відповідно до Конституції України, цього Кодексу, Закону України "Про міжнародне приватне право", законів України, що визначають особливості розгляду окремих категорій справ, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, передбачено інші правила, ніж встановлені цим Кодексом, застосовуються правила міжнародного договору України².

До складу джерел цивільного процесуального права однозначно не включаються правовий звичай, правова доктрина. Спірним залишається питання про застосування судової практики як джерела цивільного процесуального права. В даний час наукова категорія і термін «судова практика» досить широко вживається у вітчизняних і зарубіжних загальнотеоретичних і галузевих дисциплінах, а також в Конституційному і поточному законодавстві.

¹ Цивільні процесуальні норми, їх структура, дія в часі, просторі та за колом осіб. URL: <https://lawbook.online/protses-ukrajini-tsilvilny/tsivilni-protsesualni-normi-jih-struktura-diya-67233.html>.

² Цивільний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/conv#n6055>.

Однак, незважаючи на широке поширення і активне використання терміна «судова практика» серед вітчизняних і зарубіжних авторів, що займаються дослідженням явища, іменованого судовою практикою, немає загального уявлення ні про її поняття, ні про зміст, ні про форми її вираження і прояву.

Так, якщо, на думку одних вчених, судова практика – це фактично є не що інше, як сукупність повторюваних судових рішень, що виходять від різних судових органів і насамперед від вищих судових інстанцій, то, з точки зору інших, до поняття судової практики не можна відносити будь-яке рішення суду, ухвалу касаційної інстанції або навіть сукупність рішень по конкретній групі справ.

Судова практика часто визначається як єдність судової діяльності щодо здійснення правосуддя і досвіду цієї діяльності, об'єктивованого у формі судових рішень, що вступили в законну силу. Тут проводиться пряма аналогія з юридичною практикою і фактично повністю трансформується її визначення, згідно з яким юридична практика – це діяльність з видання (тлумачення, реалізації тощо) юридичних приписів, взята в єдності з накопиченим соціально-правовим досвідом.

В інших випадках при визначенні поняття судової практики автори обмежуються описом її особливостей і ролі, яку виконує судова практика в житті суспільства і держави. Роль судової практики, як вважають автори, переоцінити важко, оскільки вона вивчає діяльність людини через призму державних параметрів, виражених для даного роду або виду діяльності в нормі права. Судова практика служить індикатором співвідношення загального і приватного в соціальних зв'язках, що викликає потребу в однаковості судової практики на всій території держави, а це, в свою чергу, породжує необхідність тісного взаємозв'язку судової (юридичної) практики і юридичної теорії.

Дискусійним залишається питання про визнання судової практики як джерела цивільного процесуального права. Але більшість авторів сходяться на думці, що в останні роки чітко простежується тенденція посилення активної

ролі вищих судових інстанцій в нормативному регулюванні процесуальних відносин. В даний час судова практика – це невід'ємний елемент правової системи України, який бере участь в правовому регулюванні цивільних процесуальних відносин. У процесі діяльності Верховного Суду і Конституційного Суду України складаються загальні правові положення, які знаходять своє вираження в особливих судових актах – постановах. Значення даних судових актів полягає в тому, що вони забезпечують єдність судової практики на всій території нашої держави; в процесі судової діяльності виявляються прогалини в законодавстві; перевіряється ефективність правових норм і виявляється потреба вдосконалення законодавства. Крім того, Україна як член Ради Європи повинна узгоджувати свою законодавчу і правозастосовну діяльність з рішеннями Європейського суду з прав людини.

19.4. Поняття цивільного судочинства (цивільного процесу).

Цивільна процесуальна форма, її ознаки (провадження, стадії, процесуальний режим)

Проблема співвідношення правових категорій «цивільне судочинство» і «цивільний процес» є дискусійною в цивілістичній процесуальній доктрині. У науковій та навчальній літературі дані правові категорії здебільшого вживаються як тотожні. У чинному процесуальному законодавстві використовується термін «цивільне судочинство».

У науці цивільного процесуального права обговорюються концепції широкого і вузького розуміння цивільного процесу. Прихильники вузького тлумачення відносять до цивільного процесу тільки діяльність суду по здійсненню правосуддя у цивільних справах. У широкому сенсі цивільний процес включає в себе діяльність суду та інших учасників процесу. Видається обґрунтованою точка зору авторів, які тлумачать цивільний процес як єдність трьох складових: процесуальної діяльності, процесуальних відносин і процесуальної форми.

Щоб дати найбільш точне визначення цивільного судочинства (процесу), необхідно перерахувати найбільш важливі його ознаки. Перша ознака – складаються в ході розгляду і вирішення справи цивільні процесуальні правовідносини між судом та іншими учасниками процесу. У цих правовідносинах конкретизуються передбачені цивільним процесуальним правом права та обов'язки суб'єктів. Друга ознака – цивільні процесуальні правовідносини законодавчо врегульовані. Існує взаємозв'язок між цивільними процесуальними правовідносинами і процесуальними діями.

У сукупності з даними ознаками можна дати наступне визначення: цивільний процес – це врегульована нормами цивільного процесуального права сукупність процесуальних дій і цивільно-процесуальних правовідносин, що складаються між судом та іншими учасниками процесу при розгляді і вирішенні цивільної справи.

Закріплене і гарантоване Конституцією України право громадян на судовий захист в частині забезпечення ними особистих майнових і немайнових прав досить чітко регулюється чинним ЦПК України, який містить систему завдань і цілей, які спрямовані на поліпшення і оптимізацію відправлення правосуддя у цивільних справах.

Правильність розгляду і вирішення цивільної справи нерозривно пов'язана з поняттям законності в цивільному судочинстві, оскільки в правильному розгляді передбачається дотримання норм процесуального права при здійсненні правосуддя.

Законність є тим міцним правовим фундаментом, без якого неможливе зведення будинку, адже такий будинок зруйнується, оскільки спочатку в стінах будуть з'являтися тріщини, а потім і повне його руйнування. Так і в судочинстві: не буде належного забезпечення законності – не будуть належним чином забезпечені і диспозитивність, змагальність сторін і багато іншого, без чого неможливе ефективне здійснення правосуддя і швидке відновлення порушених прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Варто врахувати, що відповідно до процесуального законодавства не всяке порушення

норм права тягне скасування судової постанови судом вищої інстанції. Зокрема, не може бути скасовано правильне по суті рішення суду з одних тільки формальних міркувань. Однак правильним по суті рішення, при винесенні якого були формально допущені порушення правових вимог, можна вважати тільки в тому випадку, якщо воно забезпечує досягнення кінцевих цілей цивільного судочинства.

Вимога правильного розгляду і вирішення справи поширюється не тільки на правозастосовні дії суду, а й на всі інші суб'єкти цивільного судочинства, поведінка яких при розгляді і вирішенні справи має відповідати їх правам і обов'язкам, встановленим процесуальним законом.

Своєчасність розгляду та вирішення цивільної справи означає дотримання встановлених строків при вчиненні процесуальних дій. Як загальні завдання цивільного судочинства правильність і своєчасність взаємопов'язані, оскільки терміни встановлюються на підставі закону. При з'ясуванні їх змісту необхідно враховувати і положення ст.6 Конвенції про захист прав людини і основних свобод, що передбачає при визначенні цивільних прав і обов'язків право на справедливий розгляд справи в розумний термін незалежним і неупередженим судом.

19.5. Поняття принципів цивільного процесуального права та їх класифікація

Під принципом цивільного процесу слід розуміти основні ідеї та керівні засади, що лежать в основі регулювання цивільно-процесуальних відносин, побудови законодавства та правозастосовної діяльності. Принципи цивільного процесуального права необхідно розуміти не тільки як принципи права, а й як принципи цивільного процесу, тобто діяльності з розгляду і вирішення цивільно-правових спорів.

На підставі всього вищесказаного виділення такої юридичної конструкції як принцип права в цивільному процесі, як і в інших галузях права має величезне значення.

1) це сприятиме об'єднанню правових норм у відповідні інститути і формування самої галузі права, тобто принцип можна розглядати як ще один критерій (нарівні з предметом і методом правового регулювання), що дозволяє відмежувати одну галузь права від інших суміжних з нею галузей.

2) принципи права є вихідною основою для тлумачення цивільно-процесуальних норм, дозволяють найбільш повно усвідомити сенс, що міститься в них.

3) визначають структуру і характеризують основні риси цивільного процесуального права України, служать відправними положеннями при зіставленні їх з цивільним процесуальним правом зарубіжних держав

4) уможливають застосування аналогії закону або аналогії права при виявленні прогалин у законодавстві, що є гарантією дотримання прав і законних інтересів учасників цивільного процесу.

Класифікація принципів цивільного процесуального права.

1. За характером нормативного джерела, в якому закріплений конкретний принцип:

1) конституційні принципи:

- а) здійснення правосуддя виключно судом;
- б) незалежність суддів і підпорядкування їх виключно закону;
- в) принцип незмінності суддів;
- г) принцип недоторканності суддів;
- д) принцип змагальності сторін;
- е) принцип рівноправності перед законом і судом;
- ж) принцип гласності судового розгляду.

2) принципи, закріплені в ЦПК України:

- а) принцип одноосібного та колегіального розгляду цивільної справи;
- б) мова цивільного судочинства;

- в) принцип диспозитивності;
- д) поєднання усності і писемності;
- е) принцип безпосередності;
- ж) принцип безперервності.

2. Залежно від того, в одній або декількох галузях діють відповідні принципи:

- 1) міжгалузеві;
- 2) специфічні галузеві.

3. За об'єктом регулювання:

- 1) принципи організаційно-функціональні – є одночасно принципами організації правосуддя і функціональними;
- 2) функціональні – завдяки даним принципам реалізуються основні функції суду;
- 3) організаційні – визначають порядок організації діяльності суду.

19.6. Конституційні принципи цивільного процесуального права

У загальній теорії права, в науці цивільного процесуального права, в інших галузевих науках існують різні класифікації принципів права. Однак, що досить показово, жодна з них не є загальноновизнаною. Будь-яка класифікація носить умовний характер і має скоріше не практичне, а наукове значення. Яскравим підтвердженням цьому є досить широко поширена в теорії права класифікація, в рамках якої всі принципи діляться на загальні, галузеві та міжгалузеві.

У Конституції України закріплено положення, що Конституція має вищу юридичну силу, пряму дію і застосовується на всій території нашої держави, тому можна було б і не повторювати конституційні положення в галузевому законодавстві. Однак, враховуючи правила сучасної законодавчої техніки і специфіку правосвідомості, в рамках якого Конституція нерідко сприймається як документ, що носить виключно декларативний характер, слід визнати таке дублювання виправданим і доцільним.

До конституційних принципів цивільного процесуального права відносять:

1. Принцип здійснення правосуддя тільки;
2. Принцип рівності всіх перед законом і судом;
3. Принцип незалежності суддів;
4. Принцип державної мови судочинства;
5. Принцип гласності судового розгляду;
6. Принцип здійснення правосуддя на основі змагальності і рівноправності сторін;
7. Принцип недоторканності приватного життя;
8. Принцип захисту прав і свобод усіма способами, не забороненими законом;
9. Принцип гарантованості судового захисту прав і свобод;
10. Принцип доступності кваліфікованої юридичної допомоги;
11. Принцип недопущення використання доказів, отриманих з порушенням чинного законодавства.

Тема 20. Цивільні процесуальні правовідносини

Глосарій до теми 20

Цивільні процесуальні правовідносини – суспільні відносини, врегульовані нормами цивільного процесуального права, які виникають, змінюються та припиняються між судом та іншими учасниками процесу під час здійснення правосуддя у цивільних справах, а також з приводу захисту порушених, оспорюваних чи невизнаних прав, свобод чи інтересів.

Об'єктивною основою цивільних процесуальних правовідносин – це необхідність захисту суб'єктивних прав та інтересів (матеріальних правовідносин), які виникають з порушених і спірних цивільних, трудових, сімейних правовідносин.

Об'єкти цивільних правовідносин – процесуальні наслідки, на досягнення яких спрямовуються дії учасників судового процесу та суду.

Загальний об'єкт цивільних правовідносин – правова вимога, щодо задоволення якої особа звернулася до суду.

Спеціальний об'єкт цивільних правовідносин – результат, який досягається в процесі здійснення конкретних процесуальних дій.

Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин – це учасники правовідносин, завданням яких є розгляд та вирішення цивільних справ у судовому порядку (учасники процесу).

Зміст цивільно-процесуальних правовідносин – це цивільні процесуальні права та обов'язки суб'єктів цивільно-процесуальних правовідносин та дії по їх реалізації.

Юридичні факти – це певні обставини, закріплені в процесуальних нормах, на основі яких виникають, змінюються чи припиняються цивільні процесуальні правовідносини.

20.1. Поняття цивільних процесуальних правовідносин

Процесуальні правовідносини можна визначити як форму існування процесуального права і втілення процесуальних норм у життя суспільства. Спроби законодавця регламентувати кожен крок в процесі створення і реалізації норм матеріального права сприяють розвитку і вдосконаленню процесуального законодавства в сучасній державі.

Таким чином, цивільні процесуальні правовідносини є організаційно-правовою регламентацією діяльності суб'єктів процесуальних правовідносин в процесі реалізації прав та обов'язків. Вони є правовим механізмом здійснення правотворчої та правозастосовної діяльності, тобто носять процедурно-організаційний характер. Системність, послідовність, чітка регламентація і цілісність напрямку поведінки утворюють у своїй сукупності організаційний характер процесуальних правових відносин.

Призначення цивільних процесуальних відносин можна визначити як досягнення точності і законності реалізації матеріальних норм цивільного права. Слід зауважити, що саме існування матеріальних норм опосередковується існуванням процесуальних норм і, як наслідок, – процесуальних правовідносин. Законність як явище правового життя і юридична категорія полягає в процесуальній природі. Вона спрямована на усунення особистого свавілля в процесуальній діяльності. Процесуальні ж відносини, в свою чергу, виконують функцію обслуговування і забезпечення правильності та законності розвитку матеріально-правових відносин. Законодавець заздалегідь програмує можливу поведінку учасників цивільних правовідносин і вказує їм мету і засоби її досягнення – цивільні процесуальні норми. Інші способи досягнення результату знаходяться поза рамками правового регулювання, не гарантуються державою, а іноді і протизаконні. Таким чином, призначення цивільних процесуальних правовідносин полягає в дії учасників цивільного процесу, що направляється і координується державою на досягнення точності і законності заздалегідь затвердженої мети.

20.2. Передумови виникнення цивільних процесуальних правовідносин

Цивільні процесуальні правовідносини можуть виникнути, якщо є такі передумови:

- 1) норми цивільного процесуального права;
- 2) правоздатність учасників процесу;
- 3) юридичні факти.

Для виникнення цивільних процесуальних правовідносин, перш за все, необхідна наявність норм цивільного процесуального права. Ці норми служать юридичною базою (основою) для процесуальних правовідносин. Без процесуальних норм не може бути і правовідносини.

Цивільні процесуальні норми, які виступають в якості передумови виникнення цивільних процесуальних правовідносин, мають такі специфічні ознаки:

- 1) встановлюються тільки державою;
- 2) є загальнообов'язковими;
- 3) мають загальний характер;
- 4) регулюють суспільні відносини лише в галузі здійснення правосуддя у цивільних справах;
- 5) забезпечуються можливістю застосування державного примусу і процесуальних заходів, не пов'язаних з державним примусом;
- 6) мають своїм завданням забезпечення правильного і своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ.

Процесуальні норми мають системні властивості, об'єднані в правові інститути і утворюють цілісну систему цивільного процесуального права. Кожна правова норма не може існувати ізольовано від інших і втрачає свої регулюючі якості. Тільки в системі галузі права, спільно з іншими нормами вона здатна повно проявити свої якості регулятора процесуальних відносин.

Тому всі цивільні процесуальні правовідносини регулюються не однією процесуальною нормою, а їх сукупністю.

Для виникнення цивільних процесуальних відносин необхідно, щоб його суб'єкти володіли цивільною процесуальною правоздатністю, тобто здатністю мати цивільні процесуальні права і обов'язки. Бути учасниками процесу можуть тільки правоздатні особи.

Здатність мати цивільні процесуальні права і обов'язки сторони і третьої особи (цивільна процесуальна правоздатність) визнається в рівній мірі за всіма громадянами і організаціями, які є суб'єктами матеріального права.

Від цивільної процесуальної правоздатності слід відрізнити цивільну процесуальну дієздатність.

Цивільна процесуальна дієздатність – це здатність особисто здійснювати свої права в суді і доручати ведення справи представнику.

Юридичні особи, які виступають в процесі в якості сторін і третіх осіб, мають процесуальної дієздатністю з моменту їх реєстрації.

Повна процесуальна дієздатність громадян виникає з досягненням повноліття, тобто з 18 років. З цього моменту громадяни можуть особисто або через свого представника брати участь в процесі і самостійно розпоряджатися своїми процесуальними правами і нести процесуальні обов'язки¹.

20.3. Елементи цивільних процесуальних правовідносин

Цивільні процесуальні правовідносини містять елементи правовідносин, що визначають розвиток процесуальних дій суду та учасників процесу при здійсненні правосуддя у цивільних справах.

Елементами цивільних процесуальних правовідносин є: об'єкт, суб'єкт, зміст.

Об'єктом цивільних процесуальних правовідносин є те, на що спрямовані ці правовідносини.

¹ Передумови виникнення цивільних процесуальних правовідносин. URL: <http://yurist-online.com/uslugi/yuristam/literatura/civ-proces/13.php>

Об'єкт цивільних процесуальних правовідносин являє собою матеріальні і нематеріальні блага, які можуть задовольнити інтереси учасників процесу, безпосередньо зацікавлених в його результатах.

Слід розрізняти загальний об'єкт процесуальних відносин по кожній конкретній справі і спеціальний об'єкт кожного правовідносини, взятого окремо.

Загальним об'єктом служить спір про право між учасниками матеріально-правових відносин, який необхідно вирішити суду в позовному провадженні. Загальний об'єкт є у справах особливого провадження – спір про факт, встановлення юридичних фактів, а також у справах наказного провадження – вимоги, за якими може бути виданий судовий наказ.

Спеціальний об'єкт – це ті блага, на досягнення яких направлені правовідносини. Наприклад, спеціальним об'єктом цивільних процесуальних правовідносин між судом і представником є права і законні інтереси, які покликаний захищати представник. Об'єктом відносин між судом і свідком є інформація про факти, що мають істотне значення для справи.

Визначення об'єкта процесуальних правовідносин має не тільки теоретичне, а й практичне значення, так як допомагає правильно встановити: предмет доказування, межі допустимої зміни предмета позову або предмета заяви.

Суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин є фізичні та юридичні особи. Вступаючи в цивільні процесуальні правовідносини з судом, вони стають суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин.

Кожен учасник переслідує в процесі свою мету і займає в ньому певне положення: позивача, відповідача, третьої особи, заявника і зацікавленої особи, їх представника. При цьому вони наділяються процесуальними правами та обов'язками.

Суб'єкти цивільних правовідносин можна розділити на дві основні групи: 1) особи, які беруть участь у справі; 2) особи, які є іншими учасниками цивільного процесу.

Особи, які беруть участь у справі, грають в цивільному процесі важливу роль. Їх діяльність активно впливає на хід і розвиток цивільних процесуальних відносин, виникнення, зміна і припинення процесу. У справах позовного провадження особами, які беруть участь у справі, визнаються: сторони, треті особи, їх представники; у справах наказного та особливого провадження – заявники, зацікавлені особи, їх представники. У справах можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

Всі особи, які беруть участь у справі, об'єднані в одну групу за наявністю у них юридичної зацікавленості в справі. Ступінь такої зацікавленості у названих осіб різна.

Особи, які є іншими учасниками цивільного процесу, сприяють здійсненню правосуддя у цивільних справах. Одні учасники процесу здійснюють організаційно-технічне забезпечення процесу (секретар судового засідання, судовий розпорядник). Інші залучаються в процес для надання сприяння правильному і швидкому вирішенню справи (свідки, експерти, перекладачі, фахівці, особи, що представляють правову допомогу).

Ці особи не мають матеріально-правової зацікавленості в результаті справи, наділені певними законом процесуальними правами та обов'язками, що відрізняються від прав і обов'язків осіб, які беруть участь у справі.

Зміст цивільних процесуальних правовідносин складають права та обов'язки суб'єктів відносин, які реалізуються у формі процесуальних дій.

Разом з правами і обов'язками учасників процесу в цивільні процесуальні правовідносини входить їх поведінка, тобто волевиявлення на звернення до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод або інтересів.

Розглядаючи питання про зміст цивільних правовідносин, не можна роз'єднувати права і обов'язки суб'єктів цих відносин з їх діями, з поведінкою, оскільки тільки в їх поведінці, в результаті вчинення ними певних дій можуть бути реалізовані права і обов'язки.

20.4. Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин

Під суб'єктами цивільних процесуальних відносин традиційно розуміються особи, які є носіями цивільних процесуальних прав і обов'язків, тобто особи, особи які вступають в цивільні процесуальні відносини, займають певне місце в цивільному процесі і набувають процесуальні обов'язки. Як уже зазначалося, це 1) суд; 2) особи, які беруть участь у справі; і 3) особи, що сприяють здійсненню правосуддя. При цьому дві останні групи розділені в ЦПК України з метою впорядкування відносин суду з учасниками процесу.

Щоб бути суб'єктом цивільних процесуальних відносин, необхідно володіти цивільною процесуальною правоздатністю і дієздатністю або правосуб'єктністю.

Цивільна процесуальна правоздатність визнається в рівній мірі за всіма громадянами та організаціями, що володіють згідно із законодавством правом на судовий захист прав, свобод і законних інтересів.

Здатність своїми діями здійснювати процесуальні права, виконувати процесуальні обов'язки і доручати ведення справи в суді представнику (цивільна процесуальна дієздатність) належить в повному обсязі громадянам, які досягли віку вісімнадцяти років і організаціям.

Виходячи з цього, фізична особа може бути повноправним суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин тільки з моменту досягнення повноліття.

20.5. Зміст цивільних процесуальних правовідносин

Необхідно відзначити, що процесуальні права і обов'язки як міра можливої і належної поведінки є категоріями абстрактними. Вони реалізуються тільки шляхом вчинення процесуальних дій і тому нерозривно пов'язані з поведінкою суб'єктів процесуальних правовідносин.

Все це дає підставу для висновку про те, що змістом цивільних процесуальних правовідносин є не тільки процесуальні права та обов'язки суб'єктів цих відносин, а й процесуальні дії суб'єктів щодо їх реалізації.

Процесуальні правовідносини необхідно відрізнити від матеріальних.

По-перше, по суб'єктам. Так, матеріальні правовідносини виникають між рівними суб'єктами, і суд в них не бере участі. Крім того, рівність суб'єктів матеріальних правовідносин зумовлює і певну дію принципів диспозитивності і змагальності в судовому процесі.

По-друге, з предмету регулювання. Якщо матеріальні правовідносини регулюють поведінку сторін в сфері цивільних, трудових, сімейних та інших відносин, то процесуальні правовідносини регулюють сфері здійснення правосуддя у цивільних справах.

По-третє, за юридичними фактами (підставами виникнення, розвитку і закінчення правовідносин). Якщо для матеріальних правовідносин ними є факти, передбачені нормами відповідних галузей матеріального права (наприклад, з договорів, внаслідок заподіяння шкоди іншій особі тощо), то для процесуальних відносин – процесуальні дії.

Тема 21. Учасники цивільного процесу

Глосарій до теми 21

Сторони в позовному провадженні – особи, що пов'язані матеріально-правовими відносинами, з приводу яких виник спір.

Позивач – особа, яка звернулася через суд до відповідача з позовною вимогою.

Відповідач – особа, яка на думку позивача порушила, не визнає або оспорує його права, свободи чи інтереси.

Треті особи – особи, які мають безпосередній інтерес щодо предмету спору або мають відповідати за пред'явленими вимогами.

Свідок – особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи.

Експерт – особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи, який може призначатися судом або залучатися учасником справи і зобов'язаний дати обґрунтований та об'єктивний висновок на поставлені йому питання.

Спеціаліст – особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, необхідними для застосування технічних засобів, і призначена судом для надання консультацій та технічної допомоги під час вчинення процесуальних дій, пов'язаних із застосуванням таких технічних засобів (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо)

Перекладач – особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється цивільне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного чи письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими.

21.1. Суд – обов'язковий суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин

Обов'язковим учасником цивільних процесуальних правовідносин є суд. Суд є суб'єктом державної влади, покликаним здійснювати правосуддя. Суд може виступати в якості одноосібного органу (якщо цивільне провадження у справі ведеться в суді першої інстанції) і колегіального органу (при розгляді справи в апеляційному порядку, в порядку судового нагляду). При колегіальному органі до складу суду входять троє професійних суддів, один з яких є суддею – головуючим. У суді наглядової інстанції до складу входять суддя-головуючий і не менше двох професійних суддів. Питання, що виникають при розгляді справи судом у колегіальному складі, вирішуються суддями більшістю голосів. Ніхто з суддів не має права утриматися від голосування. Головуючий голосує останнім. Суддя, не згодний з думкою більшості, може викласти в письмовій формі свою особливу думку, яка долучається до справи, але при оголошенні прийнятого у справі рішення суду не оголошується. Основним завданням суду є здійснення правосуддя у цивільних справах у строки, встановлені законом з метою правильного вирішення справи для захисту порушених прав і свобод особи, яка звернулася за захистом до суду.

Всі учасники цивільного провадження у справі здійснюють свої дії під контролем суду. Суд направляє процесуальну діяльність учасників процесу і сприяє їм у здійсненні їх процесуальних прав і процесуальних обов'язків. Всі вимоги, що пред'являються судом під час цивільного процесу, обов'язкові для всіх учасників процесу.

21.2. Склад суду. Відводи

Згідно ст. 34 ЦПК, цивільні справи у судах першої інстанції розглядаються одноособово суддею, який є головуючим і діє від імені суду, якщо інше не передбачено ЦПК. Справи про визнання необґрунтованими

активів та їх стягнення в дохід держави розглядаються колегіально Вищим антикорупційним судом у складі трьох суддів.

В окремих випадках, встановлених цим ЦПК, цивільні справи у судах першої інстанції розглядаються колегією у складі одного судді і двох присяжних, які при здійсненні правосуддя користуються всіма правами судді. Перегляд в апеляційному порядку рішень судів першої інстанції здійснюється колегією суддів суду апеляційної інстанції у складі трьох суддів.

Перегляд судових рішень судів першої та апеляційної інстанції здійснюється колегією суддів суду касаційної інстанції у складі трьох або більшої непарної кількості суддів.

Перегляд судових рішень судом касаційної інстанції здійснюється судовою палатою Касаційного цивільного суду (палатою), об'єднаною палатою Касаційного цивільного суду (об'єднаною палатою) або Великою Палатою Верховного Суду (Великою Палатою).

Засідання палати в суді касаційної інстанції вважається правомочним за умови присутності на ньому більше половини її складу. Засідання об'єднаної палати, Великої Палати вважається правомочним, якщо на ньому присутні не менше ніж дві третини її складу. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами здійснюється судом у такому самому кількісному складі, в якому ці рішення були ухвалені (одноособово або колегіально).

Якщо справа має розглядатися суддею одноособово, але ЦПК передбачена можливість колегіального розгляду такої справи, питання про призначення колегіального розгляду вирішується до початку розгляду справи суддею, який розглядає справу, за власною ініціативою або за клопотанням учасника справи, про що постановляється відповідна ухвала. Питання про розгляд справи колегією у складі більше трьох суддів вирішується колегією суддів, визначеною в порядку, встановленому частиною другою статті 33 ЦПК,

до початку розгляду справи, з урахуванням категорії і складності справи, про що постановляється відповідна ухвала¹.

З положень ЦПК вбачається, що у відносини з приводу відводу (самовідводу) залучено сім категорій суб'єктів цивільного судочинства: суддя, прокурор, секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, перекладач та особи, які беруть участь у справі. Залучення тих чи інших учасників у відносини з приводу відводу (самовідводу) обумовлено виконуваними ними функціями і характером їх зацікавленості в результаті справи. Так, поширення норм про відводи (самовідводи) на позивача, відповідача, третіх осіб, заявників та зацікавлених осіб у справах непозовного провадження обумовлено їх особистою зацікавленістю в результаті справи в силу існування правового спору. Наявність же державно-правового інтересу і відсутність особистої зацікавленості в результаті справи судді, прокурора, секретаря судового засідання, експерта, фахівця, перекладача і деяких осіб, беруть участь у справі, визначило закріплення правил розглянутого інституту щодо цих учасників.

21.3. Особи, які беруть участь у справі, їх процесуальні права та обов'язки

Згідно ЦПК, особами, які беруть участь у справі, є сторони, треті особи, прокурор, особи, які звертаються до суду за захистом прав, свобод і законних інтересів інших осіб або вступають в процес з метою дачі висновку з підстав, передбачених ЦПК, заявники та інші зацікавлені особи у справах особливого провадження та у справах, що виникають з публічних правовідносин.

Їх ознаки:

Дані особи мають юридичний інтерес до результату справи, тобто вони беруть участь в процесі з метою захисту своїх прав та інтересів або прав та інтересів інших осіб;

Дані особи діють від свого імені;

¹ Цивільний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6254>.

Дані особи мають право на волевиявлення (своїми діями вони впливають на рух і розвиток цивільної справи);

У встановлених межах на них поширюється законна сила рішення суду.

Особи, які беруть участь у справі діляться на 2 види, за характером юридичного інтересу:

1) які мають як матеріально-правовий, так і процесуальний інтерес. Тобто дані особи захищають свої права та інтереси. (сторони, треті особи заявляють і не заявляють вимоги, заявники та зацікавлені особи в справах особливого провадження і в справах виникають публічних правовідносин, стягувач і боржник у справах наказного провадження).

2) які мають тільки процесуальний інтерес до результату справи, вони захищають права інших осіб (прокурор, особи, зазначені в ЦПК) тобто які порушили справу в інтересах інших осіб або беруть участь у справі з метою дачі висновків.

Процесуальне становище даних осіб:

Права – Всі права можна розділити на 2 види:

Загальні – право мати представника; право на відшкодування судових витрат; право виступати рідною мовою; право на ознайомлення з протоколом і подавати письмові зауваження; право просити суд розглянути справи без своєї участі і т. д.

Розпорядчі. Право позивача змінити предмет або підставу позову, розмір позовних вимог, право відповідача визнати позов, право сторін укласти мирову угоду.

Відмінності – по суб'єкту: загальні права є у всіх осіб, які беруть участь у справі, а розпорядчі права тільки у сторін.

За правовою природою: загальні права мають виключно процесуальну природу, тобто до процесу ці прав у сторін не було, право на оскарження, приносити зауваження на протокол і т.п. Розпорядчі права мають подвійну природу, оскільки вони є процесуальними правами, але сягають своїм корінням в матеріальне право. ЦПК передбачає спосіб припинення зобов'язання –

прощення боргу. Якщо кредитор може пробачити борг до порушення справи, то він може це зробити і після порушення справи.

Обов'язки: загальні та спеціальні обов'язки

Загальні несуть всі особи, які беруть участь у справі. Обов'язок сумлінно користуватися процесуальними правами; обов'язок нести тягар доказування; обов'язок нести тягар судових витрат; обов'язок повідомляти суду про зміну адреси під час провадження у справі; обов'язок повідомляти про причини неявки і представляти доказ поважності причин; Якщо особа присутня в залі засіданні – обов'язок дотримуватися порядку і підкорятися вимогам головуючого

Спеціальні несе особа, яка вчиняє певні процесуальні дії. Якщо особа заявляє клопотання про витребування доказів то вона зобов'язана вказати, де цей доказ знаходиться, яке воно має значення для справи і чому неможливо їх самостійне отримання. Якщо особа просить про виклик свідка, то вона зобов'язана повідомити ПІБ та адресу свідка. Якщо особа просить про забезпечення позову, то вона повинна обґрунтувати своє прохання.

21.4. Особи, які сприяють судовому розгляду і вирішенню справи: їх права та обов'язки

У цивільному процесі поряд з особами, які беруть участь у справі, можуть брати участь особи, що сприяють здійсненню правосуддя: експерти, свідки, перекладачі, помічник судді і секретар судового засідання. На відміну від осіб, які беруть участь у справі, особи, які сприяють відправленню правосуддя, не мають юридичної зацікавленості в результаті справи. Експерт, перекладач, фахівець, помічник судді і секретар судового засідання підлягають відводу, якщо є підстави сумніватися в їх неупередженості, в тому числі у випадках, названих ЦПК:

1) при попередньому розгляді даної справи вони брали участь в ньому в якості прокурора, помічника судді, секретаря судового засідання, представника, експерта, перекладача або свідка;

2) при попередньому розгляді даної справи вони брали участь в ньому в якості судді іноземного суду, третейського суду;

3) вони є родичами особи, яка бере участь у справі, або її представника;

4) особисто, прямо або побічно зацікавлені в результаті справи, або є інші обставини, які можуть викликати сумнів в їх неупередженості;

5) вони перебувають або раніше перебували в службовій чи іншій залежності від особи, яка бере участь у справі, або її представника;

6) робили публічні заяви або давали оцінку по суті справи, що розглядається.

Підставою для відводу експерта, крім того, є проведення ним ревізії або перевірки, що послужили підставою для звернення до суду або якщо їх матеріали використовуються при розгляді справи.

Експертом в суді є особа, що володіє спеціальними. Особа, якій доручено проведення експертизи, зобов'язана за викликом суду з'явитися до суду і дати об'єктивний висновок з поставлених питань. Експерт має право з дозволу знайомитися з матеріалами справи, брати участь в судових засіданнях, задавати питання особам, беруть участь у справі, і свідкам, заявляти клопотання про подання йому додаткових матеріалів. Експерт має право відмовитися від дачі висновку з питань, що виходять за межі його спеціальних знань, а також у разі, якщо представлені йому матеріали недостатні для дачі висновку. За дачу завідомо неправдивого висновку експерт несе кримінальну відповідальність, про що він попереджається судом, і дає підписку. У разі невиконання вимоги суду про подання висновку експерта до суду в строк, встановлений в ухвалі про призначення експертизи, при відсутності вмотивованого повідомлення експерта або державного судово-експертної установи про неможливість вчасного проведення експертизи або про неможливість проведення експертизи з питань, що виходять за межі його спеціальних знань, а також у разі, якщо подані йому

матеріали недостатні для дачі висновку, судом на Керівника Державного судово-експертної установи або винного в зазначених порушеннях експерта накладається судовий штраф.

Перекладачем є особа, вільно володіє мовою, знання якого необхідно для перекладу в процесі здійснення судочинства, і залучена судом до участі в процесі. Експерт і перекладач мають право на виплату винагороди, відшкодування понесених у зв'язку з викликом до суду витрат на проїзд, наймання житлового приміщення та виплату добових.

Свідком є особа, яка має відомості про фактичні обставини, що мають значення для розгляду справи. Свідок зобов'язаний за викликом суду з'явитися до суду. Свідок зобов'язаний повідомити суду відомості по суті справи, що розглядається, які відомі йому особисто, і відповісти на додаткові питання суду та осіб, беруть участь у справі. За дачу завідомо неправдивих показань, а також за відмову від дачі показань свідок несе кримінальну відповідальність, про що він попереджається судом і дає підписку.

Не підлягають допиту в якості свідків судді та інші особи, беруть участь у здійсненні правосуддя, про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з участю в розгляді справи, представники у цивільній та іншій справі — про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням обов'язків представників, а також особи, які в силу психічних недоліків не здатні правильно розуміти факти і давати про них свідчення. Ніхто не зобов'язаний свідчити проти себе самого, свого чоловіка і близьких родичів, коло яких визначається законом. Свідок має право на відшкодування витрат, пов'язаних з викликом до суду, і отримання грошової компенсації у зв'язку з втратою часу.

Помічник судді. Надає допомогу судді в підготовці та організації судового процесу, однак він не має права виконувати функції по здійсненню правосуддя

Секретар судового засідання. Веде протокол судового засідання. Він зобов'язаний повно і правильно викладати в протоколі дії і рішення суду, а так само дії учасників процесу, що мали місце в ході судового засідання. Секретар

судового засідання за дорученням головуючого перевіряє явку до суду осіб, які повинні брати участь у судовому засіданні.

21.5. Поняття сторін в цивільному процесі. Процесуальні права та обов'язки сторін

Сторони в цивільному процесі – це особи, які беруть участь у справі, матеріально-правовий спір між якими підлягає розгляду і вирішенню в суді.

ЦПК України відносить сторони до осіб, беруть участь у справі, тому на характеристику сторін поширюються риси, властиві всім беруть участь у справі особам. Для того щоб стати сторонами в цивільному процесі:

- особи повинні бути сторонами спірних матеріально-правових відносин. З цієї причини їх інтереси протилежні один одному;
- один з учасників спору повинен звернутися до суду за захистом свого права;
- справа з вирішення спірних правовідносин має бути підвідомча суду;
- особи повинні бути правоздатними. Тому стороною в процесі (наприклад, у справах про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини) може бути навіть новонароджений.

Сторони беруть участь в процесі від свого імені і в своїх інтересах. Щодо сторін виносяться судові рішення, між ними розподіляються судові витрати.

Сторони існують у позовному провадженні.

У позовному провадженні сторони називаються «позивач» і «відповідач». Незалежно від множинності учасників на стороні позивача і (або) відповідача в процесі беруть участь лише дві названі сторони.

Позивач – це особа, права якої імовірно порушені або оскаржуються кимось. Позивач є активною стороною, так як саме він звертається до суду за захистом (або певні суб'єкти звертаються до суду на захист інтересів позивача).

Разом з тим позивачем може бути особа, яка самотійно не звертається до суду за захистом, коли за захистом його порушеного права в суд звертаються

інші суб'єкти процесу (наприклад, його законні представники або прокурор, а також органи державної влади, органи місцевого самоврядування, організації або громадяни, беруть участь в процесі з підстав, зазначених у ЦПК). Незалежно від того, хто звернувся до суду за захистом інтересів, позивачем є суб'єкт спірних матеріальних правовідносин. Так, позивачем у справі про стягнення аліментів на утримання новонародженої дитини є дитина, мати діє в якості законного представника, виконуючи від імені і в інтересах своєї дитини всі процесуальні дії.

Відповідач – це особа, притягається судом до цивільного процесу у зв'язку із заявою позивача про те, що їм оскаржуються або порушуються належні йому права. Відповідач є пасивною стороною, так як залучається до суду без власної ініціативи.

До закінчення процесу позивач залишається позивачем, а відповідач – відповідачем, навіть якщо стає ясно, що в дійсності порушені права відповідача.

Сторони в процесі мають рівні права.

Права сторін поділяються на загальні та спеціальні. Загальними правами володіють всі беруть участь у справі особи, спеціальними – тільки сторони.

Загальні права перераховані ЦПК: право знайомитися з матеріалами справи, робити виписки з них, знімати копії, заявляти відводи, представляти докази і брати участь в їх дослідженні, задавати питання іншим особам, беруть участь у справі, свідкам, експертам і фахівцям; заявляти клопотання, в тому числі про витребування доказів; давати пояснення суду в усній і письмовій формі; приводити свої доводи по всім виникають в ході судового розгляду питань, заперечувати щодо клопотань і доводів інших осіб, беруть; оскаржити судові постанови та використовувати надані законодавством про цивільне судочинство інші процесуальні права. Перелік не є вичерпним.

Спеціальні права сторін. Позивач має право змінити підставу або предмет позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог або відмовитися від

позову. Відповідач має право визнати позов. Сторони можуть закінчити справу мировою угодою.

Обов'язки залежать від положення сторони в процесі (відповідач – зобов'язана сторона) і поділяються на загальні (характерні для всіх беруть участь у справі осіб) і спеціальні (поширюються на сторони). Спільними є обов'язки дотримання закону при вчиненні процесуальних дій, сумлінне ставлення до наданих прав та ін., спеціальними – обов'язок нести судові витрати, представляти докази відповідно до розподілу тягаря доказування, повідомляти про зміну місця проживання та ін.

У разі невиконання обов'язків сторона може притягуватися до відповідальності. Наприклад, з боку особи, яка недобросовісно заявила безпідставний позов або спір проти позову або систематично протидіє правильному і своєчасному розгляду і вирішенню справи, суд може стягнути на користь іншої сторони компенсацію за фактичну втрату часу.

21.6. Процесуальна співучасть в цивільному процесі

Процесуальне співучасть згідно ЦПК України розглядається як форма ускладнення процесу, його характерною рисою є множинність осіб на стороні позивача і (або) відповідача.

Інститут процесуальної співучасті потрібен для досягнення процесуальної економії та своєчасного винесення судового рішення

Основна причина участі в процесі зацікавлених осіб – це завжди наявність інтересу, який вимагає судового захисту у зв'язку з порушенням прав і свобод учасника матеріальних правовідносин. Саме інтерес породжує або виключає процесуальну співучасть.

Співучасть можлива:

- тільки на стороні позивача (активна співучасть);
- тільки на стороні відповідача (пасивна співучасть);
- одночасно на стороні позивача та відповідача (змішана співучасть).

Процесуальну співучасть можна розділити на обов'язкове і факультативне.

Коли предметом процесу є одне багато суб'єктне спірне матеріальне правовідношення, тобто предметом спору є загальні права і обов'язки декількох позивачів і відповідачів або права і обов'язки декількох позивачів або відповідачів мають одну підставу, виникає обов'язкова (необхідна) співучасть. В такому випадку без участі в процесі кого-небудь із співучасників неможливо вирішити спір по суті.

Цивільне процесуальне законодавство не дає переліку випадків обов'язкової співучасті та вказівок на його підстави. Але суд не зможе винести правильне рішення, якщо не розгляне спір про право власності з точки зору інтересів всіх власників. Тому необхідна співучасть є обов'язковою умовою вирішення спорів у наступних справах:

- 1) Про загальну (спільну) власність;
- 2) про спадкування;
- 3) про авторські та винахідницькі права, якщо це праця кількох осіб;
- 4) за позовами про виключення майна з опису;
- 5) Про захист чесності, Гідності та ділової репутації;
- 6) Про право користування житловими приміщеннями та ін.

Коли предметом спору є однорідні права і обов'язки, тобто коли всіх учасників спірних правовідносин ріднить спільність зацікавленості, обумовленої спільністю фактів спору, виникає підстава для факультативного (можливого) співучасті.

21.7. Поняття процесуального правонаступництва

Зміна осіб у цивільному судочинстві можлива не тільки в порядку заміни неналежної сторони належної, але і в порядку процесуального правонаступництва. Суть цивільного процесуального правонаступництва полягає в тому, що одна особа- правонаступник продовжує участь у процесі, замінюючи собою правонаступника (позивача, відповідача), тобто займає його

процесуальне становище. Підставою для заміни сторони правонаступником є правонаступництво у спірному або встановленому рішенням суду матеріальних правовідносин. Така ситуація може скластися в разі смерті громадянина, який брав участь, наприклад, в якості позивача в цивільному судочинстві. Якщо у померлого були спадкоємці, до них в порядку правонаступництва перейдуть всі матеріальні права і обов'язки. правонаступництво в матеріальних правовідносинах служить підставою для заміни вибулого позивача спадкоємцями (або одним з них), тобто, підставою для процесуального правонаступництва. Але в наведеному прикладі заміна відбудеться за умови виявленого спадкоємцями бажання вступити в процес. Якщо ж померлий громадянин брав участь в якості відповідача, то правонаступник буде притягнутий в процес судом. При вибутті з процесу сторони – юридичної особи підставою процесуального правонаступництва є його реорганізація. Ліквідація юридичної особи тягне припинення її існування без переходу прав та обов'язків у порядку правонаступництва до інших осіб.

Підставою процесуального правонаступництва може бути не тільки загальне (універсальне) правонаступництво матеріальних прав і обов'язків, а й одиничне (сингулярне) правонаступництво, коли від однієї особи до іншої переходить окреме суб'єктивне право (відступлення вимоги) або окремий юридичний обов'язок. Цивільне процесуальне правонаступництво на відміну від цивільного правонаступництва може бути тільки загальним (універсальним), так як правонаступник повністю замінює собою попередника в усьому обсязі його процесуальних прав і обов'язків. Цивільне процесуальне правонаступництво допускається у всіх стадіях цивільного судочинства.

Таким чином, цивільне процесуальне правонаступництво – це заміна особи, яка бере участь в процесі в якості сторони, іншою особою (правонаступником), яке займає процесуальне становище вибула сторони. Отже, при вступі (залученні) в процес правонаступника нове провадження у справі не порушується, оскільки процесуальне правонаступництво характеризується тим, що правонаступник продовжує участь в процесі,

займаючи правове становище попередника. Дії суду різні в залежності від того, в якій стадії відбулася заміна сторони в порядку правонаступництва. Так, якщо сторона вибула з процесу при розгляді справи в суді першої інстанції, суд зобов'язаний призупинити провадження у справі до вступу в процес правонаступника. У цьому випадку суддя, який проводить підготовку справи до судового розгляду або розглядає справу по суті, виносить ухвалу про призупинення провадження у справі. Після того як правонаступник визначений і просить допустити його в процес замість вибулого позивача, суд виносить ухвалу про його допуск. Таке визначення не може бути оскаржене. Ухвала суду про відмову в допуску в процес правонаступника може бути оскаржена в приватному порядку.

При вибутті з процесу відповідача суд за клопотанням позивача або за своєю ініціативою виносить ухвалу про залучення правонаступника. Цивільне процесуальне правонаступництво не допускається у випадках, коли спірне або встановлене рішенням суду матеріальне правовідносини пов'язане з особистістю сторони (наприклад, за позовами про аліменти, про розірвання шлюбу, поновлення на роботі тощо). Оскільки при цивільному процесуальному правонаступництві судочинство триває з тієї стадії, на якій відбулася заміна сторони і правонаступник вступив у справу, для нього всі судові акти, прийняті в процесі до його вступу, обов'язкові в тій мірі, в якій вони були б обов'язкові для особи, яку правонаступник замінив. ЦПК передбачає заміну в порядку цивільного процесуального правонаступництва тільки сторони. Однак правила цього процесуального інституту поширюються і на третіх осіб. Заміна сторони в порядку процесуального правонаступництва відрізняється від заміни неналежної сторони належної з підстав і правових наслідків. При процесуальному правонаступництві спірне або встановлене рішенням суду матеріальне правовідносини переходить від вибулої сторони до іншої особи, і саме тому провадження у справі триває. Між неналежним і належним сторонами ніякого матеріально-правового зв'язку немає.

21.8. Неналежний відповідач і порядок його заміни

Дійсних учасників цивільного судочинства по конкретній справі називають належними сторонами.

Неналежні сторони – це такі особи, які спочатку передбачалися учасниками спірних матеріальних правовідносин, але, як з'ясувалося згодом, такими насправді не були.

Виниклий судовий процес буде нормально розвиватися тільки в тому випадку, якщо відповідач є належним відповідачем.

Суд, при підготовці справи або під час її розгляду в першій інстанції може допустити за клопотанням або за згодою позивача заміну неналежного відповідача належним.

З цієї правової норми випливає висновок: щоб бути належною стороною в конкретній справі, необхідно бути суб'єктом спірних матеріальних правовідносин. Для відповідача це означає мати певну, зобов'язальну по відношенню до позивача матеріально-правовий зв'язок, випливає зі спірного матеріального правовідносини.

Можна зробити висновок про те, що неналежним відповідачем визнається особа, щодо якої позивачем робиться помилковий висновок про його причетності до спірних матеріально-правових відносин і приналежним йому спірним обов'язкам.

Правила заміни неналежного відповідача належним встановлені ЦПК України. Заміну неналежного відповідача належним визначає позивач, тому, перш за все він повинен дати згоду на усунення зі справи названого ним відповідача і заміну його іншим, у якого імовірно є зв'язок з обов'язком відповісти за даним позовом. За згодою позивача на заміну відповідача суд постановляє ухвалу, якою звільняє неналежного відповідача від обов'язку брати участь в процесі, і відкладає справу для залучення в процес належного відповідача. Якщо позивач не погоджується на заміну неналежного відповідача іншою особою, суд розглядає справу за пред'явленим позовом. При цьому неналежний відповідач користується всіма процесуальними правами належної

сторони, якщо він залишився в процесі. Якщо в ході судового розгляду позивач не зможе довести причетність передбачуваного носія спірних обов'язків (відповідача) до предмета позову, суд винесе рішення про відмову в задоволенні заявленої позовної вимоги, з усіма наслідками, передбаченими ЦПК.

Визнання сторони неналежною не є підставою для заперечення за нею права сторони в процесі. Отже, неналежна сторона до тих пір, поки вона залишається в процесі, є дійсним його суб'єктом – бере участь у справі особою.

У ЦПК передбачено правило, відповідно до якого суд при підготовці справи або під час її розгляду в суді першої інстанції може допустити за клопотанням або за згодою позивача заміну неналежного відповідача належним. Після заміни неналежного відповідача належним підготовка і розгляд справи проводяться з самого початку.

Якщо позивач не погоджується на заміну відповідача, суд не має права усунути зі справи первісного відповідача на свій розсуд і повинен розглядати і вирішувати справу за пред'явленим позовом.

21.9. Поняття і види третіх осіб в цивільному процесі

Треті особи – особи, які вступають в уже існуючий між позивачем і відповідачем процес у зв'язку із зацікавленістю у вирішенні спору поряд зі сторонами.

Треті особи можуть вступити в процес шляхом подачі позову на будь-якій стадії судового процесу.

При вступі в процес третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, суддя вирішує питання тільки про його допуск. Відповідно до принципу диспозитивності залучення третьої особи до участі в процесі без її волевиявлення неможливе.

Закон розрізняє 2 види третіх осіб залежно від ступеня їх зацікавленості в процесі.

1. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, – особи, які вступили в справу до прийняття судової постанови судом першої інстанції для захисту самостійних прав і законних інтересів.

Вони користуються всіма правами і несуть всі обов'язки позивача. Відносно осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, суддя виносить ухвалу про визнання їх третіми особами в даній справі або про відмову у визнанні їх третіми особами, на яке може бути подана цивільна скарга.

Про вступ у справу третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, виноситься ухвала суду.

Відміна:

1) позов третьої особи, на відміну від позову співучасників, не може бути заявлений спільно з початковим позовом;

2) вимога первісного позивача і вимога третьої особи, спрямовані на один і той же об'єкт спору, виключають один одного.

2. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, – це особи, які беруть участь у справі на стороні позивача або відповідача у зв'язку з тим, що рішення у справі може вплинути на їх права або обов'язки по відношенню до однієї зі сторін. Вони можуть бути залучені до участі у справі також за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, або з ініціативи суду. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, користуються процесуальними правами і несуть процесуальні обов'язки сторони, за винятком права на зміну підстави або предмета позову, збільшення або зменшення розміру позовних вимог, відмова від позову, визнання позову або укладення мирової угоди, а також на пред'явлення зустрічного позову і вимога примусового виконання рішення суду.

Про вступ у справу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, виноситься ухвала суду. При вступі в процес третіх осіб розгляд справи в суді проводиться з самого початку. Вирішення питання про залучення або допущення третіх осіб до участі у справі оформляється ухвалою

суду, яка не може бути оскаржена, оскільки вона не виключає можливості подальшого руху справи.

Тема 22. Докази та доказування у цивільному процесі

Глосарій до теми 22

Докази - це будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інші обставини, які мають значення для правильного вирішення справи.

Докази належні - це такі докази, які містять інформацію щодо предмета доказування.

Доказування - це діяльність суду й осіб, які беруть участь у справі, по збору, дослідженню та оцінці доказів, направлена на встановлення дійсних прав і обов'язків учасників спірного правовідношення.

Допустимість засобів доказування - це вимога закону, яка передбачає для встановлення певного юридичного факту можливість використовувати засоби доказування лише встановленої форми і забороняє використання інших засобів доказування.

Предмет доказування - це факти, які обґрунтовують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для вирішення справи по суті і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення.

Предмет доказування - це обставини, які обґрунтовують вимоги і заперечення сторін.

Процесуальні докази (докази в процесуальному праві) — будь-які фактичні дані, отримані у процесуально передбаченому порядку, на підставі яких встановлюється наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для вирішення судової справи.

22.1. Поняття і види судових доказів

Відповідно до ЦПК України доказами у справі є отримані в передбаченому законом порядку відомості про факти, на основі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, а також інших обставин, мають значення для правильного розгляду та вирішення справи.

Ознаки доказів:

- це відомості про факти;
- взаємопов'язані з предметом доказування;
- юридичні факти, що підлягають доказуванню, встановлюються засобами доказування, перерахованими в законі;
- перелік засобів доказування сформульовано в законі як вичерпний;
- процесуальна форма отримання та дослідження доказів.

Судові докази поділяють на види з різних підстав. За характером зв'язку доказів з обставинами справи виділяють прямі і непрямі докази. За джерелом формування докази поділяють на особисті і речові. За процесом формування докази бувають первісними і похідними.

Ніякі докази не мають для суду заздальгідь встановленої сили. Коло необхідних засобів доказування визначається з урахуванням характеру заявлених вимог і заперечень.

Відповідно до ЦПК суд приймає тільки ті докази, які мають значення для розгляду і вирішення справи. Такі докази іменуються відносними. Якщо суд вважає, що той чи інший доказ не відноситься до справи, то він відмовляє в його прийнятті. Це однак не позбавляє осіб, які беруть участь у справі, знову заявляти клопотання про дослідження або витребування цього ж доказу.

Допустимість доказів означає, що обставини справи, які за законом повинні бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися ніякими іншими засобами доказування. ЦПК дає вичерпний перелік засобів доказування: пояснення сторін і третіх осіб, показання свідків, письмові та речові докази, аудіо - та відеозаписи, висновки експертів.

При цьому повинен дотримуватися порядок збирання, подання та дослідження доказів, встановлений ЦПК.

Достовірність – це якість доказу, що характеризує точність, правильність відображення обставин, що входять в предмет доказування. Достовірність докази перевіряється при оцінці всієї сукупності доказів, наявних у справі.

Достатність доказів – це якість сукупності наявних доказів, необхідних для вирішення справи. Сторони збирають і подають докази відповідно до свого обов'язку по доказуванню. За загальним правилом кожна сторона повинна доводити ті обставини, на які вона посилається як на підстави своїх вимог і заперечень, якщо інше не передбачено федеральним законом. Винятком з правила розподілу обов'язку з доказування є наявність загальновідомих і преюдиціальних фактів, а також визнання стороною обставин справи, на яких протилежна сторона засновує свої вимоги або заперечення.

22.2. Доказування. Етапи, предмет доказування

Доказування – діяльність, спрямована на встановлення обставин справи за допомогою судових доказів, мета якої – обґрунтування своїх вимог і заперечень учасниками процесу.

Вона складається з подання збирання, дослідження та оцінки.

Стадії доказування:

1. визначення предмета доказування у справі;
2. збирання доказів та їх подання до суду;
3. дослідження доказів в суді;
4. оцінка доказів – можна згрупувати також відповідно до стадій цивільного процесу.

Доказування, як і будь-яка діяльність, проходить певні стадії для досягнення поставленої мети. При всьому різноманітті думок майже всі вчені єдині в тому, що докази треба зібрати, уявити, досліджувати і оцінити. Але перш ніж збирати докази, треба визначити, які докази повинні бути зібрані, для цього необхідно встановити предмет доказування. Збирання доказів включає

виявлення доказів, їх отримання (особисто суб'єктом доказування або за допомогою суду) і подання до суду. Доказ, зібраний, але не представлений суду, не може бути досліджено. Представлені суду докази піддаються дослідженню в суді суб'єктами доказування, нарешті, підлягають остаточній оцінці. Однак оцінка властива всім стадіям доказування. Вона може розглядатися як остаточна (на основі дослідження доказів в суді) і як проміжна в плані визначення, наприклад, відносності та достовірності доказів. Те саме відноситься і до збирання доказів, яке може здійснюватися паралельно з дослідженням доказів у суді. Збирання та оцінка доказів – це циклічні дії. Визначення предмета доказування може бути піддано коригуванню в процесі розгляду справи.

22.3. Оцінка судових доказів

Процес доказування та дослідження доказів, це процесуальна діяльність суду та інших учасників цивільного процесу щодо безпосереднього сприйняття та вивчення у судовому засіданні фактичних даних, якими сторони мотивують свої вимоги чи заперечення.

Відповідно ст. 177 ЦПК України суд під час судового розгляду справи, заслухавши пояснення сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, встановлює порядок з'ясування обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, та порядок дослідження доказів, якими вони обґрунтовуються. Насамперед порядок дослідження доказів визначається судом залежно від змісту спірних правовідносин і в разі потреби може бути змінений.¹

У процесі дослідження доказів здійснюються їх перевірка, зіставлення одного доказу з іншими, усуваються суперечності між ними тощо.

Останнім етапом (стадією) процесу доказування є оцінка доказів. Це розумова діяльність суду, що ґрунтується на законах логіки та правових нормах і спрямована на ухвалення судом законного й обґрунтованого рішення.

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0009697-09#Text>

Суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів.

Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності (ст. 212 ЦПК України).¹

Оцінка допустимості доказів охоплює визначення можливості використання того чи іншого доказу під час доказування обставин, які мають значення для правильного вирішення справи.

Оцінка достовірності доказів полягає у визначенні їхнього змісту дійсності.

Оцінка достатності доказів охоплює визначення їх достатності для ухвалення окремих рішень і за формування остаточних рішень у справі.

Йдеться про сукупність доказів і про можливість на її основі встановити істину у справі, ухваливши правильне рішення.

Результати оцінки доказів суд відображає в рішенні, в якому наводяться мотиви їх прийняття чи відмови у прийнятті.

Вирізняються такі види оцінки доказів за юридичним значенням:

а) попередня оцінка – здійснюється під час судового розгляду до виходу суду до нарадчої кімнати;

б) остаточна оцінка – здійснюється судом у нарадчій кімнаті і є підставою для ухвалення рішення у справі;

в) контрольна оцінка – здійснюється судами апеляційної і касаційної інстанцій під час перевірки законності й обґрунтованості рішень судів першої інстанції.

22.4. Належність доказів і допустимість засобів доказування

Ознаки доказів:

1. Належність доказів.

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Згідно зі ст. 58 ЦПК України належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування. Сторони мають право обґрунтувати належність конкретного доказу для підтвердження їхніх вимог або заперечень. Суд не бере до розгляду докази, які не стосуються предмета доказування.

2. Допустимість доказів.

Правила допустимості доказів зазначено у ст. 59 ЦПК України. Суд не зважає на докази, які одержані з порушенням порядку, встановленого законом. Обставини справи, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватись іншими засобами доказування.

Згідно з правилом про належний суб'єкт доказ має бути отримано особою, яка має право проводити у цій справі ту процесуальну дію, під час якої цей доказ буде отримано.

Відповідно до правила про належне джерело докази мають бути отримані тільки з передбачених законом джерел – засобів доказування (пояснень сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків, показань свідків, письмових доказів, речових доказів, зокрема звуко- і відеозаписів, висновків експертів).

Отримання доказу з невстановленого законом джерела свідчить про його недопустимість.

4. Достатність доказів. Це якісна характеристика процесу (стан), що дає змогу суду зробити однозначний висновок з наявної у справі сукупності доказів і вирішити справу по суті.

Це ознака засобу доказування у конкретній справі, оскільки залежить від суб'єктивної оцінки судом поданих доказів.

Визначення достатності доказів має важливе значення у справах із суперечливими доказами, зокрема позовного провадження. Наприклад, коли висновок експерта є вірогідним і не дає однозначну відповідь на поставлені експерту питання. У такому разі вірогідний висновок експерта можна тлумачити і на користь позивача, і відповідача.

Види доказів:

1) за характером зв'язку змісту доказів із фактами, що підлягають встановленню:

а) прямі докази – безпосередньо вказують на факт, який має значення у справі і належить до предмета доказування (наприклад, показання свідка-очевидця щодо факту заподіяння шкоди джерелом підвищеної небезпеки, розписка про отримання коштів тощо);

б) непрямі (побічні) докази – не вказують безпосередньо на факт, який підлягає встановленню, проте вказують на побічні факти, які сукупно й у взаємозв'язку дають можливість зробити правильний висновок про обставини справи (наприклад, показання свідка про те, що одна зі сторін під час укладення договору не усвідомлювала значення своїх дій).

2) за способом утворення фактичних даних:

а) первісні докази – фактичні дані, одержані з першоджерела (показання свідка-очевидця, оригінал документа тощо);

б) похідні докази – фактичні дані, що не є першоджерелами і відображають зміст відомостей, одержаних з інших джерел (наприклад, копія документа, показання свідків зі слів інших осіб).

3) за джерелом отримання фактичних даних:

а) особисті докази – фактичні дані, джерелом отримання яких є людина (містяться у показаннях свідків, поясненнях сторін, третіх осіб, їх представників);

б) речові докази – фактичні дані, джерелом отримання яких є речі матеріального світу. Відповідно до ч. 2 ст. 65 ЦПК України речовими доказами є також магнітні, електронні та інші носії інформації, що містять аудіовізуальну інформацію про обставини, що мають значення для справи;

в) письмові докази – предмети, на яких за допомогою знаків закріплено відомості про факти, які мають значення для справи. Це можуть бути будь-які документи, акти, довідки, листування службового або особистого характеру або витяги з них;

г) змішані докази – фактичні дані, джерелом отримання яких одночасно є людина і матеріальний об'єкт (містяться у висновку експерта).

22.5. Пояснення сторін та їхніх представників як засіб доказування.

1. Пояснення сторін, третіх осіб та їхніх представників – це засіб доказування, який полягає у наданні суду відомостей про факти, на підставі яких суд установлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують їх вимоги чи заперечення, та інші обставини, які мають значення для правильного вирішення справи.

До пояснень цих суб'єктів прирівнюються пояснення заявників і заінтересованих осіб у справах окремого провадження.

Особливостями пояснень сторін як засобу доказування є їх юридична зацікавленість у результаті справи.

Сторони одночасно є і особами, від дій яких залежить виникнення, рух і завершення процесу, і носіями доказової інформації.

Пояснення сторін можуть бути усними та письмовими.

У судовому засіданні пояснення сторін даються в усній формі. Якщо у справі є письмові пояснення сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, головуєчий оголошує зміст цих пояснень.

ЦПК України встановлює також певні вимоги щодо змісту пояснень сторін, третіх осіб та їх представників. У своїх поясненнях особи, які беруть участь у справі, мають інформувати суд про відомі їм обставини, що мають значення для справи (ст. 62 ЦПК України), тобто обставини, якими вони обґрунтовують свої вимоги чи заперечення.

Право сторін, третіх осіб і їх представників давати усні та письмові пояснення реалізується на різних етапах цивільного судочинства та регламентується нормами ЦПК України.

Пояснення сторін та осіб, які беруть участь у справі, бувають у формі:

- твердження;
- визнання;
- заперечення.

Твердженнями називають відомості про факти, які відповідають процесуальним інтересам стверджуючої сторони або іншої особи, що бере участь у справі.

Розрізняють такі види визнання:

а) судові (зроблені стороною або третьою особою в судовому засіданні або в письмовій заяві, адресованій суду) і позасудові (зроблені за межами процесуального відношення). Позасудові визнання не є доказом у справі та не враховуються судом;

б) повне (визнання всіх фактів, на які посилається інша сторона або третя особа) і часткове (визнання лише одиничних фактів);

в) усне (зроблене в усній формі) та письмове (зроблене в письмовій формі). Водночас мовчання (незаперечування фактів) визнанням не вважається;

г) просте (повне беззастережне визнання факту) і кваліфіковане (визнання факту із застереженням). Відтак відповідач,

Заперечення – це пояснення, в якому заперечуються факти, наведені іншими особами, які беруть участь у справі. Відповідно до ст. 128 ЦПК України після одержання копій ухвали про відкриття провадження у справі і позовної заяви відповідач має право подати суду письмове заперечення проти позову із зазначенням доказів, що підтверджують його заперечення.¹

22.6. Показання свідків як засіб доказування.

Показання свідка – це повідомлення суду про відомі йому обставини, які мають значення для справи. Проте не є доказом показання свідка, який не може назвати джерела своєї обізнаності щодо певної обставини (ст. 63 ЦПК України).

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Відповідно до ч. 1 ст. 50 ЦПК України свідком може бути кожна особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи. Це незацікавлена у результатах справи особа.

Свідок зобов'язаний з'явитися до суду у визначений час і дати правдиві показання про відомі йому обставини. У разі неможливості прибуття за викликом суду свідок зобов'язаний вчасно повідомити про це суд.

Свідок дає показання рідною мовою або мовою, якою володіє, користується письмовими записами, відмовляється від давання показань у випадках, установлених законом, а також на компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду.

Стаття 51 ЦПК встановлює перелік осіб, які не підлягають допиту як свідки. Це:

– недієздатні фізичні особи, а також особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі та не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати показання;

– особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з їхнім службовим чи професійним становищем, – про такі відомості;

– священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих;

– професійні судді, народні засідателі та присяжні – про обставини обговорення у нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення рішення чи вироку.¹

Особи, які мають дипломатичний імунітет, не можуть бути допитані як свідки без їхньої згоди, а представники дипломатичних представництв – без згоди дипломатичного представника.

Відповідно до законодавства свідок має право відмовитись від давання показань щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (чоловік, дружина,

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, над якою встановлено опіку чи піклування, член сім'ї або близький родич цих осіб).

Основним способом одержання і дослідження показань свідка є допит, який проводиться судом у присутності сторін, інших осіб, які беруть участь у справі.¹

Показання свідка можуть бути отримані безпосередньо під час судового засідання або в порядку судового доручення відповідно до ст. 132 ЦПК України.

Відповідно до ст. 165 ЦПК України до початку розгляду справи по суті свідки видаляються із зали судового засідання у відведені для цього приміщення. Свідки, які ще не дали показання, не можуть перебувати в залі судового засідання під час розгляду справи.

Порядок допиту свідків під час судового засідання регулюється ст. 180 ЦПК України. Відтак перед допитом свідка головуєчий встановлює його особу, вік, вид занять, місце проживання і стосунки із сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі, роз'яснює його права і з'ясовує, чи не відмовляється свідок із установлених законом підстав від давання показань.

Якщо перешкод для допиту свідка не встановлено, головуєчий під розписку попереджає свідка про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве показання і відмову від давання показань та приводить його до присяги.

Допит свідка розпочинається з пропозиції суду розповісти все, що йому особисто відомо у справі, після чого першою задає питання особа, за заявою якої викликано свідка, а згодом – інші особи, які беруть участь у справі.²

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Суд має право з'ясовувати суть відповіді свідка на питання осіб, які беруть участь у справі, а також ставити питання свідку після завершення його допиту особами, які беруть участь у справі.

Головуючий має право за заявою осіб, які беруть участь у справі, знімати питання, поставлені свідку, якщо вони за змістом ображають честь чи гідність особи, є навідними або не стосуються предмета розгляду.

Кожний допитаний свідок залишається в залі судового засідання до завершення розгляду справи. Суд може дозволити допитаним свідкам залишити залу засідання суду до закінчення розгляду справи за згодою сторін.¹

Свідок може бути допитаний повторно в тому ж або наступному засіданні за його власною заявою, заявою сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, або з ініціативи суду. Під час дослідження інших доказів свідкам можуть ставити питання сторони, інші особи, які беруть участь у справі, суд.

Суд може одночасно допитати свідків для з'ясування причин розходжень у їхніх показаннях.

Певною специфікою характеризується процесуальний порядок допиту малолітніх та неповнолітніх свідків, який відповідно до ст. 182 ЦПК України проводиться в присутності батьків, усиновлювачів, опікунів, піклувальників, якщо вони не заінтересовані у справі, або представників органів опіки та піклування, а також служби у справах дітей. Такі особи можуть з дозволу суду задавати свідкові питання, а також висловлювати свою думку стосовно особи свідка, змісту його показань.²

Свідкам, які не досягли шістнадцятирічного віку, головуєчий роз'яснює обов'язок про необхідність дати правдиві показання, не попереджуючи про відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання, і не приводить до присяги. Такі свідки після закінчення їх допиту

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

видаляються із зали судового засідання, крім випадків, коли суд визнав необхідною їх присутність у залі судового засідання.

Розрізняють усні та письмові показання свідка. Усні – здійснюються свідком у вільній формі про відомі йому обставини справи. Письмові – регулюються ст. 181 ЦПК України, яка надає свідку право користуватися записами у випадках, якщо його показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими даними, які важко зберегти у пам'яті. Ці записи подаються судові та особам, які беруть участь у справі, і можуть бути приєднані до справи за ухвалою суду.

22.7. Письмові докази, їх види.

Письмові докази – це будь-які документи, акти, довідки, листування службового або особистого характеру або витяги з них, що містять відомості про обставини, які мають значення для справи (ст. 64 ЦПК України).

Письмовими доказами є предмети, на яких за допомогою знаків закріплені думки, що містять свідчення про факти, необхідні для вирішення справи. Таке визначення визначає головні ознаки письмового доказу.

Є два основні способи отримання письмових доказів. Це:

- подання сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі;
- витребування письмових доказів судом. У випадках, коли щодо отримання доказів у сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, є складнощі, суд за їх клопотанням зобов'язаний витребувати такі докази. Клопотання про витребування доказів має бути подано до або під час попереднього судового засідання, а якщо попереднє судове засідання у справі не проводиться, – до початку розгляду справи по суті із долученням відомостей про неможливість отримання таких доказів особисто стороною або іншою особою, яка бере участь у справі (ч. 1 ст. 137 ЦПК України).¹

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Письмові докази, як правило, подаються в оригіналі. Якщо подано копію письмового доказу, суд за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, має право вимагати подання оригіналу, який відповідно до ст. 138 ЦПК України може бути повернений до набрання судовим рішенням законної сили за клопотанням осіб, які його подали, якщо це можливо без шкоди для розгляду справи. Водночас у справі залишається засвідчена суддею копія письмового доказу.

22.8. Речові докази та їх дослідження.

Відповідно до ч. 1 ст. 140 ЦПК України речові та письмові докази, які не можна доставити в суд, оглядаються за їх місцезнаходженням. Про час і місце огляду доказів за їх місцезнаходженням повідомляються особи, які беруть участь у справі.

Неявка цих осіб не є перешкодою для проведення огляду.

Дослідження письмових доказів регулює ст. 185 ЦПК України. Письмові докази або протоколи їх огляду оголошуються в судовому засіданні та надаються для ознайомлення особам, які беруть участь у справі, а в необхідних випадках – також експертам, спеціалістам і свідкам. Особи, які беруть участь у справі, можуть давати свої пояснення з приводу цих доказів або протоколу їх огляду. Особами, які беруть участь у справі, з приводу зазначених доказів можуть ставитися питання свідкам, а також експертам, спеціалістам.¹

Якщо документ викликає сумнів з приводу його достовірності або є фальшивим, особа, яка подала цей документ, може просити суд виключити його з доказів і розглядати справу на підставі інших доказів. Підробленість письмового доказу виявляється шляхом дослідження інших доказів у справі в їх сукупності, а також шляхом проведення експертизи. Як правило, часто перед судами виникає необхідність призначення криміналістичної експертизи.

Письмові докази класифікуються на види.

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

За суб'єктом їх формування – це:

а) офіційні – документи, акти, довідки, листи джерелом утворення яких є діяльність державних і громадських органів (нормативно-правові акти міністерств та інших органів державної влади, свідоцтва органу ДРАЦС, укази Президента України тощо);

б) неофіційні – документи, акти, довідки, листи джерелом утворення яких є приватна діяльність фізичних осіб (наприклад, листування ділового чи особистого характеру, записи щоденники, рукописи, договори тощо). Неофіційні документи мають доказове значення для правильного вирішення спору, тому що вони можуть містити позасудове визнання певних фактів.

За змістом письмові докази поділяються на:

а) розпорядчі – документи, які містять вираження волі та мають владний характер (акти органів державної влади, підприємств, установ та організацій, договори, заповіти, накладні тощо);

б) інформативні – документи, які містять відомості про наявність або відсутність певних фактів (наприклад, довідки, звіти, акти тощо).

За формою вираження письмові докази бувають:

а) прості – документи, для яких законом передбачена проста письмова форма без додаткових кваліфікованих ознак (окремі види договорів, щоденники, рукописи тощо);

б) нотаріально посвідчені – документи, для яких законом передбачена суворо визначена форма з особливою процедурою посвідчення у відповідних органах (наприклад, заповіт, договір оренди землі);

За засобами і характером формування письмові докази класифікують на:

а) оригінали письмових доказів – екземпляри, які є першими чи єдиними примірниками документа (перший примірник договору, оригінал рукопису тощо);

б) копії письмових доказів – документи, які повністю відтворюють інформацію оригіналу документа та всі його зовнішні ознаки (другий

примірник договору купівлі-продажу, копія довідки). Копія письмового доказу може бути простою або посвідченою.

Речові докази – це предмети матеріального світу, що містять інформацію про обставини, які мають значення для справи, зокрема магнітні, електронні та інші носії аудіовізуальної інформації (ст. 65 ЦПК України).

Знань і навичок обізнаних осіб, що розкривають для «неспеціалістів» зміст Речовими доказами можуть бути найрізноманітніші предмети неорганічного і органічного походження: пошкоджені меблі, зіпсований костюм, підроблений документ, транспортний засіб, продукти харчування тощо.

Речові докази також мають риси подібності з письмовими доказами за рахунок єдності їх носія (речі, предмета), але відрізняються від них способом або формою зберігання шуканої інформації. Письмовий доказ припускає можливість безпосереднього прийняття інформації звичайною, середньою людиною (загальноприйнятні знаки, символи, образи), речовий доказ – не завжди.

Речовий доказ припускає витяг шуканої інформації або з матеріальних ознак, які наочно сприймаються учасниками процесу (наприклад, сприйняття слідів грубої підчистки на документі), або через використання спеціальних речового доказу.

Оскільки збереження та передача інформації за допомогою речових доказів досягається шляхом безпосереднього відображення об'єктів, процесів на поверхні предметів, а також шляхом зміни їх властивостей і якостей, то способом зняття, або зчитування інформації, тобто способом дослідження речових доказів, є, за загальним правилом, їх огляд.

Речові докази до набрання рішенням законної сили зберігаються у справі або за окремим описом здаються до камери схову речових доказів суду. Речові докази, що не можуть бути доставлені до суду, зберігаються за їх місцезнаходженням за ухвалою суду. Водночас вони мають бути докладно описані та опечатані, а в разі необхідності – сфотографовані. Суд повинен

вжити заходів для забезпечення зберігання речових доказів у незмінному стані (ст. 139 ЦПК України). Огляд речових доказів за їх місцезнаходженням здійснюється за правилами, встановленими ст. 140 ЦПК України.¹

Речові докази, які швидко псуються, оглядаються судом негайно, з повідомленням про призначений огляд осіб, які беруть участь у справі. Неявка цих осіб не перешкоджає огляду речових доказів. У разі необхідності, зокрема за клопотанням особи, яка бере участь у справі, для участі в огляді продуктів та інших речових доказів, що швидко псуються, може бути залучено свідків, перекладачів, експертів, спеціалістів, а також здійснено фотографування і відеозапис. Після огляду речові докази, які швидко псуються, повертаються особам, від яких вони були одержані (ст. 141 ЦПК України).

Відповідно до ст. 187 ЦПК України речові докази оглядаються судом або досліджуються ним іншим способом під час судового розгляду, а також пред'являються для ознайомлення особам, які беруть участь у справі, а в необхідних випадках – також експертам, спеціалістам і свідкам. Особи, яким пред'явлено для ознайомлення речові докази, можуть звернути увагу суду на ті чи інші обставини, пов'язані з оглядом. Ці заяви заносяться до журналу судового засідання. Протоколи огляду речових доказів оголошуються в судовому засіданні. Особам, які беруть участь у справі, надано право давати свої пояснення з приводу цих протоколів. Крім того, особи, які беруть участь у справі, можуть ставити питання з приводу речових доказів свідкам, а також експертам, спеціалістам, які їх оглядали.²

Після огляду та дослідження судом, а також набрання рішенням суду законної сили речові докази повертаються особам, від яких вони були одержані, якщо останні заявили про це клопотання і якщо його задоволення можливе без шкоди для розгляду справи. Речові докази, що є об'єктами, які вилучені з цивільного обороту або обмежено оборотоздатні, передаються відповідним підприємствам, установам або організаціям. За клопотанням державних

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

експертних установ такі речові докази можуть бути передані їм для використання в експертній та науковій роботі у порядку, встановленому КМУ.

Якщо суд визнав право на речі, що є речовими доказами, не за особами, від яких вони були одержані, то після набрання рішенням суду законної сили такі речі передаються власникам (ст. 142 ЦПК України).

Згідно з ч. 2 ст. 65 ЦПК України речовими доказами є також магнітні, електронні та інші носії інформації, що містять аудіовізуальну інформацію про обставини, що мають значення для справи.¹

Носії аудіовізуальної інформації мають специфічний характер. Ними може бути не будь-який матеріальний об'єкт, а спеціально виготовлений матеріал (диск, плівка).

22.9. Забезпечення доказів. Судові доручення щодо збирання доказів.

Цивільне процесуальне законодавство встановлює спеціальну процедуру дослідження в судовому засіданні таких речових доказів, як відеозапис і звукозапис, що мають приватний характер. Відповідно до ст. 188 ЦПК України під час відтворення звукозапису, демонстрації відеозапису, що мають приватний характер, а також під час їх дослідження застосовуються правила ЦПК України щодо оголошення і дослідження змісту особистого листування і телеграфних повідомлень. Відтворення звукозапису і демонстрація відеозапису проводяться в судовому засіданні або в іншому приміщенні, спеціально підготовленому для цього, з відображенням у журналі судового засідання особливостей оголошуваних матеріалів і зазначенням часу демонстрації.

Після цього суд заслуховує пояснення осіб, які беруть участь у справі. У разі потреби відтворення звукозапису і демонстрація відеозапису можуть бути повторені повністю або у певній частині. З метою з'ясування відомостей, що

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

містяться у матеріалах звуко- і відеозапису, а також у зв'язку з надходженням заяви про їх фальшивість судом може бути залучено спеціаліста або призначено експертизу.¹

22.10. Висновок експерта як засіб доказування.

Висновок експерта – це детальний опис здійснених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, задані судом (ст. 66 ЦПК України). Висновок експерта є результатом проведення експертизи. Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про судову експертизу» судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи.

До ознак експертизи належать:

– використання під час її проведення спеціальних знань. Це можуть бути спеціальні знання в галузі науки, техніки, ремесла, мистецтва, якими не володіє суд;

– проведення досліджень із метою встановлення обставин, що мають значення для справи. Дослідження припускає одержання таких нових фактичних даних, які досі не були відомі суду і які іншим способом установити не можна;

– спеціальний суб'єкт проведення експертизи. Як експерт може залучатися особа, яка відповідає вимогам, установленим ЗУ «Про судову експертизу», і внесена до Державного реєстру атестованих судових експертів (ч. 2 ст. 53 ЦПК України);

– процесуальна форма оформлення експертизи (висновок експерта).

Під час розгляду цивільних справ може виникнути необхідність у проведенні різних видів експертиз: судово-психіатричної, почеркознавчої, авторознавчої, технічної експертизи документів, технічної експертизи

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

матеріалів і засобів відеозвукозапису, будівельно-технічної, бухгалтерської, товарознавчої тощо.

Цивільне процесуальне законодавство розрізняє комісійну, комплексну, додаткову і повторну експертизи.

Комісійна експертиза – це експертиза, яка здійснюється декількома експертами (не менш ніж двома) одного напрямку знань (ст. 148 ЦПК України).

Комплексна експертиза – це експертиза, яка проводиться не менше двома експертами різних галузей знань або різних напрямів у межах однієї галузі знань (ч. 1 ст. 149 ЦПК України).

Додаткова експертиза – експертиза, яка здійснюється у разі, якщо висновок експерта буде визнано неповним або незрозумілим. Така експертиза доручається тому ж або іншому експерту (експертам) – ч. 1 ст. 150 ЦПК України.

У випадках, коли виникає необхідність провести дослідження нових об'єктів або тих же об'єктів щодо інших обставин справи, суд призначає нову експертизу, яка не є додатковою.

Повторна експертиза – експертиза, яка проводиться у разі, якщо висновок експерта буде визнано необґрунтованим або таким, що суперечить іншим матеріалам справи або викликає сумніви в його правильності. Така експертиза доручається іншому експертові (експертам) – ч. 2 ст. 150 ЦПК України.

Цивільне процесуальне законодавство регулює порядок призначення експертизи. Суд призначає експертизу для з'ясування обставин, що мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо, за заявою осіб, які беруть участь у справі (ч. 1 ст. 143 ЦПК України).

Законодавство встановлює випадки обов'язкового призначення експертизи (ст. 145 ЦПК України). Відтак суд зобов'язаний призначити експертизу:

1) у разі заявлення клопотання про призначення експертизи обома сторонами;

2) за клопотанням хоча б однієї зі сторін, якщо у справі необхідно встановити:

- характер і ступінь ушкодження здоров'я;
- психічний стан особи;
- вік особи, якщо про це немає відповідних документів і неможливо їх одержати.

Експертизу можна призначати на попередньому судовому засіданні (ч. 6 ст. 130 ЦПК України), під час судового розгляду справи (ч. 4 ст. 171 ЦПК України), а також за перегляду судових рішень у суді апеляційної інстанції (ч. 1 ст. 301 ЦПК України).

Крім того, суд може призначити експертизу до пред'явлення позову у порядку забезпечення доказів (частини 2, 3 ст. 133 ЦПК України).¹

Особи, які беруть участь у справі, мають право подати суду питання, на які потрібна відповідь експерта. Кількість і зміст питань, за якими має бути проведена експертиза, визначається судом. Водночас суд має мотивувати відхилення питань осіб, які беруть участь у справі.

Якщо цього вимагають особливі обставини справи, суд може заслухати експерта щодо формулювання питання, яке потребує з'ясування, проінструктувати його про доручене завдання і за його клопотанням дати відповідні роз'яснення щодо сформульованих питань.

Особи, які беруть участь у справі, мають право просити суд провести експертизу у відповідній судово-експертній установі, доручити її конкретному експерту, заявляти відвід експерту, давати пояснення експерту, ознайомитися з висновком експерта, просити суд призначити повторну, додаткову, комісійну або комплексну експертизу.

Відповідно до ст. 144 ЦПК України експертиза призначається ухвалою суду. В ній зазначаються: підстави та строк для проведення експертизи; з яких питань потрібні висновки експертів, ім'я експерта або найменування експертної установи, експертам якої доручається проведення експертизи; об'єкти, які

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

мають бути досліджені; перелік матеріалів, що передаються для дослідження, а також попередження про відповідальність експерта за завідомо неправдивий висновок та за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.¹

Експертиза проводиться в суді або поза судом, якщо це потрібно у зв'язку з характером досліджень або якщо об'єкт досліджень неможливо доставити до суду (ч. 1 ст. 147 ЦПК України). Результати проведеного експертного дослідження закріплюються експертом у його мотивованому висновку, який надається у письмовій формі та приєднується до справи.

Висновок експерта складається із вступної, дослідницької та заключної частин. У висновку експерта має бути зазначено:

коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта), на якій підставі була проведена експертиза, хто був присутній за проведення експертизи, питання, що були поставлені експертіві, які матеріали експерт використав, докладний опис проведених досліджень, зроблені в результаті їх висновки й обґрунтовані відповіді на поставлені судом питання.

У висновку експерта також повинно бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Якщо експерт під час проведення експертизи встановить обставини, що мають значення для справи, з приводу яких йому не були поставлені питання, він має право свої міркування про ці обставини включити у свій висновок.

Відповідно до ч. 2 ст. 147 ЦПК України суд має право за заявою осіб або з власної ініціативи запропонувати експерту дати усне пояснення свого висновку. Таке пояснення заноситься в журнал судового засідання.

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Висновок експерта, як і будь-який інший доказ у справі, не має для суду наперед установленого значення. Не повинна віддаватися перевага висновку експертизи лише тому, що вона проведена фахівцем у певній галузі (експертом); проведена комісійно, повторно, експертом авторитетної установи або таким, який має більший досвід експертної роботи тощо.

Незгода суду з висновком експерта повинна бути мотивована у рішенні чи ухвалі.

Тема 23. Цивільно-процесуальні строки. Санкції та судові витрати

Глосарій до теми 23

Витрати, пов'язані з розглядом справи – це витрати на професійну правничу допомогу; пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведенням експертизи; пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів; та з вчиненням інших процесуальних дій, необхідних для розгляду справи або підготовки до її розгляду.

Витрати, пов'язані із залученням (викликом) експертів, спеціалістів, перекладачів – це винагорода за виконану роботу, пов'язану зі справою, якщо це не входить до їхніх службових обов'язків, що має бути співмірною зі складністю відповідної роботи, її обсягом та витраченим часом.

Витрати, пов'язані із залученням (викликом) свідків - це витрати, що пов'язані з переїздом до іншого населеного пункту та наймом житла, а також компенсація за втрачений заробіток чи відрив від звичайних занять.

Законні строки - це ті строки, вказівка на які міститься в нормах ЦПК і які не можуть бути змінені з волі суб'єктів цивільного судочинства.

Компенсація за відрив від звичайних занять - грошова сума, що обчислюється пропорційно від розміру мінімальної заробітної плати.

Компенсація за втрачений заробіток - грошова сума, що обчислюється пропорційно від розміру середньомісячного заробітку.

Набувальна давність – набуття права власності на чуже майно особою, яка добросовісно заволоділа цим майном і продовжує відкрито, безперервно володіти нерухомим майном протягом десяти років або рухомим майном – протягом п'яти років.

Платники судового збору - громадяни України, іноземці, особи без громадянства, підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому

числі іноземні) та фізичні особи - підприємці, які звертаються до суду чи стосовно яких ухвалене судове рішення, передбачене цим Законом.

Позовна давність – строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу.

Поновлення процесуального строку - це визнання судом юридичної дійсності за процесуальною дією, зробленою після закінчення процесуального строку.

Продовження процесуального строку - це надання суддею (судом) нового строку для здійснення процесуальної дії, не виконаної з поважної причини в призначений строк.

Розумний строк – це строк, що передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню цивільного судочинства.

Строк – певний період у часі, зі спливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення.

Строки виконання цивільних обов'язків – період у часі, протягом якого боржник зобов'язаний вчинити певні дії чи утриматися від вчинення будь-яких дій.

Строки здійснення цивільних прав – період у часі, протягом якого правоволоділець може здійснити своє право через заявлення вимог до носія відповідного юридичного обов'язку.

Судовий збір - збір, що справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, за видачу судами документів, а також у разі ухвалення окремих судових рішень, передбачених цим Законом. Судовий збір включається до складу судових витрат.

Судовий строк - строк, установлений за розсудом суду.

Судові витрати – це грошова сума, що складається з судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи.

Термін – певний момент у часі, з настанням якого пов'язана дія чи подія, що має юридичне значення.

Цивільні процесуальні строки — це встановлені Цивільним процесуальним кодексом України проміжки часу для вчинення процесуальних дій судом і учасниками процесу в цивільному судочинстві.

Цивільно-правовий строк – часова (темпоральна) форма руху цивільних правовідносин, форма існування і розвитку суб'єктивних прав та обов'язків, що становлять їх зміст.

23.1. Поняття процесуальних строків їх види та значення.

Установлення порядку здійснення правосуддя у цивільних справах є одним з важливих завдань цивільного судочинства, але дотримання термінів вчинення процесуальних дій учасниками цивільного процесу також вимагає значної уваги, адже надзвичайно важливо, щоб цивільне судочинство здійснювалось не лише правильно, але й своєчасно. Саме задля досягнення цієї мети і спрямоване існування цивільних процесуальних строків.

Водночас існування та чітке їх дотримання є не лише гарантією здійснення учасниками процесу своїх суб'єктивних процесуальних прав, але й запорукою ефективності здійснення цивільного судочинства.

Строки, в межах яких учиняються процесуальні дії (ст. 84 ЦПК України).

Значення процесуальних строків виражається в тому, що вони:

1) забезпечують стабільність і визначеність цивільних процесуальних правовідносин, цивільного провадження у справі;

2) забезпечують суб'єктам правовідносин можливість належно підготуватися і виконати певні процесуальні дії;

3) є процесуальними засобами впливу на поведінку несумлінних учасників процесу, на виконання ними процесуальних обов'язків засобами реалізації принципу раціональної процесуальної форми.

Призначення процесуальних строків у тому, що вони створюють оптимальний часовий режим для здійснення правосуддя: з одного боку пришвидшують провадження у справі, а з іншого – допомагають уникнути поспіху в реалізації процесуальних прав та обов'язків, оскільки метою правосуддя є своєчасність, а не швидкість розгляду і вирішення справи.

Строк – це лише момент у часі або певний період часу.

Співвідношення між часом і строком – це співвідношення загального та окремого. Водночас співвідношення часу і строку є також співвідношенням об'єктивного та суб'єктивного.

Процесуальний строк – період часу, встановлений законом або судом, упродовж якого повинна бути виконана певна процесуальна дія судом, сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі.

Процесуальні строки є одним із головних засобів забезпечення дисципліни під час здійснення цивільного судочинства та захисту прав учасників цивільних процесуальних правовідносин, своєчасного розгляду та своєчасного вирішення справ.

Види процесуальних строків у цивільному процесі

Для забезпечення швидкого та ефективного розгляду цивільних справ, дотримання належної поведінки учасників цивільного процесу процесуальне законодавство передбачає різноманітні способи визначення проміжку часу, упродовж якого учасники можуть здійснити свої процесуальні повноваження.

Чинний ЦПК України передбачає такі види процесуальних строків різноманітної правової природи:

За способом установлення строки бувають:

- законні;
- судові строки.

Згідно зі ст. 67 ЦПК України строки, в межах яких вчиняються процесуальні дії, встановлюються законом, а якщо не визначені законом, – установлюються судом.

Законні строки – це ті строки, вказівка на які є в нормах ЦПК України і які не можуть бути змінені з волі суб'єктів цивільного судочинства. До них належать: строк проведення попереднього судового засідання (ст. 129 ЦПК України); строки розгляду справи (ст. 157); строк подачі заяви про перегляд заочного рішення (ч. 2 ст. 228); строки апеляційного оскарження (ст. 294); строк касаційного оскарження (ст. 325); строк подачі заяви про перегляд за нововиявленими обставинами (ст. 362) та ін.

Судовий строк – строк, установлений за розсудом суду залежно від обставин справи.

За сферою правового регулювання строки поділяються:

– строки в позовному провадженні (наприклад, строк розгляду заяви про забезпечення позову, ч. 2 ст. 153 ЦПК України);

– строки в наказному провадженні (наприклад, строк подання боржником заяви про скасування судового наказу, ч. 1

ст. 105 ЦПК України);

– строки в окремому провадженні (наприклад, строк розгляду справи про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності ст. 244 ЦПК України).

Залежно від суб'єкта, якому адресовані процесуальні строки, – це:

– процесуальні строки для здійснення дій суддею (судом).

Вони завжди встановлюються законом і охоплюють комплекс процесуальних дій, вчинюваних на різних стадіях судочинства.

Відтак у разі прийняття заяви стягувача про видачу судового наказу суд у триденний строк видає судовий наказ за заявленими вимогами (ч. 1 ст. 102 ЦПК України); заява про забезпечення доказів розглядається впродовж п'яти днів з дня її надходження (ч. 2 ст. 135 ЦПК України); справа повинна бути призначена до розгляду не пізніше семи днів після закінчення дій підготовки до судового розгляду (ч. 2 ст. 156 ЦПК України); суд розглядає справу впродовж розумного строку, але не більше двох місяців з дня відкриття провадження у справі (ч. 1 ст. 157 ЦПК України);

– процесуальні строки для здійснення дій учасниками процесу. Звичайно такі строки встановлюються законом, але в низці випадків можуть установлюватися судом (суддею) або державним виконавцем.

За характером учинюваних процесуальних дій – це:

– строки відкриття провадження (наприклад, строк для вирішення суддею питання про відкриття провадження у справі – ч. 4 ст. 122 ЦПК України);

– строки розгляду справи по суті (наприклад, строк розгляду справ про стягнення аліментів – ч. 1 ст. 157 ЦПК України);

– строки перегляду судових актів (наприклад, строки апеляційного оскарження – ст. 294 ЦПК України);

– строки у виконавчому провадженні (наприклад, строк оскарження постанови державного виконавця про відкриття виконавчого провадження – ч. 6 ст. 26 ЗУ «Про виконавче провадження»).

За способом обчислення строки поділяються на:

– строки, які обчислюються роками, місяцями, днями (заяву про поворот виконання можна подати у межах позовної давності – ч. 1 ст. 381 ЦПК України; заява про надання психіатричної допомоги у примусовому порядку розглядається судом у такі строки з дня надходження до суду: про госпіталізацію особи до психіатричного закладу – впродовж 24 годин, про психіатричний огляд – протягом трьох днів, про надання амбулаторної психіатричної допомоги – протягом десяти днів – ч. 1 ст. 281 ЦПК України);

– строки, обумовлені подією, що повинна неминуче настати (наприклад, провадження у справі зупиняється до припинення перебування сторони у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан, на строковій військовій службі, альтернативній (невійськовій) службі, службового відрядження;

на час хвороби сторони; до розшуку відповідача; на час проведення експертизи; до надходження відповіді від суду на доручення щодо збирання доказів – ст. 203 ЦПК України).

Строки можуть бути загальні та спеціальні.

Наприклад, загальний строк розгляду справи у суді першої інстанції – не більше двох місяців від дня відкриття провадження у справі.

Спеціальний строк – один місяць – установлений у справах про поновлення на роботі, про стягнення аліментів (ст. 157 ЦПК України).

23.2. Обчислення і зупинення процесуальних строків.

68 ЦПК України. Усі строки у цивільному процесі обчислюються роками, місяцями і днями.

Процесуальні строки також можуть визначатися вказівкою на подію, яка повинна неминуче настати. Наприклад, особа, яка подала касаційну скаргу, має

право відмовитися від неї до закінчення касаційного провадження (ч. 3 ст. 330 ЦПК України); у разі перебування сторони у тривалому службовому відрядженні суд може зупинити провадження у справі до припинення цього відрядження (ч. 1 ст. 203 ЦПК України).

Для того, щоб обчислити процесуальний строк, необхідно встановити початок і завершення його перебігу.

Перебіг цивільного процесуального строку – це послідовна плинність процесуального строку.

Відповідно до ст. 69 ЦПК України перебіг процесуального строку розпочинається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок.

Строк, обчислюваний роками, завершується у відповідні місяць і число останнього року строку.

Строк, обчислюваний місяцями, завершується у відповідне число останнього місяця строку. Якщо закінчення строку, обчислювального місяцями, припадає на такий місяць, що відповідного числа немає, строк минає в останній день цього місяця.

Якщо закінчення строку припадає на вихідний, святковий чи інший неробочий день, останнім днем строку є перший після нього робочий день.

Необхідно також зважити ще на одну особливість обчислення процесуальних строків. Процесуальний строк спливає безупинно з моменту свого обчислення, тобто із зарахуванням вихідних і неробочих святкових днів. Причому якщо початок строку припадає на неробочий день, то на відміну від його закінчення строк розпочинає спливати саме з неробочого, а не наступного робочого дня.

Перебіг строку, закінчення якого пов'язано з подією, яка повинна неминуче настати, завершується наступного дня після настання події.

Останній день строку триває до 24 години, але коли в цей строк слід було вчинити процесуальну дію в суді, де робочий час завершується раніше, строк закінчується в момент завершення цього часу.

Строк не вважається пропущеним, якщо до його закінчення заява, скарга, інші документи чи матеріали або грошові кошти здано на пошту чи передані іншими відповідними засобами зв'язку (ст. 70 ЦПК України).

Закінчення процесуального строку означає, що:

– юридично зацікавлені в результаті справи особи, що пропустили процесуальні строки, втрачають права на здійснення процесуальної дії (ч. 1 ст. 72 ЦПК України);

– документи, подані після закінчення процесуальних строків, залишаються без розгляду, якщо суд за клопотанням особи, що їх подала, не знайде підстав для поновлення або продовження строку;

– для осіб, зобов'язаних виконати припис суду (судді) (подати наявні в неї письмові докази, виконати рішення суду тощо), закінчення процесуального строку не звільняє від виконання покладених на них процесуальних обов'язків і слугує підставою для застосування передбачених законом процесуальних санкцій;

– недотримання судом процесуального строку не припиняє його права (і обов'язку) зробити необхідну процесуальну дію. Суд зобов'язаний, хоча із запізненням, зробити відповідну дію і вирішити справу по суті.

Зупинення провадження у справі зупиняє перебіг процесуальних строків. Зупинення процесуальних строків розпочинається з моменту настання тієї події, внаслідок якої суд зупинив провадження (ст. 71 ЦПК України).

Перелік обставин, з якими закон пов'язує зупинення провадження у справі, закріплений у ст.ст. 201, 202 ЦПК України (смерть або оголошення фізичної особи померлою; злиття, приєднання, поділ, перетворення юридичної особи; перебування сторони у тривалому службовому відрядженні; розшук відповідача тощо).

Особливості зупинення процесуальних строків:

1) зупиняються лише такі процесуальні строки, які не минули до того моменту, коли виникла обставина, що слугувала підставою зупинення провадження у справі;

2) зупинка в обчисленні процесуальних строків відбувається в момент виникнення обставини – підстави зупинення провадження, а не в момент постановлення судом або суддею ухвали про зупинення провадження у справі;

3) якщо початок зупинення процесуальних строків збігається з моментом виникнення обставини, що спричинила зупинення провадження у справі, то завершення зупинення процесуальних строків (продовження їхнього обчислення) визначається за датою постановлення судом ухвали про поновлення зупиненого провадження;

4) під час обчислення строків, ускладнених зупиненням провадження у справі, зважається лише на строк, що минув до моменту настання відповідної перешкоди. Час, що минув за період зупинення провадження у справі, юридичного значення не має, тому що на нього не зважається під час обчислення процесуального строку. Тому з моменту поновлення припиненого провадження може йтися тільки про продовження перебігу строку і, отже, про право зацікавленої особи вчинити процесуальні дії в строк, що залишився.

23.3. Продовження та поновлення процесуальних строків.

Продовження процесуального строку – надання суддею (судом) нового строку для здійснення процесуальної дії, не виконаної з поважної причини в призначений строк.

Продовженню підлягають лише строки, встановлені судом (суддею). Строк, установлений законом, може бути продовжений лише у разі прямої вказівки ЦПК України. Відтак згідно з ч. 2 ст. 157 ЦПК України у виняткових випадках за клопотанням сторони з огляду на особливості розгляду справи суд ухвалою може продовжити розгляд справи, але не більш ніж на п'ятнадцять днів.

Процедура розгляду та вирішення питання про продовження процесуального строку регламентується ст. 73 ЦПК України.

Поновлення процесуального строку означає визнання судом юридичної дійсності за процесуальною дією, зробленою після завершення процесуального строку.

Особливості поновлення процесуальних строків:

- 1) поновленню підлягають тільки строки, встановлені законом;
- 2) юридичною підставою поновлення процесуального строку є пропуск його з поважних причин;
- 3) питання про поновлення пропущеного строку вирішує суд, у якому належало вчинити процесуальну дію або до якого потрібно було подати документ чи доказ (ч. 2 ст. 73 ЦПК України);
- 4) про місце і час розгляду питання про поновлення процесуального строку сповіщаються особи, які беруть участь у справі. Присутність цих осіб не є обов'язковою;
- 5) одночасно з клопотанням про поновлення строку належить учинити ту дію або подати той документ чи доказ, стосовно до якого заявлено клопотання (ч. 3 ст. 73 ЦПК України);
- 6) відповідь суду (судді) на заяву про поновлення строку дається в ухвалі, якою цей строк або поновлюється, або в його поновленні відмовляється (ч. 4 ст. 73 ЦПК України);
- 7) згідно з ч. 7 ст. 293 ЦПК України окремо від рішення суду можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції щодо відмови поновити або продовжити пропущений процесуальний строк.

Пропущення процесуального строку тягне настання певних правових наслідків. Відтак із завершенням строку, встановленого законом або судом, втрачається право на вчинення процесуальної дії. Документи, подані після завершення процесуальних строків, залишаються без розгляду, якщо суд за клопотанням особи, що їх подала, не знайде підстав для поновлення або продовження строку (ст. 72 ЦПК України).

В окремих, установлених законом, випадках за порушення строків настають й інші наслідки, крім втрати права на вчинення процесуальних дій.

Наприклад, у разі подання заяви про забезпечення доказів до подання позовної заяви заявник повинен подати позовну заяву впродовж трьох днів із дня постановлення ухвали про забезпечення доказів. Якщо у зазначений строк особа не подає позовну заяву, вона зобов'язана відшкодувати судові витрати, а також збитки, заподіяні у зв'язку із забезпеченням доказів (ч. 4 ст. 133 ЦПК України).

За неповідомлення суду про неможливість подати докази, а також за неподання доказів, зокрема з причин, визнаних судом неповажними, винні особи несуть відповідальність, установлену законом. Притягнення винних осіб до відповідальності не звільняє їх від обов'язку подати суду докази (частини 5, 6 ст. 137 ЦПК України).

Із пропусченням строку особи втрачають право на вчинення процесуальних дій, але не позбавляються певних процесуальних обов'язків, також до них у деяких випадках можуть бути застосовані визначені законом санкції.

23.4. Поняття і види судових витрат.

Судові витрати – це витрати, що несуть сторони, треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, у справах позовного провадження, заявники і заінтересовані особи у справах наказного та окремого проваджень за вчинення в їх інтересах цивільних процесуальних дій, пов'язаних із розглядом справи у порядку цивільного судочинства.

Судові витрати – це витрати держави, що покладаються на державний бюджет України, а також на заінтересованих у справі осіб, з приводу та у зв'язку з розглядом і вирішенням цивільної справи у суді загальної юрисдикції.

Судові витрати виконують такі завдання:

1) кошти, що одержуються від судового збору, дуже незначні у своїй мірі, але усе ж сприяють покриттю тих витрат, які супроводжують судову діяльність. Відшкодування витрат зі здійснення правосуддя не надходить безпосередньо до

суду, тому фінансування судів не залежить від суми, яка одержується як судовий збір;

2) існування судових витрат покликане дисциплінувати громадян, юридичних осіб, водночас запобігаючи появі необґрунтованих позовних вимог;

3) судові витрати повинні стимулювати добровільне виконання процесуальних обов'язків.

До функцій судових витрат належать:

– компенсаційна – полягає у відшкодуванні коштів, витрачених державою на здійснення правосуддя з цивільних справ, а також коштів, витрачених особами, які звертаються до суду, або тих, хто здійснює певні процесуальні дії;

– превентивна – полягає в запобіганні необґрунтованих звернень до судів, у забезпеченні виконання юридично заінтересованими у вирішенні справи особами своїх процесуальних обов'язків;

– соціальна – виявляється у тому, що судові витрати покликані забезпечити фактичну доступність правосуддя.

До інституту судових витрат повинен застосовуватися принцип процесуальної економії. Вимоги цього принципу виявляються у низці процесуальних норм правового явища, що розглядається, внаслідок якого заощаджується час, сили і кошти суду та учасників судового процесу. Стосовно інституту судових витрат цей принцип можна визначити як нормативно встановлені основоположні засади, що відображають реалізацію компенсаційної та превентивної функцій і які стосуються і суду, і інших учасників процесу.

23.5. Витрати, пов'язані з розглядом судової справи.

Відповідно до ч. 3 ст. 79 ЦПК України до витрат, пов'язаних із розглядом справи, належать:

1) витрати на правову допомогу;

2) витрати сторін та їх представників, що пов'язані з явкою до суду;

3) витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів і проведенням судових експертиз;

4) витрати, пов'язані з проведенням огляду доказів за місцем їх знаходження та вчиненням інших дій, необхідних для розгляду справи;

5) витрати, пов'язані з публікацією в пресі оголошення про виклик відповідача.

Витрати на правову допомогу.

Відповідно до ст. 84 ЦПК України витрати, пов'язані з оплатою правової допомоги адвоката або іншого фахівця в галузі права, несуть сторони, крім випадків надання безоплатної правової допомоги.

Соціальні послуги (зокрема юридичні) можуть надаватися і за плату, і безоплатно. Соціальні послуги державними та комунальними суб'єктами, а також іншими суб'єктами, що надають соціальні послуги із залученням бюджетних коштів, в обсягах, визначених державними стандартами соціальних послуг, надаються безоплатно:

– громадянам, які не здатні до самообслуговування у зв'язку з похилим віком, хворобою, інвалідністю і не мають рідних, які повинні забезпечити їм догляд і допомогу;

– громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах у зв'язку з безробіттям і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, бездомністю, стихійним лихом, катастрофами, особам, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, якщо середньомісячний дохід цих осіб нижчий, ніж встановлений прожитковий мінімум;

– дітям і молоді, які знаходяться у складній життєвій ситуації у зв'язку з інвалідністю, хворобою, сирітством, безпритульністю, малозабезпеченістю, конфліктами і жорстоким ставленням у сім'ї.

Водночас ЦПК України (ч. 2 ст. 84) передбачає, що граничний розмір компенсації таких витрат на правову допомогу встановлюється законом. Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про граничний розмір компенсації витрат на правову

допомогу у цивільних та адміністративних справах» від 20 грудня 2011 р. розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних справах, в яких така компенсація виплачується стороні, на користь якої ухвалено судове рішення, іншою стороною, не може перевищувати 40 відсотків установлені законом мінімальної заробітної плати у місячному розмірі за годину участі особи, яка надавала правову допомогу, у судовому засіданні, під час учинення окремих процесуальних дій поза судовим засіданням і під час ознайомлення з матеріалами справи в суді, що визначається у відповідному судовому рішенні.

У разі, якщо сторона у цивільній справі звільнена від оплати витрат на правову допомогу, компенсація таких витрат виплачується стороні, на користь якої ухвалено судове рішення у розмірі, що не перевищує 2,5 відсотка встановленої законом мінімальної заробітної плати в місячному розмірі за годину участі особи, яка надавала правову допомогу, у судовому засіданні, під час учинення окремих процесуальних дій поза судовим засіданням і під час ознайомлення з матеріалами справи в суді, що визначається у відповідному судовому рішенні.

З цих норм очевидно, що витрати на правову допомогу стягуються не в повному обсязі, а лише частково, тобто в граничних межах, установлених законом. Наведені положення закону дають змогу запобігти доволі поширеній практиці явного завищення вимог щодо відшкодування з протилежної сторони у складі судових витрат сум, сплачених адвокату чи іншому фахівцю у галузі права, за участь у розгляді справи.

Витрати сторін та їх представників, що пов'язані з явкою до суду. Включають витрати, пов'язані з:

- 1) переїздом до іншого населеного пункту;
- 2) найманням житла.

Витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів і проведенням судових експертиз. Добові (у разі переїзду до іншого населеного пункту), а також компенсація за втрачений заробіток чи відрив від звичайних

занять свідкам, спеціалістам, перекладачам, експертам сплачуються стороною, не на користь якої ухвалено судове рішення.

Відповідно до ч. 1 ст. 86 ЦПК України витрати, пов'язані з переїздом до іншого населеного пункту свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів, найманням ними житла, а також проведенням судових експертиз, несе сторона, яка заявила клопотання про виклик свідків, залучення спеціаліста, перекладача та проведення судової експертизи.

Розмір витрат, пов'язаних із переїздом до іншого населеного пункту свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів, найманням ними житла, визначається, як і розмір витрат, пов'язаних із переїздом до іншого населеного пункту сторін та їх представників, а також найманням житла. Такі витрати не можуть перевищувати встановлені законодавством норми відшкодування витрат на відрядження.

Витрати на оплату послуг спеціаліста і перекладача обчислюються за кожну годину пропорційно до середньої заробітної плати особи. Загальний розмір виплати не може перевищувати суму, розраховану за відповідний час, зважаючи на трикратний розмір мінімальної заробітної плати.

Відповідно до Додатку до Інструкції про порядок і розміри компенсації (відшкодування) витрат і виплати винагороди особам, що викликаються до органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів.

Відповідно до ч. 2 ст. 86 ЦПК України кошти на оплату судової експертизи вносяться стороною, яка заявила клопотання про проведення експертизи.

Якщо клопотання про проведення експертизи заявлено обома сторонами, витрати на її оплату несуть обидві сторони порівну. У разі неоплати судової експертизи у встановлений судом строк суд скасовує ухвалу про призначення судової експертизи.

Проведення експертизи і дача висновку входить до службових обов'язків тільки тих експертів, що спеціально прийняті на цю роботу, тобто експертів державних експертних установ.

Щодо виплат винагород, то вона не виплачується експертам державних спеціалізованих установ за дачу висновку, що входить до службових обов'язків.

Розмір винагороди експерта, якщо виконана робота не є його службовим обов'язком, не може перевищувати нормативну вартість проведення відповідних видів судової експертизи у науково-дослідних установах Мін'юсту.

Розмір винагороди спеціаліста або перекладача, якщо виконана робота не є їх службовим обов'язком, обчислюється за кожну годину пропорційно до середньої заробітної плати особи.

Загальний розмір виплати не може перевищувати суму, розраховану за відповідний час, зважаючи на трикратний розмір мінімальної заробітної плати.

Витрати, пов'язані зі здійсненням огляду доказів за місцем їх знаходження та вчиненням інших дій, необхідних для розгляду справи.

У тих випадках, коли речові докази не можуть бути доставлені до суду (наприклад, якщо виникла необхідність в огляді будівель, предметів, що швидко псуються, чи з інших причин, що не дають змоги їх доставити до суду), огляд провадиться в місці їхнього перебування.

Судові витрати, пов'язані з проведенням огляду на місці, складаються з оплати проїзду до місця огляду і назад суддів, що беруть участь у справі осіб, секретаря судового засідання.

Для огляду на місці в необхідних випадках можуть бути викликані експерти, перекладачі та свідки. Незважаючи на те, що вони викликаються в зв'язку з оглядом на місці, витрати, яких вони зазнали, покриваються в тому ж порядку і розмірах, як і у разі їхньої явки до суду для дачі показань і висновку, і здійснення перекладу перекладачем.

Витрати на проведення огляду на місці становлять невеликі суми, тому що ця процесуальна дія провадиться в районі діяльності суду, у якому здійснюється підготовка справи до розгляду, а також забезпечення доказів.

Якщо ці дії необхідно зробити за межами району дії цього суду, то їх необхідно зробити шляхом судових доручень.

Відповідно до ст. 87 ЦПК України витрати, пов'язані зі здійсненням огляду доказів за місцем їх знаходження та вчиненням інших дій, необхідних для розгляду справи, несе сторона, яка заявила клопотання про вчинення цих дій.

Якщо клопотання про вчинення відповідних дій заявлено обома сторонами, витрати на них несуть обидві сторони порівну.

Порядок стягнення витрат, пов'язаних із проведенням огляду доказів за місцем їх знаходження та вчиненням інших судових дій з інших суб'єктів процесу, ЦПК України не зазначає.

Але за змістом ст. 87 ЦПК України аналогічний порядок стягнення сум повинен поширюватися на всіх осіб, які беруть участь у справі (наприклад, третіх осіб).

Витрати, пов'язані з публікацією в пресі оголошення про виклик відповідача. Цивільне процесуальне законодавство України не містить окремої норми, яка б визначала порядок сплати цих витрат, а також їх розмір.

Ці витрати несе позивач під час дачі оголошення про виклик до суду відповідача, місце проживання або фактичне перебування якого невідоме.

Відповідно до ч. 3 ст. 82 ЦПК України суд, враховуючи майновий стан сторони, може зменшити розмір належних до оплати судових витрат, пов'язаних з розглядом справи, або звільнити від їх оплати.

23.6. Розподіл судових витрат між сторонами.

Розподіл судових витрат – це дія зі встановлення зобов'язаної особи, за рахунок коштів якої будуть покриті витрати, пов'язані з веденням судочинства з конкретної справи.

Відносини з приводу розподілу судових витрат – особливий вид цивільних процесуальних правовідносин. Вони виникають між особами, які

беруть участь у справі, засновані на їх рівності, автономії, волі і майновій самостійності та мають майново-вартісний характер.

Судові витрати розподіляються між сторонами у такому порядку:

1) стороні, на користь якої ухвалене рішення, суд присуджує з другої сторони понесені нею і документально підтверджені судові витрати;

2) якщо позов задоволено частково, судові витрати присуджуються позивачеві пропорційно до розміру задоволених позовних вимог, а відповідачеві – пропорційно до тієї частини позовних вимог, у задоволенні яких позивачеві відмовлено;

3) якщо сторону, на користь якої ухвалено рішення, звільнено від оплати судових витрат, з другої сторони стягуються судові витрати на користь осіб, що їх понесли, пропорційно до задоволеної чи відхиленої частини вимог. Якщо обидві сторони звільнені від оплати судових витрат, вони компенсуються за рахунок держави у порядку, встановленому КМУ;

4) якщо позивача, на користь якого ухвалено рішення, звільнено від сплати судового збору, він стягується з відповідача в дохід держави пропорційно до задоволеної чи відхиленої частини вимог;

5) у разі залишення позову без задоволення, закриття провадження у справі або залишення без розгляду позову позивача, звільненого від оплати судових витрат, судові витрати, понесені відповідачем, компенсуються за рахунок держави.

У разі відмови позивача від позову понесені ним витрати відповідачем не відшкодовуються, а витрати відповідача за його заявою стягуються з позивача.

Однак, якщо позивач не підтримує свої вимоги унаслідок задоволення їх відповідачем після пред'явлення позову, суд за заявою позивача присуджує стягнення всіх понесених ним у справі витрат із відповідача.

Якщо сторони під час укладення мирової угоди не передбачили порядок розподілу судових витрат, кожна сторона у справі несе половину судових витрат.

В інших випадках закриття провадження у справі, а також у разі залишення заяви без розгляду відповідач має право заявити вимоги про компенсацію здійснених ним витрат, пов'язаних із розглядом справи, внаслідок необґрунтованих дій позивача (ст. 89 ЦПК України).

Питання розподілу судових витрат вирішуються судом першої інстанції під час розгляду справи, як правило, у резолютивній частині судового рішення.

Якщо судом не вирішено питання про судові витрати за ухвалення рішення, він може за заявою осіб, які беруть участь у справі, чи з власної ініціативи вирішити питання про витрати шляхом ухвалення додаткового рішення.

Якщо суд апеляційної, касаційної інстанції чи ВС України, не передаючи справу на новий розгляд, змінює рішення або ухвалює нове, суд відповідно змінює розподіл судових витрат.

Тема 24. Пред'явлення позову. Відкриття провадження у справі

Глосарій до теми 24

Активні підстави позову – це підстави позову, які стверджують, що спірне право належить позивачу, а на відповідача покладені певні обов'язки.

Визнання позову відповідачем – одностороннє усне або письмове волевиявлення відповідача, спрямоване на припинення спору з позивачем.

Відкриття провадження у справі як стадія цивільного процесу – це сукупність процесуальних дій суду та інших учасників процесу, які спрямовані на визначення передумов, підстав та порядку реалізації права на звернення до суду за судовим захистом.

Відмова від позову – це одностороннє усне або письмове волевиявлення позивача у суді, спрямоване на відмову від судового захисту своєї вимоги.

Відмова у відкритті провадження у справі – це волевиявлення суду, яке міститься у постановленій ухвалі і полягає у відмові прийняти позовну заяву та порушити цивільний процес у справі при наявності підстав, визначених законом.

Забезпечення позову – це застосування судом заходів для створення можливості виконання у майбутньому рішення суду про присудження у випадках, якщо їх невжиття може утруднити чи зробити неможливим виконання рішення.

Залишення заяви без руху – це надання позивачеві чи іншому заявнику можливості усунути у строк, встановлений судом, недоліки у позовній заяві щодо змісту, форми чи порядку подання.

Заперечення проти позову – це письмові пояснення відповідача, які відхиляють або спростовують вимоги позивача, подані до суду після одержання ним копій ухвали про відкриття провадження у справі та позовної заяви.

Зміст позову – це частина позову, яка відображає звернену до суду вимогу про здійснення певних дій, пов'язаних із застосуванням конкретних способів захисту порушеного, оспореного чи невизнаного права.

Зустрічний позов – це матеріально-правова правова вимога первісного відповідача до первісного позивача, пред'явлена до суду для спільного розгляду із первісним позовом.

Матеріально-правові заперечення проти позову - це заперечення, що спростовують суть позову, вони полягають у тому, що відповідач оспорує матеріально-правову вимогу і тому, звичайно, заперечує можливість виникнення процесу за нею.

Мирова угода – це укладена між сторонами та визнана судом домовленість (договір) про припинення спору між сторонами шляхом взаємних уступок, яка стосується їхніх прав і обов'язків та предмета позову.

Пасивні підстави позову - це факти, з яких вбачається, що відповідач вчинив дії, спрямовані на заперечення права позивача або утвердження за собою права, яке йому не належить.

Підстава позову – це частина позову, яка відображає обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги.

Повернення позовної заяви – це закріплене в ухвалі волевиявлення суду щодо відмови прийняти позовну заяву з підстав, визначених законом, яке не перешкоджає повторному зверненню до суду при усуненні тих перешкод, які стали підставою для повернення заяви.

Позов – це матеріально-правова вимога позивача до відповідача, звернена через суд або інший орган цивільної юрисдикції про захист порушеного, оспореного чи невизнаного права або інтересу, який здійснюється у певній, визначеній законом, процесуальній формі.

Позови перетворювальні – це позови спрямовані на захист прав шляхом їх трансформування, тобто зміни або припинення правовідносин, які існують між сторонами.

Позови про визнання – це позови спрямовані на усунення непорозумінь з приводу наявності та змісту правовідносин між сторонами.

Позови про присудження – це позови, спрямовані на поновлення порушеного права, усунення наслідків правопорушення.

Похідною позовною вимогою є вимога, задоволення якої залежить від задоволення іншої позовної вимоги (основної вимоги).

Право на пред'явлення позову – це інститут цивільного процесуального права, який регулює підстави та порядок порушення судової діяльності по захисту прав та охоронюваних законом інтересів.

Предмет позову – це частина позову, яка складає матеріально-правову вимогу позивача до відповідача.

Процесуально-правові заперечення проти позову - це заперечення, що обґрунтовують неправомірність виникнення або продовження процесу у справі у зв'язку з відсутністю передумов для звернення позивачем до суду або порушення порядку його реалізації.

24.1. Поняття і загальна характеристика позовного провадження.

Однією з особливостей позовного провадження є наявність позову. Позов – це належно оформлена вимога про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових та інших правовідносин.

Ця категорія використовується в нормативних актах не лише процесуального, а й матеріально-правового характеру (наприклад, гл. 19 ЦК України), проте з'ясування поняття і сутності позову здійснюється в межах теорії цивільного процесу. Поняття позову пов'язане з поняттям позовного судочинства, в порядку якого здійснюється захист порушеного або оскарженого права.

Оскільки особа, яка вважає себе власником порушеного або оскарженого права, звертаючись до суду, шукає у суді захисту порушеного права і просить суд розглянути спір, що виник, з порушником права в передбаченому законом процесуальному порядку, то звернення цієї особи до суду має назву позову, а провадження за цим зверненням – позовного провадження.

Позовній формі захисту властива не тільки форма звернення до суду, але і порядок звернення до суду, а також однаковий порядок розгляду спору. У цьому і полягають процесуальні гарантії права на судовий захист.

24.2. Поняття позову, його елементи та види.

Позов – це вимога заінтересованої особи, що ґрунтується на спірних матеріальних правовідносин, про захист свого або чужого права законного інтересу, що підлягає розгляду та вирішенню у встановленому законом порядку.

Визначення позову як вимоги про захист порушеного або оскаржуваного права або охоронюваного законом інтересу дає змогу сформулювати істотні ознаки позову і позовної форми процесу.

Ознаки позову:

1) наявність матеріально-правової вимоги, що впливає з порушеного або оскаржуваного права;

2) розгляд і вирішення цієї вимоги у встановленому законом процесуальному порядку;

3) наявність спору про право або законний інтерес;

4) наявність двох наділених законом рівними процесуальними правами сторін із протилежними матеріально-правовими інтересами;

5) наявність сторін, що сперечаються, і третьої, не заінтересованої у вирішенні справи особи, передбачає змагальність і рівне правне положення тих, хто змагається. Із цього очевидно, що позовна форма процесу – це форма змагальна. І навпаки, будь-яка змагальна форма процесу – позовна.

Як і у будь-якому складному явищі, у позові прийнято виокремлювати його складові – елементи позову. Елементи позову визначають його внутрішні специфічні ознаки, містять інформацію про суб'єктивне право, що потребує, на думку позивача, судового захисту, про фактичні обставини, на яких ґрунтується подана вимога.

Кожний позов складається з трьох елементів:

– предмет позову;

– підстави позову;

– зміст позову.

Предметом позову є матеріально-правова вимога позивача до відповідача, щодо якої суд повинен винести рішення. Ця вимога повинна мати правовий характер, тобто бути врегульованою нормами матеріального права, а також підпадати під цивільну юрисдикцію суду.

Предмет позову характеризується певним змістом, а в багатьох випадках – і окремим об'єктом. Тому необхідно відрізнити предмет позову в його безпосередньому розумінні від матеріального об'єкта або матеріального предмета позову.

Підстави позову – це обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги.

Такі обставини становлять юридичні факти, які тягнуть певні правові наслідки. Підстава позову складається з таких юридичних фактів, які підтверджують наявність спірних взаємовідносин, належність сторін до цієї справи та привід до позову.

Факти, що входять до підстав позову, традиційно у процесуальному праві поділяють на три групи:

– правовстановлюючі факти, тобто ті, що свідчать про наявність у позивача спірного матеріального права, за захистом якого він звертається до суду;

– факти активної та пасивної легітимації, що вказують на зв'язок відповідно позивача та відповідача зі спірними матеріально-правовими відносинами;

– факти приводу до позову, що є причиною звернення до суду (порушення суб'єктивного права позивача або втрата цим правом визначеності внаслідок дій відповідача).

Коло фактів, що входять до підстав позову, вказується позивачем у позовній заяві. Якщо позивач неповно вказав ці факти, суд має право запропонувати йому доповнити підстави позову, надати докази на підтвердження наявності або відсутності тих юридично значущих фактів, на які позивач не вказав через свою правову непоінформованість або з інших причин. У підсумку належне коло фактів, що входять до підстав позову, визначається нормою матеріального права, що підлягає застосуванню у справі.

Підставу позову становлять фактична і правова підстави.

Фактична підстава позову – це юридичні факти, на яких ґрунтуються позовні вимоги позивача до відповідача. Як правило, підстава має складний фактичний склад. Ці юридичні факти, фактичні обставини становлять фактичну підставу позову.

Правова підстава позову – це посилання в позовній заяві на закони та інші нормативно-правові акти, на яких ґрунтується вимога позивача.

Відповідно до ст. 31 ЦПК України позивач до початку судового розгляду має право змінити підставу позову.

Усі елементи позову перебувають у взаємозв'язку. Юридичні факти, що підтверджують суб'єктивне матеріальне право і є підставою позову, визначають у той же час юридичну природу матеріально-правової вимоги, яка становить предмет позову.

Водночас матеріально-правова вимога зумовлює процесуальну форму захисту – зміст позову.

Зміст позову – це звернена до суду вимога позивача про здійснення судом певних дій із зазначенням способу судового захисту.

Зміст позову визначається позивачем, зважаючи на спосіб судового захисту, передбаченого законом. Способи захисту цивільних прав визначені в ч. 2 ст. 16 ЦК України і полягають, зокрема, в такому:

- визнання права;
- визнання правочину недійсним;
- припинення дії, яка порушує право;
- відновлення становища, яке існувало до порушення;
- примусове виконання обов'язку в натурі;
- зміна правовідношення;
- припинення правовідношення;
- відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом.

Відокремлення елементів позову має не тільки теоретичне, але й неабияке практичне значення. За елементами проводиться класифікація позовів на види, визначається юрисдикція справи, межі судового розгляду і предмет доказування.

Елементи позову мають важливе значення для організації захисту відповідача проти позову, для вирішення питання про прийняття позову до судового провадження. Вони визначають суть вимоги, на яку суд повинен дати відповідь у своєму рішенні.

Види позовів класифікуються за предметом позову, за об'єктом захисту, за характером інтересу, що захищається.

За предметом позови класифікуються на позови про присудження, про визнання, перетворювальні позови.

Позов про присудження – це позов, спрямований на примусове виконання підтвердженого судом обов'язку відповідача.

Позивач вимагає не тільки визнання за ним певного суб'єктивного права, але і примушення відповідача до здійснення конкретних дій на свою користь. Позовом про присудження позивач вимагає від суду зобов'язати відповідача виконати певну дію (наприклад, відшкодувати заподіяну шкоду, сплатити аліменти) або утриматися від її вчинення (наприклад, усунення перешкод в користуванні майном).

Звернення до суду за захистом права у вигляді присудження звичайно зумовлено тим, що боржник заперечує право позивача, не виконуючи свої обов'язки. Внаслідок спору право втрачає визначеність; його не можна примусово здійснити доти, доки не буде встановлено, чи є справді оскаржуване право і яка його сутність. Це питання вирішує суд. Примусове виконання обов'язку боржником є кінцевою метою позову про присудження. Тому позови про присудження називають також «виконавчими».

Позови про присудження слугують примусовому здійсненню матеріально-правових обов'язків, які не виконуються добровільно або виконуються неналежно.

Предметом позову про присудження є право позивача вимагати від відповідача певної поведінки у зв'язку з невиконанням ним відповідного обов'язку добровільно.

Підставами позову про присудження є:

- факти, з якими пов'язане виникнення права;
- факти, з якими пов'язане виникнення права на позов: настання строку, відкладальної умови, порушення права.

Зміст позову про присудження виражається у вимозі позивача до суду про примушення відповідача до здійснення певних дій або утримання від її вчинення. Вимога виражена у прохальному пункті позовної заяви: стягнути зарплату, відновити на роботі, виселити та ін.

Позов про визнання – це вимога, спрямована на підтвердження судом існування або відсутності певних правовідносин.

Оскільки рішенням суду у цих позовах встановлюється існування або відсутність спірних правовідносин, ці позови називають також «установлювальними».

Є два різновиди установлювальних позовів:

- позитивні позови про визнання;
- негативні позови про визнання.

Позитивний позов про визнання спрямований на встановлення факту існування спірних прав і юридичних обов'язків, тобто правовідносин, що пов'язують сторони, між якими виник спір (позивача й відповідача). Це може бути позов про визнання батьківства за рішенням суду (ст. 128 СК України), визнання права власності на самочинне будівництво (ст. 376 ЦК України) або визнання авторських прав (глава 36 ЦК України) тощо.

Негативний позов про визнання спрямований на встановлення факту відсутності суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, тобто правовідносин, що пов'язують сторони (позивача і відповідача). До негативних позовів можна віднести позов про визнання правочину недійсним (ст.ст. 215–236 ЦК України); визнання недійсним шлюбу (ст.ст. 40, 41 СК України) тощо.

Предметом позову про визнання здебільшого є правовідносини між позивачем і відповідачем.

Підставами позитивного позову про визнання є факти, з якими позивач пов'язує виникнення спірних правовідносин (наприклад, проживання впродовж тривалого строку як член сім'ї наймача).

Підстави негативного позову про визнання утворюють факти, внаслідок яких спірні правовідносини, за ствердженням позивача, не могли виникнути (наприклад, відсутність нотаріально оформленого договору у випадках, коли таке оформлення відповідно до закону або за згодою сторін необхідно для дійсності правочину).

Захист інтересу у визначеності права може бути досягнутий судовим визнанням того, що спірні правовідносини в тому або іншому певному змісті або обсязі дійсно існують або не існують.

Зміст позову про визнання – це вимога до суду ухвалити рішення про визнання наявності або відсутності правовідносин, указаних позивачем (визнати правочин недійсним, визнати право на житлову площу тощо).

Перетворювальні позови – це позови, спрямовані на зміну або припинення існуючих із відповідачем правовідносин. Судове рішення в такому разі є юридичним фактом матеріального права, що змінює структуру матеріальних правовідносин.

Залежно від мети, яку обирає позивач, звертаючись до суду, перетворювальні позови поділяються на:

а) позови, спрямовані на зміну правовідносин (наприклад, про набуття права власності на знахідку, на скарб; про визнання права власності на нерухоме майно за набувальною давністю та ін.);

б) позови, спрямовані на припинення правовідносин (наприклад, про розірвання договору, розірвання шлюбу та ін.).

Предметом перетворювального позову слугує право позивача одностороннім волевиявленням припинити або змінити правовідносини (наприклад, вимагати розірвання шлюбу, договору).

Підстави перетворювального позову становлять факти подвійного значення:

а) факти, з якими пов'язане виникнення правовідносин, що підлягають зміні або припиненню;

б) факти, з якими пов'язана можливість здійснення перетворювального повноваження на зміну або припинення правовідносин.

Змістом перетворювального позову є вимога до суду ухвалити рішення про припинення або зміну правовідносин (про розірвання шлюбу, поділ спільного майна).

Розглядаючи перетворювальний позов і ухвалюючи у ньому перетворювальне рішення, суд не створює нові права, а захищає право позивача на зміну або припинення існуючих правовідносин, що за законом не може бути здійснене без рішення суду.

За характером інтересу, що захищається, позови поділяються на:

- 1) особисті;
- 2) для захисту державних і публічних інтересів;
- 3) для захисту інтересів інших осіб.

Особисті позови спрямовані на захист власних інтересів позивача, коли він і учасник спірних матеріальних правовідносин, і безпосередній вигодонабувач.

Позови щодо захисту державних і публічних інтересів спрямовані на захист здебільшого майнових прав держави або інтересів суспільства, коли неможливо виокремити конкретного вигодонабувача (наприклад, позов прокурора в інтересах держави).

Позови щодо захисту інтересів інших осіб спрямовані на захист не самого позивача, а інших осіб у тих випадках, коли позивач згідно з законом уповноважений на порушення справи в їхніх інтересах (наприклад, позови органів опіки та піклування щодо захисту прав неповнолітніх дітей).

Неабияке практичне значення має класифікація позовів за об'єктом захисту. У судовій практиці справи виокремлюються за категоріями матеріально-правових відносин: сімейні, трудові, житлові.

Така матеріально-правова класифікація позовів покладена в основу судової статистики, що відображає динаміку різних категорій цивільних справ.

Залежно від того, чи є об'єктом порушеного права (інтересу) благо, що піддається грошовій оцінці, позови поділяються на майнові та немайнові.

Ця класифікація позовів має практичне значення для визначення розміру судового збору.

Майновий позов – це вимога про захист права або інтересу, об'єктом якої є благо, що піддається грошовій оцінці.

Це означає, що будь-який майновий позов має ціну, тому розмір судового збору визначається у відсотковому відношенні до ціни позову.

Немайновий позов – це вимога про захист права або інтересу, об'єктом якої є благо, що не піддається грошовій оцінці.

Отже, немайновий позов не має ціни, тому розмір судового збору визначається в кратному відношенні до встановленого законом розміру мінімальної заробітної плати.

24.3. Забезпечення позову.

Звернення з позовом до суду здійснюється внаслідок спору. Його вирішення не завжди означає, що та особа, на користь якої ухвалено рішення, зможе реально отримати вказаний у ньому позитивний матеріально-правовий результат.

Забезпечення позову – це вжиття судом на прохання осіб, які беруть участь у справі, передбачених законом заходів, спрямованих на реальне виконання подальшого судового рішення.

Забезпечення позову – встановлення судом обмежень суб'єктивних прав, інтересів і свобод для гарантування реалізації в подальшому актів правосуддя, а, отже, і задоволення законних претензій позивача.

Відповідно до ст. 152 ЦПК України видами забезпечення позову є:

1. Накладення арешту на майно або кошти, що належать відповідачеві і знаходяться у нього або в інших осіб. Це найпоширеніший спосіб забезпечення

позову. Він використовується для забезпечення позовних вимог майнового характеру, хоча закон встановлює деякі обмеження щодо його застосування.

Відтак відповідно до ч. 4 ст. 152 ЦПК України не допускається забезпечення позову шляхом накладення арешту на заробітну плату, пенсію та стипендію, допомогу по загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, яка виплачується у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю (включаючи догляд за хворою дитиною), вагітністю та пологами, по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, на допомогу, яка виплачується касами взаємодопомоги, благодійними організаціями, а також на вихідну допомогу, допомогу по безробіттю.

Однак ця заборона не поширюється на позови про стягнення аліментів, про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, про відшкодування збитків, завданих злочином. Крім того, не може бути накладено арешт на предмети, що швидко псуються.

Накладення арешту на майно, право на яке підлягає державній реєстрації (автотранспорт, нерухомість тощо), здійснюється шляхом унесення запису до відповідних реєстрів про заборону відчуження такого майна.

Заборона вчиняти певні дії або встановлення обов'язку вчинити певні дії. Ці способи забезпечення позову застосовуються для позовів будь-якого характеру.

Заборона іншим особам здійснювати платежі або передавати майно відповідачеві чи виконувати щодо нього інші зобов'язання. Вказаний спосіб використовується лише щодо вимог майнового характеру. Дотримання зазначеної заборони покладається на третіх осіб.

Зупиненням продажу арештованого майна, якщо подано позов про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту. Такий спосіб спрямований на органи Державної виконавчої служби і застосовується лише для забезпечення позовів про визнання права власності.

Зупинення стягнення на підставі виконавчого документа, який оскаржується боржником у судовому порядку. Цей спосіб забезпечення

притаманний позову про визнання недійсним виконавчого документа (ст. 3 ЗУ «Про виконавче провадження») і також спрямований на органи Державної виконавчої служби, у провадженні яких знаходиться відповідний виконавчий документ.

Передача речі, яка є предметом спору, на зберігання іншим особам (секвестр). Цей спосіб забезпечення позову застосовується у разі вирішення спору про право на певну річ. Матеріально-правові питання щодо нього урегульовані загальними положеннями про договір зберігання (гл. 66 ЦК України та ч. 2 ст. 976 ЦК України). Зокрема законодавець передбачає, що зберігач, яким є особа, призначена судом, має право на плату за рахунок сторін, між якими виник спір.

Указаний перелік заходів забезпечення позову не є виключним, оскільки у разі необхідності суд може застосувати й інші види забезпечення позову. Дозволяється одночасне застосування кількох видів забезпечення позову (ч. 2 ст. 152 ЦПК України).

Забезпечення позову допускається на будь-якій стадії розгляду справи, якщо невжиття заходів забезпечення може утруднити чи унеможливити виконання рішення суду. В окремих випадках, а саме для запобігання порушенню права інтелектуальної власності, за заявою заінтересованої особи суд може забезпечити позов до подання позовної заяви (частини 3, 4 ст. 151 ЦПК України), тобто у такому разі виникає забезпечення майбутнього позову.

Заходи забезпечення позову можуть вживатися і стосовно відповідача (відповідачів), і щодо третіх осіб, які перебувають з відповідачем у певних стосунках, що можуть вплинути на виконання рішення суду.

Вжиття заходів забезпечення позову допускається щодо будь-яких позовних вимог із дотриманням установлених у законодавстві обмежень, якщо сутність спірних правовідносин передбачає можливість застосування відповідних заходів (зокрема допускається вжиття заходів щодо забезпечення позову про компенсацію моральної шкоди). Відповідно до ч. 3 ст. 152 ЦПК

України види і розмір забезпечення позову мають бути співмірними із заявленими позивачем вимогами.

Суб'єктом права вимагати забезпечення позову може бути будь-яка особа, яка бере участь у справі (ч. 1 ст. 151 ЦПК України).

Для забезпечення позову уповноважені особи звертаються до суду із заявою. Вона має відповідати загальним вимогам, які ставляться до документів, що подаються до суду.

У заяві про забезпечення позову потрібно зазначити:

- 1) причини, у зв'язку з якими потрібно забезпечити позов;
- 2) вид забезпечення позову, який належить застосувати, з обґрунтуванням його необхідності;
- 3) інші відомості, потрібні для забезпечення позову.

Заява про забезпечення позову розглядається судом, у провадженні якого перебуває справа, в день її надходження без повідомлення відповідача та інших осіб, які беруть участь у справі. Якщо така заява подана під час судового засідання, вона розглядається У цьому ж судовому засіданні при особах, присутніх на ньому.

Якщо суд установить, що заяву про забезпечення позову подано без додержання вимог законодавства (ст. 151 ЦПК України), він повертає її заявнику, про що постановляє ухвалу.

Оскільки цивільний процес ґрунтується на принципах змагальності й рівноправності сторін, суд, допускаючи забезпечення позову, може вимагати від позивача забезпечити його вимогу заставою, достатньою для того, щоб запобігти зловживанню забезпеченням позову, яка вноситься на депозитний рахунок суду.

Розмір застави визначається судом з огляду на обставини справи, але не повинен бути більшим за розмір ціни позову (ч. 4 ст. 153 ЦПК України). Предмет застави повертається позивачеві, якщо набрало законної сили рішення суду про задоволення позову або якщо сторони уклали мирову угоду (ч. 3 ст. 155 ЦПК України).

Залежно від обставин справи суд може забезпечити позов повністю або частково. Під час вирішення цього питання враховується суть спору між позивачем і відповідачем, вартість і вид конкретних речей, матеріальне становище відповідача тощо.

Про вжиття заходів забезпечення позову суд постановляє ухвалу, в якій зазначає вид забезпечення позову і підстави його обрання, порядок виконання, розмір застави, якщо така призначена. Копія ухвали надсилається заявнику та заінтересованим особам негайно після її постановлення.

У разі постановлення ухвали без повідомлення особи, щодо якої просили вжити заходів стосовно забезпечення позову, копія ухвали надсилається цій особі негайно після її виконання.

Ухвала про забезпечення позову виконується негайно в порядку, встановленому для виконання судових рішень. Відтак накладення арешту на майно здійснюється державною виконавчою службою.

Така ухвала може бути оскаржена в апеляційному порядку окремо від судового рішення (п. 2 ч. 1 ст. 293 ЦПК України).

Оскарження ухвали про забезпечення позову не зупиняє її виконання, а також не перешкоджає подальшому розгляду справи.

У процесі розгляду справи може виникнути потреба замінити спосіб забезпечення позову (наприклад, випадково знищено або пошкоджено річ, на яку було накладено арешт). У такому разі суд може за заявою однієї зі сторін, і зважаючи на пояснення другої сторони, допустити заміну одного способу забезпечення позову іншим. Заява про заміну способу забезпечення позову розглядається судом не пізніше двох днів із дня її подання.

На заміну способу забезпечення позову за заявою відповідача потрібна згода позивача, за винятком випадку, коли відповідач з дозволу суду замість певного виду забезпечення позову про стягнення грошових коштів вносить на депозитний рахунок суду суму, зазначену в позовній заяві (ч. 2 ст. 154 ЦПК України).

Такий спосіб забезпечення найбільш прийнятний, оскільки в разі задоволення позову дає змогу у найпростіший спосіб задовольнити вимоги позивача, стягнувши на його користь суму, що перебуває на депозиті суду.

Про заміну виду забезпечення позову суд постановляє ухвалу, яка може бути оскаржена в апеляційному порядку окремо від рішення суду. Оскарження такої ухвали автоматично зупиняє її виконання.

Суд, який розглядає справу, може також скасувати заходи щодо забезпечення позову. Їх скасування можливе за заявою особи, щодо якої вжито заходів забезпечення позову без її повідомлення. Така заява має бути подана впродовж п'яти днів із дня отримання копії ухвали про забезпечення позову і розглядається судом протягом двох днів. Питання про скасування заходів забезпечення позову вирішується в судовому засіданні з повідомленням осіб, які беруть участь у справі. Неявка цих осіб не перешкоджає розгляду питання про скасування заходів забезпечення позову (ч.ч. 4, 5 ст. 154 ЦПК України).

У разі відмови у задоволенні позову, закриття провадження у справі або залишенні заяви без розгляду вжиті заходи забезпечення позову застосовуються до набрання судовим рішенням законної сили. Проте суд може одночасно з ухваленням судового рішення постановити ухвалу про скасування заходів забезпечення позову.

Не завжди вимоги позивача задовольняються, тому ЦПК України визначає гарантії інтересів особи, щодо якої вжито заходи щодо забезпечення позову. У разі скасування заходів забезпечення позову, набрання законної сили рішенням про відмову у задоволенні позову чи ухвалою про закриття провадження у справі або залишення заяви без розгляду така особа має право на відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову.

Ці збитки має відшкодувати позивач або інша особа, за заявою якої було встановлено забезпечення позову. У разі внесення позивачем предмета застави відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову, здійснюється найперше за рахунок предмета застави. Предмет застави повертається позивачеві, якщо позов про відшкодування збитків не подано упродовж двох

місяців після настання обставин, які спричинили скасування забезпечення позову (ст. 155 ЦПК України).

24.4. Позовна заява та її реквізити.

Пред'явлення позову здійснюється шляхом подачі позовної заяви. Позовна заява є формою (зовнішнім вираженням) позову. Звернення до суду з позовом є підставою для виникнення процесуальних відносин та активізує обов'язок суду розглянути і вирішити його по суті.

Форма і зміст позовної заяви передбачені у ст. 119 ЦПК України. Позовна заява подається до суду в письмовій формі. За формою позовна заява – це письмовий документ. Письмова форма вважається додержаною, якщо позовна заява викладена на папері. Вимоги до формату паперу не передбачені, однак традиційне використання формату А4. Текст може бути надрукований або написаний від руки. Колір чорнила може бути будь-яким.

Позовна заява повинна містити:

- 1) найменування суду, до якого подається заява;
- 2) ім'я (найменування) позивача і відповідача, а також ім'я представника позивача, якщо позовна заява подається представником, їх місце проживання (перебування) або місцезнаходження, поштовий індекс, номери засобів зв'язку, якщо такі відомі;
- 3) зміст позовних вимог;
- 4) ціну позову щодо вимог майнового характеру;
- 5) виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги;
- 6) зазначення доказів, що підтверджують кожну обставину, наявність підстав для звільнення від доказування;
- 7) перелік документів, що додаються до заяви (ч. 2 ст. 119 ЦПК України).

Позовна заява підписується позивачем або його представником із зазначенням дати її подання.

Процесуальне законодавство не передбачає обов'язкову форму (шаблону) позовної заяви. Однак закон установлює обов'язкові її реквізити. Від якості

позовної заяви, юридично правильного змісту позовних вимог, зазначення способу судового захисту залежить швидкий і ефективний розгляд справи.

Законодавство не вимагає матеріально-правове обґрунтування вимог, однак обґрунтування позову неправовими фактами може негативно вплинути на наслідки вирішення вимоги по суті.

У позовній заяві обов'язково має вказуватись повне ім'я (найменування) позивача і відповідача, а також ім'я представника позивача, якщо позовна заява подається представником, їх місце проживання або місцезнаходження, поштовий індекс, номер засобів зв'язку, якщо такий відомий. Зазначення лише ініціалів, замість імен, не відповідає вимогам закону. Найменування юридичної особи охоплює організаційно-правову форму та назву.

Зміст позовних вимог – це певна форма захисту, яку просить позивач від суду (наприклад, установлення права власності на земельну ділянку).

Ціна позову визначається в гривнях, оскільки відповідно до ст. 3 Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання та валютного контролю» саме вона є єдиним засобом платежу на території України, який приймається без обмежень для оплати будь-яких вимог та зобов'язань. Саме на зазначені положення повинен зважати суд під час заявлення вимог про здійснення стягнень у іноземній валюті.

Порядок визначення ціни позову визначається ст. 80 ЦПК України.

Стаття 119 ЦПК України вимагає вказівки в позовній заяві на фактичну підставу позову, але не вимагає посилення на норму права, що регулює це спірне правовідношення (правова підстава позову). Однак під час звернення до суду прокурора, адвоката, юрисконсульта в їх заяві повинна міститися і правова підстава позову. До цього їх зобов'язує професійна етика.

Підстави позову, як указує ВС України, – це обставини, якими обґрунтовуються позовні вимоги. Як зазначає Пленум ВС України в постанові «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ», підставою для пред'явлення позову про відшкодування

шкоди, заподіяної порушенням земельного законодавства, є зобов'язання, що виникає внаслідок заподіяння такої шкоди організації або громадянину (п. 5).

Виклад обставин підстави позову також необхідний для визначення тотожності позову, захисту відповідача від позову, зміни позову позивачем і, найголовніше, – для визначення предмета доказування у цій справі.

У цьому разі тлумачення потребує така обставина, як зазначення доказів, що підтверджують кожен обставину, а також наявність підстав для звільнення від доказування.

Позовна заява повинна бути підписана особою, яка її подає. Необхідність такого реквізиту пояснюється тим, що розгляд анонімних позовних заяв не допускається. Зазначення ж часу подання свідчить про пред'явлення позову в межах строків позовної давності і забезпечує своєчасний розгляд. Водночас днем подання заяви до суду є не дата, зазначена на позовній заяві, а день її реєстрації в автоматизованій системі документообігу суду або день відправлення заяви на адресу суду поштою.

Якщо позивач звільнений від сплати судового збору, то в позовній заяві доцільно вказати на це з посиланням на конкретну норму закону, яка надає йому такі пільги. Якщо ж він не звільнений від сплати судового збору, але у зв'язку зі скрутним фінансовим становищем не може його заплатити, то він повинен додати до позовної заяви клопотання про відстрочку, розстрочку або звільнення від сплати судового збору.

Із заяв і скарг, що подаються до суду та за дії, які він учиняє, судовий збір сплачується за місцем знаходження відповідного суду і зараховується до місцевого бюджету. Документи про сплату судового збору подаються суду в оригіналі.

До позовної заяви, що подається у випадках, визначених ч. 3 ст. 118 ЦПК України, мають бути додані копії ухвали про відмову у прийнятті заяви про видачу судового наказу або ухвали про скасування судового наказу.

У разі пред'явлення позову особами, які діють на захист прав, свобод та інтересів іншої особи, в заяві повинні бути зазначені підстави такого звернення.

Якщо позовна заява подається представником позивача, до неї додається довіреність чи інший документ, що підтверджує його повноваження, а саме: ким, щодо кого, коли і які заходи забезпечення були вжиті.

Позовна заява, подана після забезпечення доказів або позову, повинна містити, крім зазначеного у ЦПК України, відомості про забезпечення доказів або позову.

Відповідно до ст. 120 ЦПК України позивач повинен додати до позовної заяви її копії та копії всіх документів, що додаються до неї, відповідно до кількості відповідачів і третіх осіб.

Копії документів не додаються у разі заявлення вимог, що виникають з трудових правовідносин, а також про відшкодування шкоди, завданої внаслідок злочину чи каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду.

24.5. Способи захисту відповідача від заявленого позову.

Одним із процесуальних наслідків відкриття провадження у справі є виникнення у особи, до якої пред'явлено позов, правового статусу відповідача.

Відповідач не є стороннім спостерігачем у цивільній справі, адже відповідно до принципів процесуальної рівноправності та змагальності йому надається змога захищатися проти пред'явленого до нього позову. Для цього він може використовувати і загальні засоби, що надані усім особам, які беруть участь у справі, і спеціальні, що визначаються його особливим процесуальним статусом.

У цивільному процесі для відповідача є три способи захисту проти позову:

- 1) невизнання позову;
- 2) заперечення проти позову;
- 3) пред'явлення зустрічного позову.

Невизнання позову – це немотивоване відхилення вимог позивача. Цей спосіб захисту, інакше кажучи, можна назвати пасивним захистом відповідача, за якого він не вдається до жодних заходів, оскільки обов'язок доказування має позивач.

Заперечення проти позову. Під ним розуміють доводи (пояснення) відповідача необґрунтованості позовних вимог або їх частини чи щодо неправомірності судового розгляду цих вимог.

Подання заперечень проти позову є правом, а не обов'язком відповідача. Такі заперечення можуть бути усними або письмовими. Усні заперечення проти позову відповідач оголошує, даючи пояснення на попередньому судовому засіданні та під час розгляду справи по суті, а письмові він може подати до суду після одержання копій ухвали про відкриття провадження у справі, позовної заяви і доданих до неї документів. Письмові заперечення відповідача проти позову приєднуються до справи.

Подання письмових заперечень щодо позову доцільно, адже у такому разі посилюється сприйняття необхідної інформації судом та учасниками цивільного процесу через її повторення усно і у письмовому вигляді. Доцільність подання таких заперечень також підтверджується тим, що це дає змогу відповідачеві повністю і більш наочно довести до суду та осіб, які беруть участь у справі, свої міркування з приводу позову; допомагає попередньо критично зважити на ті вимоги, які пред'явлені до нього позивачем, чітко та максимально повно викласти свій погляд на їх обґрунтованість і доведеність.

Закон прямо не встановлює часові обмеження для подання письмових заперечень проти позову. Проте відповідно до ч. 5 ст. 122 ЦПК України в ухвалі про відкриття провадження у справі суд визначає відповідачу строк для подачі письмових заперечень проти позову та посилання на докази, якими вони обґрунтовуються. Як правило, такий строк пов'язується із датою проведення попереднього судового засідання. У разі неподання відповідачем письмових заперечень проти позову в установленій судом строк, він у подальшому не позбавляється права подати свої заперечення чи пояснення. Однак слід

зважити, що відповідно до ст. 131 ЦПК України, сторони зобов'язані подати свої докази чи повідомити про них суд до або під час попереднього судового засідання у справі, а якщо попереднє судове засідання у справі не здійснюється, до початку розгляду справи по суті. Докази, подані з порушенням цих вимог, не приймаються, якщо сторона не доведе, що докази подано несвоєчасно з поважних причин.

У законі не встановлено обов'язкові вимоги щодо змісту і реквізитів заперечень проти позову як процесуального документа.

Тому, зважаючи на традиційну практику складання процесуальних документів, ці заперечення проти позову мають містити:

- 1) найменування суду;
- 2) прізвище та ініціали судді, який розглядає справу;
- 3) номер цивільної справи;
- 4) ім'я (найменування) відповідача, місце його проживання або місцезнаходження, поштовий індекс, номер засобів зв'язку;
- 5) дані щодо ухвали про відкриття провадження у справі та позовної заяви;
- 6) виклад обставин, якими відповідач заперечує доводи позовної заяви. Він може заперечувати проти позову, посилаючись на незаконність вимог позивача, їх необґрунтованість; відсутність у позивача права на звернення до суду; наявність перешкод для відкриття провадження у справі;
- 7) зазначення доказів, що підтверджують кожну обставину, на які посилається відповідач, наявність підстав для звільнення від доказування;
- 8) перелік документів, що додаються до заяви. Заперечення проти позову підписуються відповідачем або його уповноваженим представником із зазначенням дати їх подання.

У теорії цивільного процесуального права розрізняють матеріально-правові і процесуально-правові заперечення проти позову.

Матеріально-правові заперечення відповідача проти позову можуть, з одного боку, стосуватися обґрунтованості вимог позивача, а з іншого – їх

недоведеності. Ці заперечення спрямовані на спростування позову. Відтак відповідач може спростовувати підставу позову, вказати на неправильну кваліфікацію спірної ситуації позивачем, обґрунтовувати відсутність предмета позову.

Обставини матеріально-правового заперечення проти позову: незаконність вимог позивача; необґрунтованість вимог позивача. Матеріально-правові заперечення проти позову спрямовані на те, щоб домогтися відмови у задоволенні вимог позивача.

Процесуально-правові заперечення проти позову вказують на неприпустимість його судового розгляду, тобто на порушення процесуального закону, які виникали за пред'явлення позову і відкриття провадження у справі. Процесуально-правовим запереченням є вказівка на наявність перешкод для відкриття провадження у справі. Такі заперечення мають на меті обґрунтувати підстави для закриття провадження у справі або залишення заяви без розгляду.

І матеріально-правові, і процесуальні заперечення відповідача проти позову спрямовані на те, щоб не допустити задоволення судом вимог позивача. Заперечення проти позову можуть бути повними та частковими.

Зустрічний позов. Згідно з ч. 1 ст. 123 ЦПК України відповідач має право до початку розгляду справи по суті пред'явити зустрічний позов.

Зустрічний позов – це самостійна позовна вимога, заявлена відповідачем у процесі, який вже виник, для спільного розгляду з первісним із метою захисту своїх інтересів.

Особливостями зустрічного позову є те, що:

- 1) це позов відповідача;
- 2) позов заявлений у процесі, який вже виник;
- 3) позов заявлений для спільного розгляду з первісним позовом.

Із реалізацією права на звернення за судовим захистом, яке могло бути реалізоване відповідачем і в самостійному провадженні, пред'явлення зустрічного позову у процесі, який вже виник, сприяє виконанню завдання процесуальної економії.

Зв'язок зустрічного позову з первісним може обумовлюватися різними причинами і відповідно мати різний зміст:

а) відповідач протиставляє вимозі позивача однорідну вимогу, строк якої настав, пред'являючи її для заліку первісної вимоги;

б) задоволення зустрічного позову виключає повністю або частково задоволення первісного позову;

в) закон допускає і інші випадки взаємного зв'язку між первісним і зустрічним позовами, коли їх спільний розгляд призводить до більш швидкого та правильного вирішення спорів.

Необхідність зв'язку між зустрічною та первісною вимогами не усуває самостійний характер зустрічного позову. Практично це виявляється у такому:

а) хоча задоволення зустрічного позову звичайно спричиняє відмову від первісного позову, є можливість відмови від основного позову з причин, які не стосуються зустрічного позову, в якому суд також відмовляє з причин його незаконності або необґрунтованості;

б) через самостійний характер зустрічного позову суд зобов'язаний вирішити його і у тому разі, якщо стосовно первісного позову рішення не ухвалюється. Але і у тих випадках, коли обидва позови розглядаються судом, кожному з них – первісному і зустрічному – повинна бути надана у спільному рішенні у справі окрема відповідь разом із мотивуванням, яке стосується того, що саме присуджується первісному і зустрічному позивачеві та у якій частині.

Зустрічна позовна заява, надана з дотриманням загальних правил пред'явлення позову, повинна відповідати вимогам ЦПК України. Якщо зустрічна позовна заява подана з порушенням вимог ЦПК України, вона може бути залишена без руху або повернута заявникові (ст. 124 ЦПК України).

24.6. Зміни у позовному спорі.

Зміна підстав позову – заміна спочатку зазначених обставин для обґрунтування заявлених вимог новими, внесення додаткових або виключення

деяких із зазначених позивачем фактів. Подібні перетворення у підставі позову неминучі, якщо змінюється предмет позову.

Зміна предмета позову – заміна первісно зазначеного позивачем предмета іншим. Найчастіше така зміна здійснюється або шляхом переходу від диспозиції однієї правової норми до іншої, або шляхом вибору нового способу захисту своїх суб'єктивних прав (заміна санкції). В обох випадках йдеться про зміну матеріально-правової вимоги позивача до відповідача.

Водночас, якщо згідно з нормою матеріального права можливий тільки один спосіб захисту права зацікавленої особи, то зміна заявленої позивачем вимоги в процесі неможлива, тому що це спричинило б зміну і підстави позову, що не допускається процесуальним законом.

Зміну предмета позову варто відрізнити від доповнення заявлених позовних вимог, коли позивач, підтримуючи раніше заявлені вимоги, пред'являє для спільного з ними розгляду нові позовні вимоги, хоча б і пов'язані з раніше заявленими. Вирішення питання про об'єднання додатково заявлених позовних вимог для спільного розгляду здійснюється судом відповідно до ст. 126 ЦПК України.

Збільшення або зменшення розміру позовних вимог упорядковує обсяг матеріального об'єкта позову відповідно до дійсності.

Всі види зміни позову, що допускаються законом, слугують не лише завданням захисту дійсного інтересу, але і вимозі процесуальної економії: зберігаються кошти і час сторін та суду в процесі; позивач позбавляється необхідності пред'явлення нового позову для захисту того ж інтересу.

Формою відмови сторони у процесі від судового захисту належних їй прав є: на стороні позивача – відмова від позову; на стороні відповідача – визнання позову.

Відмова від позову – це розпорядницька дія позивача, спрямована на припинення подальшого розгляду судом заявленої вимоги, яка містить відмову від спірного матеріального права або охоронюваного законом інтересу.

Відмова від позову – акт розпорядження процесуальним правом, тобто правом на судовий захист. Вона може бути спричинена різними мотивами (прощенням боргу, виконанням відповідачем обов'язку перед позивачем, безперспективністю позову та ін.), однак відповідно до чинного законодавства ця процесуальна дія позивача є безумовною підставою для закриття судом провадження у справі (ст. 205 ЦПК України).

У випадках, коли відмова від позову пов'язана з добровільним задоволенням вимоги відповідачем, позивач відмовляється не від матеріального права, а від подальшого розгляду судом заявленої вимоги про його захист. Відмова від позову має безумовний характер, вона не може бути пов'язана позивачем із настанням або ненастанням певних умов. Право на відмову від позову має також третя особа, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, – стосовно пред'явлених нею вимог, кожний зі співпозивачів – щодо своєї вимоги, відповідач – стосовно зустрічного позову. Відмова третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, від свого позову, відмова відповідача від зустрічного позову за умови прийняття їх судом тягнуть припинення провадження в справі у відповідній частині. Відмова від позову, заявлена одним зі співпозивачів, не позбавляє інших позивачів права вимагати розгляду справи по суті.

24.7. Пред'явлення позову. Відкриття провадження у справі як стадія цивільного процесу.

Після реєстрації позовна заява передається судді, який визначається автоматизованою системою документообігу суду.

Суддя, якому передана позовна заява, встановлює, чи дотримані вимоги закону щодо змісту і форми позовної заяви та сплати необхідних платежів, чи додані до неї необхідні документи.

Відповідно до ст. 121 ЦПК України позовна заява залишається без руху в таких випадках:

1) якщо вона подана без дотримання вимог, викладених у ст.ст. 119 і 120 ЦПК України. Підставою для залишення позовної заяви без руху можуть стати лише прямо зазначені в законі недоліки позовної заяви;

2) якщо не сплачено судовий збір.

Позовна заява залишається без руху, якщо позивачем до звернення до суду судовий збір не сплачений або сплачений внаслідок арифметичної помилки, неправильного визначення ціни позову або з інших причин у меншому розмірі, ніж це потрібно за законом, або документ про сплату судового збору не доданий до позовної заяви, або доданий не оригінал, а копія такого документа.

Про залишення позовної заяви без руху суд постановляє ухвалу, в якій зазначаються конкретні обставини, що слугували підставою для залишення позовної заяви без руху. Ухвала надсилається або вручається позивачеві. В ухвалі суд визначає особі, яка звернулася до суду, строк для усунення недоліків. Цей строк визначається за розсудом суду, проте не може перевищувати п'яти днів з дня отримання позивачем ухвали.

Якщо позивач відповідно до ухвали суду у встановлений строк виконає вимоги, визначені ст.ст. 119 і 120 ЦПК України, сплатить суму судового збору, позовна заява вважається поданою в день первісного її подання до суду. Інакше заява вважається неподаною і повертається позивачеві (ч. 2 ст. 121 ЦПК України).

Крім зазначеної підстави, позовна заява також повертається у випадках, коли:

- позивач до відкриття провадження у справі подав заяву про повернення йому позову;
- заяву подано недієздатною особою;
- заяву від імені позивача подано особою, яка не має повноважень на ведення справи;
- справа не підсудна цьому суду;

– подана заява про розірвання шлюбу під час вагітності дружини або до досягнення дитиною одного року без дотримання вимог, установлених СК України;

– подана заява без дотримання порядку, визначеного ч. 3 ст. 118 ЦПК України (до позовної заяви не були додані копії ухвали про відмову у прийнятті заяви про видачу судового наказу або ухвали про скасування судового наказу).

Про повернення позовної заяви суддя постановляє ухвалу.

Повернення позовної заяви не перешкоджає повторному зверненню із заявою до суду, якщо припинять існувати обставини, що стали підставою для повернення заяви.

Відкриття провадження у справі як стадія цивільного процесу – це сукупність процесуальних дій суду та інших учасників процесу, які спрямовані на визначення передумов, підстав і порядку реалізації права на звернення до суду за судовим захистом.

Відкриття провадження у справі пов’язується із наявністю права на позов, а також процесуальним порядком його реалізації.

Право на позов є похідним поняттям від загального права на судовий захист, закріпленого та гарантованого ст. 55 Конституції України.

Перелік підстав для відмови у відкритті провадження у справі вичерпний і розширеного тлумачення не потребує (ч. 2 ст. 122 ЦПК України). До них належать:

1. Заява не підлягає розгляду в судах у порядку цивільного судочинства. Практично йдеться найперше про судову підвідомчість. Заява підлягає розгляду в суді, якщо:

а) особа, яка звертається з вимогою про судовий захист, правоздатна, юридично заінтересована в цій справі;

б) її вимога підвідомча суду;

в) захист цієї вимоги законом не забороняється. Наприклад, закон не дозволяє подачу заяви про розлучення чоловіком, якщо його дружина вагітна або має дитину віком до одного року (ч. 2 ст. 110 СК України);

г) вимога не належить до байдужих для права. До байдужих для права належать, наприклад, вимоги про стягнення карткового боргу, боргу за парі тощо. В науковій юридичній літературі часто стверджують, що відмовляти у відкритті провадження у такій справі за цими підставами можна тільки тоді, коли захист права законом прямо заборонений, а якщо вимоги не мають правовий характер, то такі вимоги треба приймати і відмовляти в задоволенні позову.

Однак це, як видається, суперечить принципу процесуальної економії. Крім того, прийняття таких вимог до розгляду суду суперечить змісту ст. 15 ЦПК України, яка відносить до підвідомчості суду правові спори, правові вимоги.

Є таке, що набрало законну силу, рішення чи ухвала суду про закриття провадження у справі у зв'язку з відмовою позивача від позову або укладенням мирової угоди сторін у спорі між тими ж сторонами, про той же предмет і з тих же підстав.

Відмова від позову не позбавляє іншу сторону права пред'явити такий же позов до особи, яка відмовилась від позову.

Зазначена підстава для відмови у відкритті провадження у справі спрямована на усунення випадків повторного вирішення судом спорів, які вже розглянуті і остаточно вирішені по суті.

Перешкодою для звернення до суду є наявність у тотожному спорі рішення суду, що набрало законної сили, або ухвали суду про закриття провадження у справі у зв'язку із відмовою позивача від позову, або ухвали про закриття провадження у справі у зв'язку із укладенням мирової угоди сторін. У цих випадках спір остаточно вирішено судом або безпосередньо сторонами під контролем суду, і повторне звернення до суду не допускається.

Позови вважаються тотожними лише тоді, коли в них збігаються сторони, предмет і підстави. У разі зміни хоча б одного з цих елементів позови вважаються нетотожними і суддя не має права відмовити у відкритті провадження у справі.

Позови, в яких не збігаються сторони, але які ґрунтуються на тих же підставах і містять ті ж вимоги (предмет позову), називають аналогічними.

У провадженні цього чи іншого суду є справа зі спору між тими ж сторонами, про той же предмет і з тих же підстав. Однією з засад цивільного процесу є положення про те, що з конкретним позовом до суду можна звертатися лише раз.

Є рішення третейського суду, ухвалене в межах його компетенції, щодо спору між тими ж сторонами, про той же предмет і з тих же підстав, за винятком випадків, коли суд відмовив у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду або скасував рішення третейського суду і розгляд справи в тому ж третейському суді виявився неможливим.

5. Після смерті фізичної особи, а також у зв'язку з припиненням юридичної особи, які є однією зі сторін у справі, спірні правовідносини не допускають правонаступництва. Законодавець, вписуючи таку норму, мав на увазі саме ті правовідносини, які мають особистий характер.

Недопустима відмова у відкритті провадження у справі з мотиву пред'явлення позову неналежним позивачем чи до неналежного відповідача.

Суддя відкриває провадження у цивільній справі лише на підставі заяви, поданої і оформленої в порядку, встановленому ЦПК України.

Частина 4 ст. 122 ЦПК України встановлює строк вирішення судом питання про відкриття провадження у справі.

Суд повинен постановити ухвалу про відкриття або відмову у відкритті провадження не пізніше трьох днів з дня надходження заяви до суду або закінчення строку, встановленого для усунення недоліків, та не пізніше наступного дня після отримання судом інформації про місце проживання (перебування) фізичної особи.

Триденний строк обчислюється не з дня передачі матеріалів конкретному судді, а з дня їх надходження до суду. Днем надходження матеріалів до суду вважається дата їх реєстрації в автоматизованій системі документообігу суду.

Про відкриття провадження у справі чи відмову у відкритті провадження у справі суддя постановляє ухвалу, яка має бути відповідно мотивованою.

Оскільки ухвала про відмову у відкритті провадження перешкоджає подальшому цивільної справи, вона повинна бути невідкладно надіслана позивачеві із заявою та всіма доданими до неї документами і може бути оскаржена в апеляційному порядку за правилами ст. 293 ЦПК України.

В ухвалі про відкриття провадження у справі зазначаються:

1) найменування суду, прізвище та ініціали судді, який відкрив провадження у справі, номер справи;

2) ким і до кого пред'явлено позов;

3) зміст позовних вимог;

4) час і місце попереднього судового засідання, якщо суддя вирішив, що його проведення необхідне, або час і місце судового розгляду справи, якщо суддя вирішив, що проведення попереднього судового засідання у справі не є необхідним;

5) пропозиція відповідачу подати в зазначений строк письмові заперечення проти позову та посилання на докази, якими вони обґрунтовуються.

У разі відмови у прийнятті позовної заяви документи справи підшиваються в такій послідовності: ухвала про відмову в прийнятті позовної заяви та повернення позивачеві позовної заяви; конверт, у якому надійшла позовна заява; копія супровідного листа щодо надіслання позивачеві ухвали про відмову в прийнятті позовної заяви з позовною заявою та всіма доданими до неї документами; інше листування (у хронологічному порядку).

Відмова у відкритті провадження у справі перешкоджає повторному зверненню до суду з таким же позовом.

24.8. Процесуальний порядок відкриття провадження у справі.

Відкриття провадження у справі тягне матеріальноправові та процесуально-правові наслідки.

До матеріально-правових належать:

- 1) переривання перебігу строку позовної давності: з моменту прийняття позовної заяви позовна давність розпочинається ще раз;
- 2) аліменти присуджуються з моменту відкриття провадження (ст. 79 СК України);
- 3) добросовісному власнику (відповідачу) відшкодовуються витрати з утримання спірного майна у разі його відчуження;
- 4) майно вважається спірним і може бути обмежено в обороті шляхом забезпечення позову за правилами статей ЦПК України.

Процесуально-правові наслідки:

- 1) цивільна справа вважається порушеною і не застосовуються правила альтернативної підвідомчості;
- 2) виникають цивільно-процесуальні правовідносини, а отже, і передбачені законом процесуальні права та обов'язки;
- 3) боржник і кредитор стають сторонами;
- 4) допускається забезпечення позову;
- 5) не допускається пред'явлення тотожного позову.

У зв'язку з цим громадяни і юридичні особи стають сторонами й іншими суб'єктами правовідносин, набувають процесуальних прав і обов'язків таких осіб і можуть їх реалізувати, спрямовуючи свої дії на захист суб'єктивних матеріальних прав і законних інтересів та інтересів держави. З виникненням цивільного процесу припиняється право альтернативної підсудності, а також зупиняється примусове виконання, коли боржник оспорує виконавчий напис нотаріуса чи вимагає виключення майна з опису.

Процесуальними наслідками пред'явлення позову до суду є вступ у цивільні процесуальні відносини. Відтак, якщо судом винесена ухвала про відмову у прийнятті позовної заяви, то позивач або його представник наділяються правами щодо її оскарження. Якщо відкрито провадження у справі, виникає низка цивільних процесуальних правовідносин між сторонами та іншими особами.

У межах цивільних процесуальних відносин можна окреслити комплекс прав та обов'язків їх суб'єктів, зокрема:

– праву на звернення до суду за судовим захистом кореспондується обов'язок суду щодо розгляду такого звернення;

– праву на розгляд пред'явленого позову кореспондує обов'язок суду розглянути прийнятий ним позов із дотриманням прав інших осіб, але основою обов'язку суду є дотримання вимог законодавства;

– право особи користуватися належними їй правами підсилюється обов'язком позивача довести суду законність своїх позовних вимог і фактичне існування юридичних обставин, пов'язаних із заявленим позовом. Як не парадоксально, оскільки право перетворюється в обов'язок, але реальність задоволення позову зумовлюється об'єктивними обставинами (наявністю відповідних доказів, законністю пред'явлених вимог тощо) та суб'єктивними, необхідністю належно користуватися правами, щоб довести суду своє право на захист;

– право доводити в судах апеляційної та касаційної інстанції, а також у провадженнях у зв'язку з винятковими і нововиявленими обставинами законність і обґрунтованість пред'явленого позову і необхідність його задоволення судом.

Тема 25. Провадження у справі досудового розгляду

Глосарій до теми 25

Заява по суті справи – позовна заява; відзив на позовну заяву (відзив); відповідь на відзив; заперечення; пояснення третьої особи щодо позову або відзиву.

Підготовка цивільної справи до судового розгляду – друга за розвитком судочинства і обов'язкова стадія цивільного процесу.

Попереднє судове засідання – це засідання, метою якого є з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду або забезпечення правильного та швидкого вирішення справи.

Процесуальна процедура – порядок реалізації матеріальних прав, коли ці права оспорується або порушуються, тобто для застосування ц відновлення порушених прав потрібна певна процедура.

Судовий виклик – це вимога суду з'явитись у судове засідання для розгляду справи чи для проведення певних процесуальних дій з участю осіб, які викликаються.

Судові повідомлення – це письмове інформування судом осіб участь яких в судових засіданнях не є обов'язковою про час і місце розгляду справи.

Цивільна процесуальна дієздатність – здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді (цивільна процесуальна дієздатність) мають фізичні особи, які досягли повноліття, а також юридичні особи.

Цивільна процесуальна правоздатність – здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи (цивільна процесуальна правоздатність) мають усі фізичні і юридичні особи.

25.1. Підготовка цивільної справи до судового розгляду – обов'язкова стадія цивільного процесу.

Провадження у справі до судового розгляду регулюється главою 3 розділу III Цивільного процесуального кодексу України (далі - ЦПК), у якій визначені процесуальні дії суду з підготовки справи до судового розгляду та проведення попереднього судового засідання. Здійснення учасниками цивільного процесу та судом на цій стадії процесу сукупності процесуальних дій, визначених процесуальним законом, є обов'язковим, оскільки вона є самостійною і важливою та створює необхідні умови для правильного і своєчасного вирішення справи, ухвалення законного й обґрунтованого судового рішення.

Підготовка справи до судового розгляду розпочинається з дня постановлення ухвали про відкриття провадження у справі, після чого суд невідкладно надсилає особам, які беруть участь у справі, копію відповідної ухвали, копію позовної заяви з копіями доданих до неї документів, які згідно з частиною першою статті 120 ЦПК позивач повинен подати суду.

Суддя не вправі до постановлення ухвали про відкриття провадження у справі здійснювати будь-які дії щодо підготовки справи до судового розгляду, зокрема, забезпечувати позов (крім випадку, передбаченого частиною четвертою статті 151 ЦПК), проводити попереднє судове засідання тощо. Після відкриття провадження у справі суддя не вправі вирішувати питання про залишення заяви без руху та її повернення (стаття 121 ЦПК) чи про відмову у відкритті провадження у справі (частина друга статті 122 ЦПК).

Дії судді і заінтересованих осіб по підготовці справи до розгляду мають свою самостійну мету, визначену в ст. 143 ЦПК. Такою метою є забезпечення своєчасного і правильного вирішення справи.

Забезпечення в установлені строки в першому судовому засіданні всебічного, повного і об'єктивного вирішення судом, переданого на його розгляд правового питання, вираженого в конкретній справі.

Для того щоб цивільна справа була обґрунтовано вирішена в першому судовому засіданні без невиправданих, неодноразових призначень нових строків її розгляду, останню належить старанно підготувати до судового розгляду. В цьому полягає і значення цієї стадії цивільного процесу — підготовки справи до судового розгляду.

Одночасно, маючи за мету забезпечення своєчасного і правильного вирішення справи, підготовка цим самим сприяє найбільш повному і реальному захисту прав, охоронюваних законом інтересів громадян і організацій, з найменшою по можливості витратою коштів, а також часу, тобто забезпечує реалізацію принципів законності і об'єктивної істини при послідовному впровадженні в життя принципу економії процесуальних засобів.

25.2. Процесуальний порядок підготовки цивільних справ до судового розгляду.

Більшість процесуальних дій, що складають зміст стадії підготовки справи до судового розгляду, вчиняється у попередньому судовому засіданні. Останнє як процесуальна форма підготовки справи до судового розгляду проводиться суддею одноособово за участю сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, з додержанням загальних правил, установлених нормами ЦПК для судового розгляду, за винятками, передбаченими гл. 3 розд. III ЦПК. Зокрема, обов'язковими є повідомлення осіб, які беруть участь у справі, фіксування судового засідання технічними засобами, роз'яснення учасникам процесу їхніх прав та обов'язків на цій стадії процесу, наприклад права заявлення відводу, обов'язку подання доказів на підтвердження своїх вимог та заперечень, а також наслідків невиконання цього процесуального обов'язку. При проведенні попереднього судового засідання сторони та свідки не допитуються (сторони лише дають пояснення з приводу того, чи підтримують свої вимоги та заперечення, чи є підстави для примирення), вирішуються

питання щодо прийняття доказів, але вони не досліджуються та не оцінюються, судові дебати не проводяться тощо.

Попереднє судове засідання має бути призначено й проведено протягом десяти днів з дня відкриття провадження у справі. Попереднє судове засідання проводиться суддею за участю сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, і його мета - з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду або забезпечення правильного та швидкого вирішення справи.

З метою врегулювання спору до судового розгляду суд повинен з'ясувати: чи відмовляється позивач від позову, чи визнає позов відповідач, чи бажають сторони укласти мирову угоду або передати справу на розгляд третейського суду. Зазначені процесуальні дії можуть бути вчинені лише в позовному провадженні та не повинні здійснюватися формально; суди мають вживати дієвих заходів для примирення сторін та врегулювання спору до судового розгляду, зберігаючи при цьому об'єктивність і неупередженість. Зокрема, вони повинні роз'яснювати сторонам можливості розгляду справи у третейському суді та порядок виконання його рішень, суть і процедуру здійснення кожної дії та її наслідки.

У разі відмови позивача від позову суд постановляє ухвалу про закриття провадження у справі. При визнанні відповідачем позову за наявності законних підстав суд постановляє рішення про задоволення позову. Якщо визнання позову суперечить закону чи порушує права інших осіб, суд постановляє ухвалу про відмову у прийнятті визнання позову відповідачем і продовжує судовий розгляд. У разі укладення сторонами мирової угоди суд постановляє ухвалу про закриття провадження у справі. Якщо мирова угода суперечить закону чи порушує права інших осіб, суд постановляє ухвалу про відмову у визнанні мирової угоди і продовжує судовий розгляд. При укладенні сторонами договору про передачу спору на вирішення третейського суду суд постановляє ухвалу про залишення заяви без розгляду.

25.3. Попереднє судове засідання.

Новий ЦПК України встановив новий процесуальний інституту цивільному судочинстві. Постає питання у його необхідності і доцільності. У цивільно-процесуальній літературі та судовій практиці неодноразово пропонувалось розширити повноваження судді у стадії підготовки справи до судового розгляду. Так, якщо сторони уклали мирову угоду, позивач відмовлявся від позову до судового розгляду, пропонувалось надати судді право своєю ухвалою закрити провадження у справі, а якщо між сторонами укладається договір про передачу спору на вирішення третейського суду – залишити заяву без розгляду. Таке вирішення питання спростило би процес, зробило б його більш динамічним та менш витратним. Але законодавець пішов іншим шляхом у вирішенні зазначених проблем: питання ці можна вирішувати у стадії підготовки справи, але для такого вирішення законодавець встановив спеціальну процесуальну форму - попереднє судове засідання [9, ст.130].

На етапі підготовки справи до судового розгляду суддя згідно ЦПК України може призначити попереднє судове засідання. Таке засідання не пов'язане з розглядом і вирішенням справи по суті, тобто в ньому не повинні досліджуватися докази, встановлюватися факти матеріально-правового значення, взаємне становище суб'єктів спору та інші питання, що відносяться до суті правового конфлікту. Тому і порядок його проведення регулюється загальними правилами проведення судового засідання, але відрізняється від засідання, призначеного для розгляду і вирішення справи по суті.

У попередньому засіданні сторони можуть заявляти клопотання, представляти судові докази, копії матеріалів справи відповідачеві, викладати свої доводи по усіх виникаючих питаннях. При цьому сторони вправі обґрунтовувати свою позицію посиланням на представлені ними доказу і на нормативні акти. Зазначені дії, на відміну від дій у судовому розгляді, не обов'язково повинні здійснюватися в строгій послідовності, закріпленої законом, вони спрямовані на уточнення позицій сторін і визначення перспектив справи.

З урахуванням змін, внесених до п. 4 ч. 5 ст. 122, ч. 7 ст. 130 ЦПК проведення попереднього судового засідання не є необхідним. Водночас, ст. 129 ЦПК зазнала змін лише щодо строку проведення засідання, він скоротився з місяця до 10 днів. Те, що воно "повинно бути призначено", у нормі залишилося. На нашу думку, з системного тлумачення зазначених норм та враховуючи мету законодавця скоротити строки розгляду справ, слід виходити з того, що попереднє судове засідання є факультативною процесуальною дією і проводиться лише у разі, якщо суддя буде вважати це необхідним.

Згаданий в статті строк стосується лише дати попереднього судового засідання і не поширюється на проведення судом процесуальних підготовчих дій, передбачених в главі 3 ЦПК. Цією нормою суду надається можливість самостійно визначати час, коли справа буде готовою для розгляду її по суті. І це логічно, оскільки неможливо передбачити строк, на протязі якого зможуть бути виконані підготовчі дії, якщо наприклад доведеться провести їх в повному об'ємі. Крім того, глава 3 ЦПК не обмежує суд передбаченими в ній процесуальними діями, п.п. 8, ч.6, ст. 130 ЦПК уповноважує суд вчиняти й інші дії, необхідні для підготовки справи до судового розгляду. Таким чином, можна дійти висновку, що для досягнення цілей цієї стадії, суд не може і не повинен бути обмежений часовими рамками. Він зобов'язаний, використовуючи наявні процесуальні засоби, приділити достатньо уваги спору, який буде предметом судового розгляду по суті. І зрозуміло, що коли для суду будуть встановлені часові рамки для проведення підготовчих дій, то вся підготовча процедура перетвориться в процесуальну формальність і не сприятиме правильному і швидкому вирішенню справи.

25.4. Судові виклики і повідомлення. Порядок вручення судових повісток.

Суд викликає учасників справи у судове засідання або для участі у вчиненні процесуальної дії, якщо визнає їх явку обов'язковою.

Суд повідомляє учасників справи про дату, час і місце судового засідання чи вчинення відповідної процесуальної дії, якщо їх явка є не обов'язковою.

Судові виклики здійснюються судовими повістками про виклик.

Судові повідомлення здійснюються судовими повістками-повідомленнями.

Судова повістка про виклик повинна бути вручена з таким розрахунком, щоб особи, які викликаються, мали достатньо часу для явки в суд і підготовки до участі в судовому розгляді справи, але не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання, а судова повістка-повідомлення - завчасно.

Судова повістка, а у випадках, встановлених цим Кодексом, разом з копіями відповідних документів надсилається на офіційну електронну адресу відповідного учасника справи, у випадку наявності у нього офіційної електронної адреси або разом із розпискою рекомендованим листом з повідомленням про вручення у випадку, якщо така адреса відсутня, або через кур'єрів за адресою, зазначеною стороною чи іншим учасником справи.

Стороні чи її представникові за їхньою згодою можуть бути видані судові повістки для вручення відповідним учасникам судового процесу. Судова повістка може бути вручена безпосередньо в суді, а у разі відкладення розгляду справи про дату, час і місце наступного засідання може бути повідомлено під розписку.

У разі ненадання учасниками справи інформації щодо їх адреси судова повістка надсилається:

1) юридичним особам та фізичним особам - підприємцям - за адресою місцезнаходження (місця проживання), що зазначена в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань;

2) фізичним особам, які не мають статусу підприємців, - за адресою їх місця проживання чи місця перебування, зареєстрованою у встановленому законом порядку.

У випадку відсутності в адресата офіційної електронної адреси судові повістки, адресовані фізичним особам, вручаються їм під розписку, а юридичним особам - відповідній службовій особі, яка розписується про одержання повістки.

Розписка про одержання судової повістки з поміткою про дату вручення в той самий день особами, які її вручали, повертається до суду.

Якщо особу, якій адресовано судову повістку, не виявлено в місці проживання, повістку під розписку вручають будь-кому з повнолітніх членів сім'ї, які проживають разом з нею. У такому випадку особа, якій адресовано повістку, вважається належним чином повідомленою про час, дату і місце судового засідання, вчинення іншої процесуальної дії.

У разі відсутності адресата (будь-кого з повнолітніх членів його сім'ї) особа, яка доставляє судову повістку, негайно повертає її до суду з поміткою про причини невручення.

Вручення судової повістки представникові учасника справи вважається врученням повістки і цій особі.

Якщо особа не проживає за адресою, повідомленою суду, судову повістку може бути надіслана за місцем її роботи.

Тема 26. Судовий розгляд цивільних справ. Судові рішення

Глосарій до теми 26

Відкладення розгляду справи – полягає в тому, що розгляд справи в даному судовому засіданні не провадиться, а переноситься судом на призначений ним день нового судового засідання.

Додаткове рішення – це такий акт правосуддя, яким усуваються недоліки судового рішення, пов'язані з порушенням вимог його повноти.

Законна сила судового рішення – це його правова дія, що полягає в тому, що рішення стає обов'язковим як для сторін та інших учасників справи, так і для самого суду.

Заочний розгляд справи – особливий порядок розгляду та вирішення цивільної справи за відсутності відповідача, належним чином повідомленого про час та місце судового розгляду.

Зупинення провадження в справі – при настанні певних об'єктивних обставин, точно визначених нормами цивільного процесуального права, припиняється тимчасово, на невизначений строк, здійснення процесуальних дій по розгляду справи.

Судовий розгляд справи – найважливіша центральна стадія будь-якого провадження цивільного судочинства, на якій здійснюються основні процесуальні дії суду та учасників процесу, спрямовані на її вирішення – відбувається з'ясування фактичних обставин справи.

Судове рішення – у широкому значенні – акт судового розгляду справи будь-якого виду провадження.

Факультативне зупинення провадження – альтернативне вирішення питань розвитку процесу із зазначених підстав – справа може бути розглянута по суті або розгляд її відкладений.

Фіксування цивільного процесу – це обов'язковість процесуального оформлення документів, які фіксують процесуальні дії суду, сторін та інших учасників цивільного процесу, а також обставини (факти) при розгляді справи.

26.1. Судовий розгляд цивільної справи як стадія цивільного процесу.

Судовий розгляд можна розглядати як інститут цивільного процесуального права і як стадію цивільного процесу.

Судовий розгляд як інститут цивільного процесуального права - це система норм, що регулюють суспільні відносини між судом та іншими учасниками процесу і діяльність суду та інших учасників процесу, спрямований на розгляд і вирішення цивільно-правових спорів, справ з адміністративних правовідносин, справ, пов'язаних зі здійсненням виборчих прав громадян, і справ окремого провадження.

Судовий розгляд, як стадія цивільного процесу, це система процесуальних дій суду та інших учасників процесу, спрямована на розгляд і вирішення цивільно-правового спору.

Стадія судового розгляду є головною стадією цивільного судочинства, тобто в ній найбільш повно реалізуються завдання і принципи цивільного процесуального права, що стоять перед судом.

Завданням розгляду справи по суті є розгляд та вирішення спору на підставі зібраних у підготовчому провадженні матеріалів, а також розподіл судових витрат.

Суд має розпочати розгляд справи по суті не пізніше ніж через шістьдесят днів з дня відкриття провадження у справі, а у випадку продовження строку підготовчого провадження - не пізніше наступного дня з дня закінчення такого строку.

Суд розглядає справу по суті протягом тридцяти днів з дня початку розгляду справи по суті.

Провадження у справі на стадії її розгляду по суті зупиняється тільки з підстав, встановлених пунктами 1-3 частини першої статті 251 та пунктами 1-3 частини першої статті 252 ЦПК.

Розгляд справи відбувається в судовому засіданні.

Про місце, дату і час судового засідання суд повідомляє учасників справи.

Учасник справи має право заявити клопотання про розгляд справи за його відсутності. Якщо таке клопотання заявили всі учасники справи, судовий розгляд справи здійснюється на підставі наявних у суду матеріалів.

Судове засідання проводиться у спеціально обладнаному приміщенні - залі судових засідань. Окремі процесуальні дії в разі необхідності можуть вчинятися за межами приміщення суду.

Під час розгляду справи по суті суд сприяє примиренню сторін.

26.2. Судове засідання як процесуальна форма розгляду та вирішення цивільної справи.

Розгляд справи відбувається в судовому засіданні. Судове засідання як серцевина судового розгляду детально врегульована процесуальним законодавством, що дає можливість забезпечити сувору послідовність процесуальних дій, зробити цивільну процесуальну форму зрозумілою, прогнозованою, послідовною, систематизованою, забезпечити дотримання процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків учасниками цивільного процесу.

Розгляд судом цивільної справи відбувається з обов'язковим повідомленням осіб, які беруть участь у справі, та викликом осіб, які зобов'язані з'явитися до суду.

Про місце, дату і час судового засідання суд повідомляє учасників справи.

Учасник справи має право заявити клопотання про розгляд справи за його відсутності. Якщо таке клопотання заявили всі учасники справи, судовий розгляд справи здійснюється на підставі наявних у суду матеріалів.

Судове засідання проводиться у спеціально обладнаному приміщенні - залі судових засідань. Окремі процесуальні дії в разі необхідності можуть вчинятися за межами приміщення суду.

Під час розгляду справи по суті суд сприяє примиренню сторін.

Процесуальний порядок судового засідання містить детальні правила поведінки у судовому засіданні, у тому числі те, що учасники цивільного процесу мають звертатися до суду словами "Ваша честь", присутні в залі судового засідання повинні вставати, коли суд входить і виходить, давати пояснення та заслуховувати рішення суду по справі стоячи, передавати документи та інші матеріали головуючому через судового розпорядника.

Судове засідання складається із певних етапів, кожен з яких має своє значення, зміст та призначення для вирішення певного кола питань, а саме:

- 1) підготовчий етап;
- 2) розгляд справи по суті (з'ясування обставин справи та перевірка їх доказами);
- 3) судові дебати;
- 4) ухвалення та проголошення рішення.

26.3. Ускладнення у ході судового розгляду цивільних справ.

У ході розгляду та вирішення конкретної цивільної справи нерідко виникають обставини, які ускладнюють або унеможливають її подальший розгляд – ускладнення у ході судового розгляду цивільних справ. Цивільне процесуальне законодавство закріплює дві основні форм ускладнень цивільного судочинства, які в свою чергу діляться ще на кілька, це:

- тимчасове припинення провадження у справі;
- закінчення провадження без ухвалення рішення суду по справі.

Між собою дані форми різняться підставами, строками та наслідками х застосування:

Тимчасове припинення провадження у справі може мати місце у формі перерви в судовому засіданні, відкладення розгляду справи, зупинення провадження у справі, воно полягає у тому, що процес у справі може продовжуватися після усунення перешкод, які стали підставою для припинення провадження.

Перерва в судовому засіданні – це відстрочка продовження судового засідання на відносно короткий час в зв'язку з необхідністю відпочинку суду та учасників процесу в нічний час, обідню перерву, святкові та вихідні дні, а також для вирішення окремих процесуальних питань.

Відкладення розгляду справи – це перенесення розгляду справи в зв'язку з неможливістю його проведення на відносно тривалий час з призначенням конкретної дати його проведення.

Розгляд справи відкладається до усунення обставин, які стали його підставою.

Суд зобов'язаний зупинити провадження у справі у разі:

1) смерті або оголошення фізичної особи померлою, яка була стороною у справі, якщо спірні правовідносини допускають правонаступництво;

2) перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції;

3) призначення або заміни законного представника у випадках, передбачених статтею 63 цього Кодексу;

4) надання сторонам у справі про розірвання шлюбу строку для примирення;

5) прийняття рішення про врегулювання спору за участю судді;

6) об'єктивної неможливості розгляду цієї справи до вирішення іншої справи, що розглядається в порядку конституційного провадження, адміністративного, цивільного, господарського чи кримінального судочинства, - до набрання законної сили судовим рішенням в іншій справі; суд не може посилатися на об'єктивну неможливість розгляду справи у випадку, коли зібрані докази дозволяють встановити та оцінити обставини (факти), які є предметом судового розгляду.

26.4. Фіксування цивільного процесу.

Суд під час судового розгляду справи здійснює повне фіксування судового засідання за допомогою відео- та (або) звукозаписувального технічного засобу в порядку, передбаченому Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему.

За наявності заперечень з боку будь-кого з учасників судового процесу проти здійснення повного фіксування судового засідання за допомогою відеозаписувального технічного засобу - таке фіксування здійснюється лише за допомогою звукозаписувального технічного засобу.

Фіксування судового засідання технічним засобом здійснює секретар судового засідання. У разі неявки в судове засідання всіх учасників справи чи в разі якщо відповідно до положень цього Кодексу розгляд справи здійснюється судом за відсутності учасників справи, фіксування судового процесу за допомогою звукозаписувального технічного засобу не здійснюється.

Повне або часткове відтворення технічного запису судового засідання здійснюється на вимогу учасника справи, або за ініціативою суду.

Технічний запис судового засідання є додатком до протоколу судового засідання і після закінчення судового засідання приєднується до матеріалів справи.

Учасник справи має право отримати копію технічного запису судового процесу.

Розмір судового збору за видачу в електронній формі копії технічного запису судового засідання встановлюється законом.

У судовому засіданні секретар судового засідання забезпечує ведення протоколу судового засідання, крім випадків, передбачених цим Кодексом.

У протоколі судового засідання зазначаються такі відомості:

- 1) рік, місяць, число і місце судового засідання;
- 2) найменування суду, який розглядає справу, прізвища та ініціали судді, секретаря судового засідання;
- 3) справа, що розглядається, імена (найменування) сторін та інших учасників справи;

- 4) порядковий номер вчинення процесуальної дії;
- 5) назва процесуальної дії;
- 6) час вчинення процесуальної дії;
- 7) ухвали суду, постановлені в судовому засіданні, не виходячи до нарадчої кімнати;
- 8) інші відомості, визначені цим Кодексом.

Протокол судового засідання ведеться секретарем судового засідання та підписується ним невідкладно, але не пізніше наступного дня після судового засідання і приєднується до справи.

26.5. Судові рішення: поняття, суть, види. Законна сила рішення суду.

Судове рішення — це висновок суду як акт судового права, в якому застосовуються норми матеріального та процесуального права при вирішенні судом цивільних справ.

В сучасній науці цивільного процесу питання суті судового рішення не залишається поза увагою. Аналізуючи сучасні наукові погляди на поняття судового рішення та його суть, можна побачити нові тенденції в розумінні цієї категорії. Зокрема, вважається, що рішення суду першої інстанції є не тільки одним з видів судових постанов, що виносяться при розгляді цивільних справ. Натомість соціальна, юридична та політична значущість їх виходить далеко за межі простої ліквідації спору між окремими суб'єктами.

Судовими рішеннями є:

- 1) ухвали;
- 2) рішення;
- 3) постанови;
- 4) судові накази.

Процедурні питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення

розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, а також в інших випадках, передбачених цим Кодексом, вирішуються судом шляхом постановлення ухвал.

Розгляд справи по суті судом першої інстанції закінчується ухваленням рішення суду.

Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку закінчується прийняттям постанови.

Рішення суду набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги всіма учасниками справи, якщо апеляційну скаргу не було подано.

У разі подання апеляційної скарги рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після повернення апеляційної скарги, відмови у відкритті чи закриття апеляційного провадження або прийняття постанови суду апеляційної інстанції за наслідками апеляційного перегляду.

Якщо справу розглянуто за заявою осіб, визначених частиною другою статті 4 цього Кодексу, рішення суду, що набрало законної сили, є обов'язковим для особи, в інтересах якої було розпочато справу.

Якщо після набрання рішенням суду законної сили, яким з відповідача присуджені періодичні платежі, зміняться обставини, що впливають на визначені розміри платежів, їх тривалість чи припинення, кожна сторона має право шляхом пред'явлення нового позову вимагати зміни розміру, строків платежів або звільнення від них.

26.6. Вимоги до рішень суду. Форма і зміст рішення суду.

Судове рішення повинно ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законним і обґрунтованим.

Законним є рішення, ухвалене судом відповідно до норм матеріального права із дотриманням норм процесуального права.

Судове рішення має відповідати завданню цивільного судочинства, визначеному цим Кодексом.

При виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановах Верховного Суду.

Обґрунтованим є рішення, ухвалене на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні.

Якщо одна із сторін визнала пред'явлену до неї позовну вимогу під час судового розгляду повністю або частково, рішення щодо цієї сторони ухвалюється судом згідно з таким визнанням, якщо це не суперечить вимогам статті 206 цього Кодексу.

Рішення суду за формою має бути викладено письмово і підписано суддею, а в разі колегіального розгляду – суддями, які розглядали справу. Не допускається у рішенні суду будь-яких підчисток, зафарбувань чи інших способів коректування тексту. Якщо у тексті рішення наявні виправлення, то вони повинні бути застережені перед підписом судді.

Судове рішення виготовляється на спеціальному бланку, підписується суддею (суддями), який його ухвалив, і скріплюється печаткою суду.

Копії повного рішення суду видаються особам, які брали участь у справі, негайно після проголошення такого рішення. У разі проголошення тільки вступної та резолютивної частин судового рішення, особам, які брали участь у справі і були присутні у судовому засіданні, негайно після його проголошення видаються копії судового рішення із викладом вступної та резолютивної частин.

Особам, які брали участь у справі, але не були присутні у судовому засіданні, копії повного судового рішення надсилаються рекомендованим листом з повідомленням про вручення протягом двох днів з дня його складання або за їх зверненням вручаються їм під розписку безпосередньо в суді. Якщо судовим рішенням відповідачеві заборонено вчиняти певні дії, що потребуватиме вчинення дій органами державної влади, органами місцевого

самоврядування, їх посадовими чи службовими особами, копія такого судового рішення також надсилається цим органам та/або особам у строки та порядку, визначені цією статтею.

За змістом рішення суду повинно відповідати вимогам ст. 215 ЦПК і мати чотириелементну структуру: вступну, описову, мотивувальну і резолютивну частини.

26.7. Усунення недоліків рішення судом, який його ухвалив.

Суд, який ухвалив рішення, не має права сам змінити або скасувати його. Якщо в ухваленому рішенні допущені помилки, їх може виправити тільки суд вищестоящої інстанції. Винятками є лише можливість суду першої інстанції, що ухвалив заочне рішення, переглянути його за підстав, передбачених ЦПК, а також перегляд рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами судом, що ухвалив остаточне рішення.

Разом з тим, законом передбачені випадки, коли недоліки рішення суду можуть бути усунені тим самим судом, що його ухвалив. До типових недоліків рішень суду відноситься їх неповнота або недостатня зрозумілість. Ці недоліки можуть бути усунені шляхом ухвалення додаткового рішення чи роз'яснення рішення. Крім того для усунення недоліків судового рішення передбачена норма щодо виправлення описок та арифметичних помилок.

Суд може з власної ініціативи або за заявою учасників справи виправити допущені в рішенні чи ухвалі описки чи арифметичні помилки.

Питання про внесення виправлень вирішується без повідомлення учасників справи, про що постановляється ухвала. За ініціативою суду питання про внесення виправлень вирішується в судовому засіданні за участю учасників справи, проте їхня неявка не перешкоджає розгляду питання про внесення виправлень.

Заява про внесення виправлень розглядається протягом десяти днів після її надходження.

Ухвала про внесення виправлень надсилається всім особам, яким видавалося чи надсилалося судове рішення, що містить описки чи арифметичні помилки.

Суд може ухвалити додаткове рішення за заявою осіб, які беруть участь у справі, або ж з власної ініціативи. Відповідну заяву про ухвалення додаткового рішення може бути подано до закінчення строку на виконання рішення. Суд повідомляє сторони про розгляд питання щодо ухвалення додаткового рішення, однак їх присутність не є обов'язковою. Додаткове рішення не може змінити суті основного рішення або містити висновки про права та обов'язки осіб, які не брали участі у справі, чи вирішувати вимоги, не досліджені у судовому засіданні. У разі скасування судом вищої інстанції основного рішення у справі ухвалене додаткове рішення також втрачає силу.

За заявою учасників справи, державного виконавця, приватного виконавця суд роз'яснює судове рішення, яке набрало законної сили, не змінюючи змісту судового рішення.

Подання заяви про роз'яснення судового рішення допускається, якщо судове рішення ще не виконане або не закінчився строк, протягом якого рішення може бути пред'явлене до примусового виконання.

Суд розглядає заяву про роз'яснення судового рішення у порядку, в якому було ухвалено відповідне судове рішення, протягом десяти днів з дня її надходження. У разі необхідності суд може викликати учасників справи, державного чи приватного виконавця в судове засідання. Неприбуття у судове засідання осіб, які були належним чином повідомлені про дату, час та місце судового засідання, не перешкоджає розглядові заяви про роз'яснення рішення.

Про роз'яснення або відмову у роз'ясненні судового рішення суд постановляє ухвалу, яку може бути оскаржено.

26.8. Ухвали суду першої інстанції.

Ухвали суду першої інстанції — це акти, якими справа по суті не вирішується, але якими оформляються процесуальні правомочності суду в ході розгляду цивільної справи.

Ухвали суду першої інстанції мають на меті забезпечити своєчасне і правильне вирішення цивільних справ. При розгляді і вирішенні цивільної справи судом постановляється значна кількість ухвал. Незважаючи на це, питання, з яких постановляються ухвали, можна згрупувати залежно від їх юридичної спрямованості.

Так, до ухвал, пов'язаних із рухом справи в суді першої інстанції, належать ухвали, що стосуються відкриття провадження у справі та провадження у справі до судового розгляду.

Ухвала, що викладається окремим документом, складається з:

1) вступної частини із зазначенням:

а) дати і місця її постановлення;

б) найменування суду, прізвища та ініціалів судді (суддів);

в) імен (найменувань) учасників справи;

2) описової частини із зазначенням суті клопотання та імені (найменування) особи, яка його заявила, чи іншого питання, що вирішується ухвалою;

3) мотивувальної частини із зазначенням мотивів, з яких суд дійшов висновків, і закону, яким керувався суд, постановляючи ухвалу;

4) резолютивної частини із зазначенням:

а) висновків суду;

б) строку і порядку набрання ухвалою законної сили та її оскарження.

Ухвала, постановлена відповідно до статей 460, 479 та 487 цього Кодексу, також повинна відповідати вимогам, що містяться у зазначених статтях.

Ухвала набирає законної сили негайно після її проголошення, якщо інше не передбачено цим Кодексом.

Ухвали, що постановлені судом поза межами судового засідання або в судовому засіданні у разі неявки всіх учасників справи, розгляду справи без

повідомлення (виклику) учасників справи, набирають законної сили з моменту їх підписання суддею (суддями).

Суд, виявивши при вирішенні спору порушення законодавства або недоліки в діяльності юридичної особи, державних чи інших органів, інших осіб, постановляє окрему ухвалу, незалежно від того, чи є вони учасниками судового процесу.

Суд може постановити окрему ухвалу у випадку зловживання процесуальними правами, порушення процесуальних обов'язків, неналежного виконання професійних обов'язків (в тому числі, якщо підписана адвокатом чи прокурором позовна заява містить суттєві недоліки) або іншого порушення законодавства адвокатом або прокурором.

Суд може постановити окрему ухвалу щодо державного виконавця, іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, приватного виконавця та направити її органам, до повноважень яких належить притягнення таких осіб до дисциплінарної відповідальності, або органу досудового розслідування, якщо суд дійде висновку про наявність в діях (бездіяльності) таких осіб ознак кримінального правопорушення.

26.9. Заочний розгляд цивільної справи: поняття та особливості.

Суд може ухвалити заочне рішення на підставі наявних у справі доказів за одночасного існування таких умов:

- 1) відповідач належним чином повідомлений про дату, час і місце судового засідання;
- 2) відповідач не з'явився в судове засідання без поважних причин або без повідомлення причин;
- 3) відповідач не подав відзив;
- 4) позивач не заперечує проти такого вирішення справи.

У разі участі у справі кількох відповідачів заочний розгляд справи можливий у випадку неявки в судове засідання всіх відповідачів.

У разі зміни позивачем предмета або підстави позову, зміни розміру позовних вимог суд відкладає судовий розгляд для повідомлення про це відповідача.

Про заочний розгляд справи суд постановляє ухвалу.

Розгляд справи і ухвалення рішення проводяться за правилами загального чи спрощеного позовного провадження.

Заочне рішення може бути переглянуте судом, що його ухвалив, за письмовою заявою відповідача.

Заяву про перегляд заочного рішення може бути подано протягом тридцяти днів з дня його проголошення.

Учасник справи, якому повне заочне рішення суду не було вручене у день його проголошення, має право на поновлення пропущеного строку на подання заяви про його перегляд - якщо така заява подана протягом двадцяти днів з дня вручення йому повного заочного рішення суду.

Строк на подання заяви про перегляд заочного рішення може бути також поновлений в разі пропуску з інших поважних причин.

Прийнявши належно оформлену заяву про перегляд заочного рішення, суд невідкладно надсилає її копію та копії доданих до неї матеріалів іншим учасникам справи. Одночасно суд повідомляє учасникам справи про дату, час і місце розгляду заяви.

Заява про перегляд заочного рішення повинна бути розглянута протягом п'ятнадцяти днів з дня її надходження.

Заява про перегляд заочного рішення розглядається в судовому засіданні. Неявка осіб, належним чином повідомлених про дату, час і місце засідання, не перешкоджає розгляду заяви.

Тема 27. Наказне провадження. Окреме провадження

Глосарій до теми 27

Заінтересована особа (боржник) в наказному провадженні – це особа, з якої за заявою стягувача слід стягнути грошові кошти чи витребувати майно для погашення його вимоги.

Заінтересовані особи в окремому провадженні – особи, суб'єктивні права та обов'язки яких мають юридичний зв'язок із суб'єктивними правами та обов'язками заявників в окремому провадженні та взаємовідносини яких із заявником залежать від обставин, що підлягають встановленню і можуть вплинути на їх права та обов'язки.

Заявник (стягувач) у наказному провадженні – це особа, яка звертається до суду із заявою про видачу судового наказу і якій належить право вимоги, що є предметом судового вирішення.

Заявник в окремому провадженні – це особа, в інтересах якої відкрито провадження у справі про встановлення будь-якої обставини, необхідної для здійснення нею суб'єктивних майнових та особистих немайнових прав.

Наказне провадження – це спрощений вид провадження у справах за вимогами, які мають очевидно достовірний характер.

Окреме провадження – це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

Судовий наказ – судове рішення особливої форми, яке водночас є виконавчим документом і підлягає виконанню за правилами, встановленими для виконання судових рішень у встановленому законом порядку.

27.1. Поняття та особливості наказного провадження. Судовий наказ як особлива форма судового рішення.

Судовий наказ є особливою формою судового рішення, що видається судом за результатами розгляду вимог, передбачених статтею 161 цього Кодексу.

Із заявою про видачу судового наказу може звернутися особа, якій належить право вимоги, а також органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Судовий наказ підлягає виконанню за правилами, встановленими для виконання судових рішень у порядку, встановленому законом.

Судовий наказ може бути видано, якщо:

1) заявлено вимогу про стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати та середнього заробітку за час затримки розрахунку;

2) заявлено вимогу про компенсацію витрат на проведення розшуку відповідача, боржника, дитини або транспортних засобів боржника;

3) заявлено вимогу про стягнення заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг, телекомунікаційних послуг, послуг телебачення та радіомовлення з урахуванням індексу інфляції та 3 відсотків річних, нарахованих заявником на суму заборгованості;

4) заявлено вимогу про стягнення аліментів у розмірі на одну дитину - однієї чверті, на двох дітей - однієї третини, на трьох і більше дітей - половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб;

5) заявлено вимогу про стягнення аліментів на дитину у твердій грошовій сумі в розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням

батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб;

б) заявлено вимогу про повернення вартості товару неналежної якості, якщо є рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухвалене на користь невизначеного кола споживачів;

7) заявлено вимогу до юридичної особи або фізичної особи - підприємця про стягнення заборгованості за договором (іншим, ніж про надання житлово-комунальних послуг, телекомунікаційних послуг, послуг телебачення та радіомовлення), укладеним у письмовій (в тому числі електронній) формі, якщо сума вимоги не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Судовий наказ складається і підписується суддею у двох примірниках, один з яких залишається у суді, а другий видається під розписку або надсилається стягувачу на його офіційну електронну адресу, або рекомендованим листом із повідомленням про вручення, чи цінним листом з описом вкладеного після набрання ним законної сили у разі відсутності електронної офіційної адреси.

27.2. Розгляд справи у порядку наказного провадження.

Для видачі судового наказу до суду подається заява, зміст, форма та порядок подання якої визначений загальними правилами з доповненнями та винятками, обумовленими особливостями провадження. Заява, підписана заявником чи його представником, подається у письмовій формі з додаванням копій по числу боржників, а також документів, які підтверджують вимоги заявника.

За змістом заява про видачу судового наказу повинна містити:

1) найменування суду, в який подається заява;

2) ім'я (найменування) заявника та боржника, а також ім'я (найменування) представника заявника, якщо заява подається представником, їхнє місце проживання або місцезнаходження;

3) вимоги заявника і обставини, на яких вони ґрунтуються;

4) вартість майна у разі його витребування.

Заява оплачується судовим збором у розмірі п'ятдесяти відсотків ставки, яка визначається з оспорюваної суми у разі звернення в суд з позовом у порядку позовного провадження.

Після отримання заяви про видачу судового наказу, суд може винести одне із таких рішень:

- повернути заяву про видачу судового наказу;
- відмовити у прийнятті заяви про видачу судового наказу;
- видати судовий наказ.

Повертається заява про видачу судового наказу у випадках, коли подана до суду заява не відповідає вимогам щодо змісту та форми, порядку подання, оплати судового збору і заявник не усунув вказаних недоліків у строк, встановлений судом. Така ухвала не перешкоджає повторному зверненню до суду із такою ж заявою.

Суддя відмовляє у прийнятті заяви про видачу судового наказу якщо вимога, яка міститься у заяві не входить до вимог, щодо яких може подаватися заява про видачу судового наказу. Підставою для відмови у прийнятті заяви є також наявність спору про право, який впливає із заяви та документів, поданих до суду. Тобто, відсутня очевидність вимоги, пред'явленої до суду. Наприклад, вбачаються вади щодо змісту чи форми правочину, вчиненого у письмовій формі, по якій пред'являється вимога до судового наказу.

Про відмову у прийнятті заяви суддя постановляє ухвалу, яка може бути оскаржена і унеможливорює повторне звернення з такою самою заявою. У цьому випадку заінтересована особа не позбавлена права звернутися до суду за захистом своїх прав, свобод та інтересів у загальному порядку. Якщо у прийнятті заяви (видачі судового наказу) відмовлено, судовий збір не

повертається і може зараховуватися у подальшому при поданні заяви у позовному провадженні.

У разі прийняття заяви суд у триденний строк видає судовий наказ.

27.3. Окреме провадження: загальна характеристика.

Окреме провадження - це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

Правова природа справ окремого провадження у теорії процесуального права визначається по-різному. Одні вчені вважають, що в справах окремого провадження відсутній спір про право, інші виділяють мету процесуальної діяльності суду, що спрямована на захист охоронюваних законом правових інтересів громадян і організацій, а треті основну увагу звертають на предмет окремого провадження, який полягає в установленні юридичного факту чи певної обставини .

Суд розглядає в порядку окремого провадження справи про:

1) обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи;

1-1) обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх;

2) надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності;

3) визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою;

4) усиновлення;

5) встановлення фактів, що мають юридичне значення;

6) відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі;

7) передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність;

- 8) визнання спадщини відумерлою;
- 9) надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку;
- 10) примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу;
- 11) розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб.

У порядку окремого провадження розглядаються також справи про надання права на шлюб, про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей, за заявою будь-кого з подружжя, якщо один з нього засуджений до позбавлення волі, про встановлення режиму окремого проживання за заявою подружжя та інші справи у випадках, встановлених законом.

Розгляд справ окремого провадження судом пов'язаний зі здійсненням, так би мовити, "судового управління" у випадках, коли законодавець покладає на суд здійснення непритаманної йому функції установалення тих чи інших обставин без розв'язання спору про право. При цьому законодавець виходить із доцільності такого вирішення, покладаючи встановлення юридичних фактів на суд, який має особливий правовий статус суб'єкта судової влади, та поширюючи на процедуру розгляду цих справ форму цивільного судочинства. Саме в цьому й полягає значення окремого провадження в цивільному судочинстві.

27.4. Загальні правила розгляду та вирішення справ окремого провадження.

Під час розгляду справ окремого провадження суд зобов'язаний роз'яснити учасникам справи їхні права та обов'язки, сприяти у здійсненні та охороні гарантованих Конституцією і законами України прав, свобод чи інтересів фізичних або юридичних осіб, вживати заходів щодо всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин справи.

З метою з'ясування обставин справи суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази.

Якщо під час розгляду справи у порядку окремого провадження виникає спір про право, який вирішується в порядку позовного провадження, суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах.

При ухваленні судом рішення судові витрати не відшкодовуються, якщо інше не встановлено законом.

У рішенні суду про розірвання шлюбу зазначається про вибір прізвища тим з подружжя, який змінив прізвище під час державної реєстрації шлюбу, що розривається.

Склад осіб, які беруть участь в окремому провадженні відрізняється від складу осіб, які беруть участь у позовному провадженні. В окремому провадженні визначено специфічне коло суб'єктів цивільного процесу - справи розглядаються за участю заявників і заінтересованих осіб, а справах про розірвання шлюбу за заявою будь-кого з подружжя, якщо один з них засуджений до позбавлення волі. Під заявником слід розуміти особу, в інтересах якої порушено справу в суді про встановлення будь-якої обставини або юридичного стану громадянина, з якими закон пов'язує виникнення, зміну чи припинення особистих або майнових прав громадянина. Коло заявників, як правило, встановлено нормами цивільного процесуального права, які регулюють порядок розгляду цієї чи іншої справи окремого провадження. .

Коло заявників за певними категоріями справ окремого провадження визначається шляхом:

1. Вказівки у заяві мети звернення до суду (у справах про встановлення фактів, які мають юридичне значення, справи про визнання особи безвісно відсутньою чи оголошення померлою).

2. Встановлення вичерпного переліку осіб, за заявою яких може бути відкрито провадження у справі (справи про усиновлення, про обмеження фізичної особи у дієздатності чи визнання недієздатною).

3. З'ясування визначення наявності певної іншої юридичної заінтересованості у справі (справи про відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі).

У будь-якому разі заявник перед зверненням до суду має обґрунтувати свою заінтересованість у конкретній справі.

Всіх інших осіб, які беруть участь у справі, закон визначає як заінтересованих осіб. Це поняття має узагальнюючий характер і охоплює усіх осіб, права та законні інтереси яких у тій чи іншій мірі зачіпатимуться ухваленим у справі рішенням.

27.5. Розгляд судом справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи.

Заява про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, у тому числі неповнолітньої особи, чи визнання фізичної особи недієздатною подається до суду за місцем проживання цієї особи, а якщо вона перебуває на лікуванні у закладі з надання психіатричної допомоги - за місцезнаходженням цього закладу.

Підсудність справ про обмеження цивільної дієздатності чи визнання недієздатним громадянина України, який проживає за її межами, визначається за клопотанням заявника ухвалою судді Верховного Суду.

Заяву про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи може бути подано членами її сім'ї, органом опіки та піклування, закладом з надання психіатричної допомоги. Заяву про обмеження права неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами або позбавлення її цього права може бути подано батьками (усиновлювачами), піклувальниками, органом опіки та піклування.

Заяву про визнання фізичної особи недієздатною може бути подано членами її сім'ї, близькими родичами, незалежно від їх спільного проживання,

органом опіки та піклування, закладом з надання психіатричної допомоги. У заяві про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи мають бути викладені обставини, що свідчать про психічний розлад, істотно впливають на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, чи обставини, що підтверджують дії, внаслідок яких фізична особа, яка зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо, поставила себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище.

У заяві про обмеження права неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами або позбавлення її цього права мають бути викладені обставини, що свідчать про негативні матеріальні, психічні чи інші наслідки для неповнолітнього здійснення ним цього права.

У заяві про визнання фізичної особи недієздатною мають бути викладені обставини, що свідчать про хронічний, стійкий психічний розлад, внаслідок чого особа не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними.

Суд за наявності достатніх даних про психічний розлад здоров'я фізичної особи призначає для встановлення її психічного стану судово-психіатричну експертизу.

У виняткових випадках, коли особа, щодо якої відкрито провадження у справі про обмеження її у цивільній дієздатності чи визнання її недієздатною, явно ухиляється від проходження експертизи, суд у судовому засіданні за участю лікаря-психіатра може постановити ухвалу про примусове направлення фізичної особи на судово-психіатричну експертизу.

Справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи чи визнання фізичної особи недієздатною суд розглядає за участю заявника, особи, щодо якої розглядається справа про визнання її недієздатною, та представника органу опіки та піклування. З урахуванням стану здоров'я особи, щодо якої розглядається справа про визнання її недієздатною, її участь у розгляді справи може відбуватися у режимі відеоконференції з психіатричного чи іншого

лікувального закладу, в якому перебуває така особа, про що суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі.

Питання про виклик фізичної особи, щодо якої розглядається справа про визнання її недієздатною, вирішується в кожному випадку судом із урахуванням стану її здоров'я.

Для визначення фактичної можливості такої особи з'явитися в судові засідання, а також про можливість особисто дати пояснення по суті справи у разі необхідності суд може призначити відповідну експертизу

27.6. Розгляд судом справ про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності.

Заява неповнолітньої особи, яка досягла шістнадцятирічного віку, про надання їй повної цивільної дієздатності у випадках, встановлених Цивільним кодексом України, за відсутності згоди батьків (усиновлювачів) або піклувальника подається до суду за місцем її проживання.

Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла 16 років і яка бажає займатися підприємницькою діяльністю. За наявності письмової згоди на це батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування така особа може бути зареєстрована як підприємець. У цьому разі фізична особа набуває повної цивільної дієздатності з моменту державної реєстрації її як підприємця. У разі відсутності письмової згоди на це батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування надання повної цивільної дієздатності за рішенням суду чинним законодавством не допускається.

Фізичній особі, яка досягла 16 років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини, може бути надана повна цивільна дієздатність за її заявою до органу опіки та піклування. Орган опіки та піклування за наявності письмової згоди на не

батьків (усиновлювачів) або піклувальника приймає рішення про надання повної цивільної дієздатності (емансипацію).

Підсудність справ про надання неповнолітній особі - громадянину України, який проживає за її межами, у випадках, передбачених частиною першою цієї статті, повної цивільної дієздатності визначається за клопотанням заявника ухвалою судді Верховного Суду.

У заяві про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності повинні бути викладені дані про те, що неповнолітня особа працює за трудовим договором або є матір'ю чи батьком дитини відповідно до актового запису цивільного стану.

Справи про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності суд розглядає за участю заявника, одного або обох батьків (усиновлювачів) або піклувальника, а також представників органів опіки та піклування. Участь представників органів опіки та піклування у розгляді справи є обов'язковою.

Суд, розглянувши заяву про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності по суті, ухвалює рішення, яким задовольняє або відмовляє у задоволенні вимоги заявника.

У разі задоволення заявленої вимоги неповнолітній особі надається повна цивільна дієздатність після набрання рішенням суду законної сили.

Рішення суду про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності після набрання ним законної сили надсилається органів опіки та піклування.

27.7. Розгляд судом справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою.

Заява про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою подається до суду за місцем проживання заявника або за останнім відомим місцем проживання (перебування) фізичної особи, місцеперебування якої невідоме, або за місцезнаходженням її майна.

У заяві про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою повинно бути зазначено: для якої мети необхідно заявникові визнати фізичну особу безвісно відсутньою або оголосити її померлою; обставини, що підтверджують безвісну відсутність фізичної особи, або обставини, що загрожували смертю фізичній особі, яка пропала безвісти, або обставини, що дають підставу припускати її загибель від певного нещасного випадку.

Суд до початку розгляду справи встановлює осіб (родичів, співробітників тощо), які можуть дати свідчення про фізичну особу, місцеперебування якої невідоме, а також запитує відповідні організації за останнім місцем проживання відсутнього (житлово-експлуатаційні організації, органи реєстрації місця проживання осіб або органи місцевого самоврядування) і за останнім місцем роботи про наявність відомостей щодо фізичної особи, місцеперебування якої невідоме.

Одночасно суд вживає заходів через органи опіки та піклування щодо встановлення опіки над майном фізичної особи, місцеперебування якої невідоме, якщо опіку над майном ще не встановлено.

Суд розглядає справу за участю заявника, свідків, зазначених у заяві, та осіб, яких сам суд визнає за потрібне допитати, і ухвалює рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або про оголошення її померлою.

Після набрання законної сили рішенням про оголошення фізичної особи померлою суд надсилає рішення відповідному органу державної реєстрації актів цивільного стану для реєстрації смерті фізичної особи, а також до нотаріуса за місцем відкриття спадщини, а в населеному пункті, де немає нотаріуса, - відповідного органу місцевого самоврядування для вжиття заходів щодо охорони спадкового майна. За наявності в населеному пункті кількох нотаріусів, а також у випадках, коли місце відкриття спадщини невідоме, рішення надсилається до державного нотаріального архіву з метою передачі його за належністю уповноваженому нотаріусу для вжиття заходів з охорони спадкового майна.

У разі одержання заяви про появу фізичної особи, яку було визнано безвісно відсутньою або оголошено померлою, або відомостей про місцеперебування цієї особи суд за місцеперебуванням особи або суд, який ухвалив рішення про визнання особи безвісно відсутньою або оголосив її померлою, призначає справу до слухання за участю цієї особи, заявника та інших заінтересованих осіб і скасовує своє рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою. Заяву може бути подано особою, яку було визнано безвісно відсутньою або оголошено померлою, або іншою заінтересованою особою.

Копію рішення суд надсилає відповідному органу державної реєстрації актів цивільного стану для анулювання актового запису про смерть.

27.8. Розгляд судом справ про усиновлення.

Заява про усиновлення дитини або повнолітньої особи, яка не має матері, батька або була позбавлена їхнього піклування, подається до суду за місцем їх проживання.

Заява про усиновлення дитини повинна містити: найменування суду, до якого подається заява, ім'я, місце проживання заявника, а також прізвище, ім'я, по батькові, вік усиновлюваної дитини, її місце проживання, відомості про стан здоров'я дитини. Заява про усиновлення дитини може також містити клопотання про зміну прізвища, імені, по батькові, дати, місця народження дитини, про запис заявника матір'ю або батьком дитини.

До заяви про усиновлення дитини за наявності мають бути додані такі документи:

1) копія свідоцтва про шлюб, а також письмова згода на це другого з подружжя, засвідчена нотаріально, - при усиновленні дитини одним із подружжя;

2) медичний висновок про стан здоров'я заявника;

3) довідка з місця роботи із зазначенням заробітної плати або копія декларації про доходи;

4) документ, що підтверджує право власності або користування жилим приміщенням;

5) інші документи, визначені законом.

До заяви про усиновлення дитини особами без громадянства, що постійно проживають за межами України, або іноземцями, крім документів, зазначених у частині другій цієї статті, додаються дозвіл уповноваженого органу виконавчої влади, висновок компетентного органу відповідної держави про умови їх життя і можливість бути усиновлювачами, дозвіл компетентного органу відповідної держави на в'їзд усиновленої дитини та її постійне проживання на території цієї держави, зобов'язання усиновлювача, оформлене в нотаріальному порядку, про надання представникам дипломатичної установи України за кордоном інформації про усиновлену дитину та можливості спілкування з дитиною.

До заяви громадян України про усиновлення дитини, яка є громадянином іншої держави, крім документів, зазначених у частині другій цієї статті, додаються згода законного представника дитини та згода компетентного органу держави, громадянином якої є дитина.

Документи усиновлювачів, які є громадянами інших держав, мають бути у встановленому законодавством порядку легалізовані, якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Такі документи повинні бути перекладені українською мовою, а переклад має бути засвідчений нотаріально.

Заява про усиновлення повнолітньої особи повинна містити відомості, зазначені у частині першій цієї статті, а також дані про відсутність матері, батька або позбавлення піклування. До заяви мають бути додані документи, зазначені у пункті 1 частини другої цієї статті, а також згода особи на усиновлення.

Суддя під час підготовки справи про усиновлення дитини до розгляду вирішує питання про участь у ній як заінтересованих осіб відповідного органу опіки та піклування, а у справах, провадження в яких відкрито за заявами іноземних громадян, - уповноваженого органу виконавчої влади.

Орган опіки та піклування повинен подати суду висновок про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини.

До висновку органу опіки та піклування мають бути додані:

- 1) акт обстеження умов життя заявника, складений за місцем його проживання;
- 2) свідоцтво про народження дитини;
- 3) медичний висновок про стан здоров'я дитини, про її фізичний і розумовий розвиток;
- 4) у випадках, встановлених законом, згода батьків, опікуна, піклувальника дитини, закладу охорони здоров'я або навчального закладу, а також самої дитини на усиновлення.

Суд у разі необхідності може вимагати подання інших документів.

Суд розглядає справу про усиновлення дитини за обов'язковою участю заявника, органу опіки та піклування або уповноваженого органу виконавчої влади, а також дитини, якщо вона за віком і станом здоров'я усвідомлює факт усиновлення, з викликом заінтересованих та інших осіб, яких суд визнає за потрібне допитати.

Суд розглядає справу про усиновлення повнолітньої особи з обов'язковою участю заявника (заявників), усиновлюваної особи, з викликом заінтересованих та інших осіб, яких суд визнає за потрібне допитати.

27.9. Розгляд судом справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення.

Суд розглядає справи про встановлення факту:

- 1) родинних відносин між фізичними особами;
- 2) перебування фізичної особи на утриманні;
- 3) каліцтва, якщо це потрібно для призначення пенсії або одержання допомоги по загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню;
- 4) реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення;

5) проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу;

б) належності правовстановлюючих документів особі, прізвище, ім'я, по батькові, місце і час народження якої, що зазначені в документі, не збігаються з прізвищем, ім'ям, по батькові, місцем і часом народження цієї особи, зазначеним у свідоцтві про народження або в паспорті;

7) народження особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту народження;

8) смерті особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту смерті.

У судовому порядку можуть бути встановлені також інші факти, від яких залежить виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав фізичних осіб, якщо законом не визначено іншого порядку їх встановлення.

Справи про встановлення факту належності особі паспорта, військового квитка, квитка про членство в об'єднанні громадян, а також свідоцтв, що їх видають органи державної реєстрації актів цивільного стану, судовому розгляду в окремому провадженні не підлягають.

Суддя відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо з заяви про встановлення факту, що має юридичне значення, вбачається спір про право, а якщо спір про право буде виявлений під час розгляду справи, - залишає заяву без розгляду.

Заява фізичної особи про встановлення факту, що має юридичне значення, подається до суду за місцем її проживання.

Підсудність справ за заявою громадянина України, який проживає за її межами, про встановлення факту, що має юридичне значення, визначається за його клопотанням ухвалою судді Верховного Суду.

Заява про встановлення факту народження особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, може бути подана батьками, родичами, їхніми представниками або іншими законними представниками дитини до будь-якого суду за межами такої території України незалежно від місця проживання заявника.

Заява про встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, може бути подана родичами померлого або їхніми представниками до суду за межами такої території України.

Справи про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, розглядаються невідкладно з моменту надходження відповідної заяви до суду.

У рішенні про встановлення факту народження особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, зокрема, мають бути зазначені встановлені судом дані про дату і місце народження особи, про її батьків.

Ухвалене судом рішення у справах про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, підлягає негайному виконанню.

Рішення у справах про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, може бути оскаржено в загальному порядку, встановленому цим Кодексом. Оскарження рішення не зупиняє його виконання.

Тема 28. Апеляційне провадження. Касаційне провадження.

Перегляд судових рішень

Глосарій до теми 28

Апеляційна скарга – це процесуальний документ, яким учасник справи (або правонаступник учасника справи, представник, особа, яка не брала участі у справі, якщо суд вирішив питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки) оскаржує рішення суду першої інстанції до апеляційного суду.

Апеляційне провадження – механізм, за допомогою якого відбувається перевірка законності та обґрунтованості рішень та ухвал суду першої інстанції, що не набрали законної сили.

Виключні обставини – це нові факти, які виникли після вирішення справи.

Касаційна скарга – це процесуальний документ, яким учасник справи (або або правонаступник учасника справи, представник, особа, яка не брала участі у справі, якщо суд вирішив питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки) оскаржує рішення або ухвалу суду першої інстанції, що вже були предметом апеляційного розгляду, або рішення та ухвалу суду апеляційної інстанції до касаційного суду.

Нововиявлені обставини – це обставини, які існували на момент розгляду цивільної справи, однак були невідомі та не могли бути відомими учасникам справи та при цьому якщо б вони були відомі, це вплинуло б на рішення суду по справі.

Об'єкт апеляційного оскарження – рішення та ухвали суду першої інстанції, що не набрали законної сили.

Об'єкти оскарження рішень за виключними обставинами – рішення, постанови або ухвали суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили.

Об'єкти оскарження рішень за нововиявленими обставинами – рішення, постанови або ухвали суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили.

Повноваження суду апеляційної інстанції – це сукупність засобів його впливу на поведінку учасників цивільного процесу, пов'язаних із застосуванням процесуально-правових наслідків, що стосуються рішень та ухвал суду першої інстанції, які переглядаються в апеляційному порядку.

Повноваження суду касаційної інстанції – це сукупність засобів його впливу на поведінку учасників цивільного процесу, пов'язаних із застосуванням процесуально-правових наслідків, що стосуються рішень та ухвал суду першої інстанції, які переглядаються в касаційному порядку.

Право апеляційного оскарження рішення суду – це надана законом можливість відповідним суб'єктам цивільного процесу ініціювати повторний розгляд цивільної справи та перевірку ухвалених по ній рішень та постановлених ухвал щодо відповідності їх вимогам законності й обґрунтованості.

Право касаційного оскарження – це право на відкриття провадження в суді касаційної інстанції з метою перевірки законності рішень та ухвал суду, що набрали законної сили.

Провадження у зв'язку з виключними обставинами – це сукупність процесуальних дій суду та інших учасників цивільного процесу, спрямованих на визначення наявності або відсутності передбачених законом підстав для повторного перегляду справи у випадках, встановлених цивільним процесуальним законодавством, та усунення встановлених у зв'язку з цим порушень законності винесених судових рішень.

Суб'єкти апеляційного оскарження – особи, яким надано право апеляційного оскарження, – учасники справи, правонаступники учасників справи, представники, особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки.

Суб'єкти касаційного оскарження – особи, яким надано право касаційного оскарження, – учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки.

Суб'єкти оскарження рішень за виключними обставинами – особи, що мають право на оскарження рішень за виключними обставинами – учасники справи та особи, на користь яких постановлено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною.

Суб'єкти оскарження рішень за нововиявленими обставинами – особи, що мають право на оскарження рішень за нововиявленими обставинами – учасники справи.

Суд апеляційної інстанції у цивільних справах – апеляційний суд, у межах апеляційного округу якого (території, на яку поширюються повноваження відповідного апеляційного суду) знаходиться місцевий суд, який ухвалив судові рішення, що оскаржується.

Суд касаційної інстанції у цивільних справах – Верховний Суд.

Судовий контроль за виконанням судових рішень у цивільних справах – це особлива форма правосуддя, діяльність суду пов'язана із реалізацією судових актів у цивільних справах, яка здійснюється шляхом контролю над вчиненням окремих процесуальних дій у виконавчому провадженні, розгляду скарг на дії чи бездіяльність виконавців в процесі примусового виконання судових рішень.

28.1. Право апеляційного провадження та порядок його реалізації.

У випадках, встановлених чинним законодавством, та за наявності відповідних підстав учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, однак рішення суду вплинуло на обсяг їхніх прав, свобод та (або) обов'язків, мають право на оскарження такого судового рішення. Основним засобом оскарження судових рішень, що не набрали законної сили (чинності), є апеляція. Сутність апеляції полягає у проведенні нового, тобто повторного розгляду справи судом апеляційної інстанції, під час якого може проводитись встановлення нових фактів по справі, дослідження нових доказів або дослідження таких доказів, що вже існували та досліджувались судом першої інстанції, однак з порушенням встановленого порядку.

Таким чином, апеляційне провадження можна визначити як механізм, за допомогою якого відбувається перевірка законності та обґрунтованості рішень та ухвал суду першої інстанції, що не набрали законної сили.

Переглядаючи справу, апеляційний суд перевіряє законність та обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів та вимог апеляційної скарги. При цьому апеляційний суд досліджує докази, які судом першої інстанції були досліджені з порушенням встановленого порядку або в дослідженні яких було неправомірно відмовлено, а також нові докази, неподання яких до суду першої інстанції було зумовлено поважними причинами, за умови, що учасник справи доведе неможливість їх подання до суду першої інстанції. Суд апеляційної інстанції не обмежений доводами та вимогами апеляційної скарги, якщо під час розгляду справи буде встановлено порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення, або неправильне застосування норм матеріального права. Крім того, апеляційний суд перевіряє справу в повному обсязі, якщо «поза увагою доводів апеляційної скарги залишилась явна незаконність або

необґрунтованість рішення суду першої інстанції у справах окремого провадження» (ст. 367 ЦПК)¹.

Право апеляційного оскарження рішення суду – це надана законом можливість відповідним суб'єктам цивільного процесу ініціювати повторний розгляд цивільної справи та перевірку ухвалених по ній рішень та постановлених ухвал щодо відповідності їх вимогам законності й обґрунтованості.

До суб'єктів, яким надано право апеляційного оскарження, ст. 352 ЦПК відносить учасників справи (за ст. 42 ЦПК це сторони, треті особи, органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб), правонаступників учасників справи, представників, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки.

Об'єктом апеляційного оскарження є рішення та ухвали суду першої інстанції, що не набрали законної сили. При цьому ухвали суду першої інстанції, перелік яких передбачений ч. 1 ст. 353 ЦПК, оскаржуються в апеляційному порядку окремо від рішення суду, а заперечення на ухвали, що не підлягають оскарженню окремо від рішення суду, включаються до апеляційної скарги на рішення суду (ч. 2 ст. 353 ЦПК).

Право на апеляційне оскарження рішень та ухвал суду першої інстанції реалізується шляхом подання апеляційної скарги у письмовій формі з обов'язковим дотриманням вимог, передбачених ст. 356 ЦПК.

Апеляційна скарга подається безпосередньо до суду апеляційної інстанції у строки встановлені ст. 354 ЦПК. Так, апеляційна скарга на рішення суду подається протягом тридцяти днів, а на ухвалу суду – протягом п'ятнадцяти днів з дня його (її) проголошення.

За ст. 351 ЦПК «судом апеляційної інстанції у цивільних справах є апеляційний суд, у межах апеляційного округу якого (території, на яку

¹ Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

поширюються повноваження відповідного апеляційного суду) знаходиться місцевий суд, який ухвалив судові рішення, що оскаржується».

Судом апеляційної інстанції у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави є Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду.

Особа, яка подала апеляційну скаргу, протягом строку, передбаченого на апеляційне оскарження, має право доповнити, змінити, відкликати або відмовитися від неї повністю чи частково (ст. 364 ЦПК).

Протилежна сторона має право визнати апеляційну скаргу обґрунтованою в повному обсязі чи в певній частині до закінчення апеляційного провадження. Визнання апеляційної скарги другою стороною враховується апеляційним судом у частині наявності або відсутності фактів, які мають значення для вирішення справи (ч. 4 ст. 364 ЦПК).

28.2. Підготовка та порядок розгляду справи апеляційним судом.

Апеляційна скарга, що надійшла до суду апеляційної інстанції, реєструється у день її надходження та не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу, на якого покладено обов'язок прийняти рішення про відкриття апеляційного провадження, залишення апеляційної скарги без руху, повернення апеляційної скарги або відмову у відкритті апеляційного провадження. Питання про відкриття апеляційного провадження у справі вирішується не пізніше п'яти днів з дня надходження апеляційної скарги або заяви про усунення недоліків у скарзі, якщо вони мали місце. Про відкриття апеляційного провадження виноситься відповідна ухвала, разом з якою за ст. 361 ЦПК суд апеляційної інстанції надсилає копії апеляційної скарги та доданих до неї матеріалів учасникам справи.

Підготовку справи до розгляду апеляційним судом покладено на суддю-доповідача, який для цього вчиняє наступні процесуальні дії: «з'ясовує питання про склад учасників судового процесу. У разі встановлення, що рішення суду першої інстанції може вплинути на права та обов'язки особи, яка не брала

участі у справі, залучає таку особу до участі у справі як третю особу, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору; визначає характер спірних правовідносин і закон, який їх регулює; з'ясовує обставини, на які посилаються учасники справи як на підставу своїх вимог і заперечень; з'ясовує, які обставини визнаються чи заперечуються учасниками справи; вирішує питання щодо поважності причин неподання доказів до суду першої інстанції; за клопотанням сторін та інших учасників справи вирішує питання про виклик свідків, призначення експертизи, витребування доказів, судових доручень щодо збирання доказів, залучення до участі у справі спеціаліста, перекладача; за клопотанням учасників справи вирішує питання щодо вжиття заходів забезпечення позову; вчиняє інші дії, пов'язані із забезпеченням апеляційного розгляду справи» (ч. 1 ст. 365 ЦПК)¹.

Результатом вчинення вказаних дій стає доповідь судді про їх вчинення колегії суддів. Після цього колегія суддів призначає справу до розгляду, за умови, що всі підготовчі дії виконано в належному порядку та достатньому обсязі. У протилежному випадку колегією вирішується питання про проведення додаткових підготовчих дій.

Правила розгляду справи у судах апеляційної інстанції співпадають (з певними відмінностями) з правилами, встановленими для розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, встановленому у ст. 279 ЦПК. Так, зокрема, розгляд справи в апеляційному суді може відбуватись *без повідомлення учасників справи* за наявними у справі матеріалами, за відсутності клопотання будь-кого з учасників про інше. Однак, як правило, розгляд справ у суді апеляційної інстанції здійснюється в судовому засіданні з повідомленням учасників справи, крім випадків, передбачених статтею 369 ЦПК.

Розгляд справ у суді апеляційної інстанції починається з відкриття першого судового засідання або через п'ятнадцять днів з дня відкриття апеляційного провадження, якщо справа розглядається без повідомлення учасників справи.

¹ Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

За ст. 34 ЦПК перегляд в апеляційному порядку рішень судів першої інстанції здійснюється колегією суддів суду апеляційної інстанції у складі трьох суддів.

Судове засідання починається з доповіді суддя-доповідача про зміст рішення (ухвали), яке оскаржується, доводи апеляційної скарги, межі, в яких повинні здійснюватися перевірка рішення (ухвали), встановлюватися обставини і досліджуватися докази.

Після доповіді судді-доповідача пояснення дає особа, яка подала апеляційну скаргу. Якщо апеляційні скарги подали обидві сторони, - першим дає пояснення позивач. Далі дають пояснення інші учасники справи. Наступним етапом є проведення судових дебатів, в яких сторони у своїх виступах можуть додати те, що вони вважають за потрібне до своїх пояснень. Після закінчення дебатів суд виходить до нарадчої кімнати для ухвалення постанови (ухвали) по апеляційній скарзі. Питання, що виникають під час колегіального розгляду справи судом, вирішуються більшістю голосів суддів. Головуючий голосує останнім (ст. 35 ЦПК).

За ст. 384 ЦПК постанова суду апеляційної інстанції набирає законної сили з дня її прийняття.

28.3. Повноваження суду апеляційної інстанції. Ухвали, постанови та рішення суду апеляційної інстанції.

Повноваження суду апеляційної інстанції – це сукупність засобів його впливу на поведінку учасників цивільного процесу, пов'язаних із застосуванням процесуально-правових наслідків, що стосуються рішень та ухвал суду першої інстанції, які переглядаються в апеляційному порядку. Такі повноваження та підстави визначені в статті 374 ЦПК. За вказаною статтею до них належать: «залишити судове рішення без змін, а скаргу без задоволення; скасувати судове рішення повністю або частково і ухвалити у відповідній частині нове рішення або змінити рішення; визнати нечинним судове рішення

суду першої інстанції повністю або частково у передбачених цим Кодексом випадках і закрити провадження у справі у відповідній частині; скасувати судові рішення повністю або частково і у відповідній частині закрити провадження у справі повністю або частково або залишити позовну заяву без розгляду повністю або частково; скасувати судові рішення і направити справу для розгляду до іншого суду першої інстанції за встановленою підсудністю; скасувати ухвалу, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направити справу для продовження розгляду до суду першої інстанції; скасувати ухвалу про відкриття провадження у справі і прийняти постанову про направлення справи для розгляду до іншого суду першої інстанції за встановленою підсудністю; у передбачених ЦПК випадках скасувати свою постанову (повністю або частково)»¹.

При цьому, якщо судом апеляційної інстанції буде визнано вірним та таким, що відповідає нормам матеріального і процесуального права рішення суду першої інстанції, то це є підставою для залишення апеляційної скарги без задоволення, а судового рішення без змін.

Скасування ж судового рішення повністю або частково та ухвалення нового рішення у відповідній частині або зміни судового рішення можливе судом апеляційної інстанції на підставі наступних обставин: неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи; недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд першої інстанції визнав встановленими; невідповідність висновків, викладених у рішенні суду першої інстанції, обставинам справи; порушення норм процесуального права або неправильне застосування норм матеріального права.

Неправильним застосуванням норм матеріального права вважається: неправильне тлумачення закону, або застосування закону, який не підлягає застосуванню, або незастосування закону, який підлягав застосуванню.

¹ Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Порушення норм процесуального права може бути підставою для скасування або зміни рішення, якщо це порушення призвело до неправильного вирішення справи.

За результатами розгляду апеляційної скарги суд апеляційної інстанції приймає постанову. Всі процесуальні питання, що виникають під час розгляду апеляційної скарги, клопотання та заяви учасників справи, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення провадження у справі, а також в інших випадках, передбачених ЦПК, вирішуються судом апеляційної інстанції шляхом постановлення ухвал.

Постанова суду апеляційної інстанції складається з: «1) вступної частини із зазначенням: дати і місця її прийняття, номера справи; найменування суду апеляційної інстанції, прізвищ та ініціалів суддів і секретаря судового засідання; імен (найменувань) сторін і особи, яка подала скаргу; найменування суду першої інстанції, рішення якого оскаржується, дати ухвалення рішення, прізвища судді (суддів); часу і місця його ухвалення, дати складання повного тексту рішення; 2) описової частини із зазначенням: короткого змісту позовних вимог і рішення суду першої інстанції; короткого змісту вимог апеляційної скарги; узагальнених доводів особи, яка подала апеляційну скаргу; узагальнених доводів та заперечень інших учасників справи; 3) мотивувальної частини із зазначенням: встановлених судом першої інстанції та неоспорених обставин, а також обставин, встановлених судом апеляційної інстанції, і визначених відповідно до них правовідносин; доводів, за якими суд апеляційної інстанції погодився або не погодився з висновками суду першої інстанції; мотивів прийняття або відхилення кожного аргументу, викладеного учасниками справи в апеляційній скарзі та відзиві на апеляційну скаргу; чи були і ким порушені, невизнані або оспорені права, свободи чи інтереси, за захистом яких особа звернулася до суду; висновків за результатами розгляду апеляційної скарги з посиланням на норми права, якими керувався суд апеляційної інстанції; 4) резолютивної частини із зазначенням: висновку суду апеляційної інстанції по суті вимог апеляційної скарги; нового розподілу судових витрат,

понесених у зв'язку з розглядом справи у суді першої інстанції, - у випадку скасування або зміни судового рішення; розподілу судових витрат, понесених у зв'язку з переглядом справи у суді апеляційної інстанції; строку і порядку набрання постановою законної сили та її оскарження»¹.

Постанова або ухвала суду апеляційної інстанції оформлюється суддею-доповідачем (іншим суддею, якщо суддя-доповідач не згодний з постановою/ухвалою) і підписується всім складом суду, який розглядав справу, якщо інше не передбачено ЦПК.

Постанови суду апеляційної інстанції набирають законної сили з дня їх прийняття.

28.4. Право касаційного оскарження та процесуальний порядок його реалізації.

Сутність касаційного оскарження полягає в тому, що за наявності підстав вважати, що суд першої інстанції прийняв рішення або ухвалу, що не відповідають або відповідають не в повній мірі нормам права та вже були предметом апеляційного розгляду, або таке рішення та ухвалу прийняв суд апеляційної інстанції, суд касаційної інстанції перевіряє законність вказаних рішень та ухвал з метою захисту прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Тобто касаційне оскарження має місце тоді, коли суд апеляційної інстанції не усунув під час апеляційного розгляду справи істотні порушення закону або сам їх допустив. При цьому на відміну від апеляційного суду, суд касаційної інстанції справу повторно не розглядає.

Відповідно до ст. 388 ЦПК судом касаційної інстанції у цивільних справах є Верховний Суд.

¹ Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Право касаційного оскарження – це право на відкриття провадження в суді касаційної інстанції з метою перевірки законності рішень та ухвал суду, що набрали законної сили.

Право касаційного оскарження мають за ст. 389 ЦПК «учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки».

Об'єктами касаційного оскарження, відповідно до ч. 1 ст. 389 ЦПК, є: «рішення суду першої інстанції після апеляційного перегляду справи та постанови суду апеляційної інстанції, крім судових рішень, визначених у частині третій статті 389 ЦПК; ухвали суду першої інстанції, вказані у пунктах 3, 6, 7, 15, 16, 22, 23, 27, 28, 30, 32 частини першої статті 353 ЦПК, після їх перегляду в апеляційному порядку; ухвали суду апеляційної інстанції про відмову у відкритті або закритті апеляційного провадження, про повернення апеляційної скарги, про зупинення провадження, щодо забезпечення позову, заміни заходу забезпечення позову, щодо зустрічного забезпечення, про відмову ухвалити додаткове рішення, про роз'яснення рішення чи відмову у роз'ясненні рішення, про внесення або відмову у внесенні виправлень у рішення, про повернення заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, про відмову у відкритті провадження за нововиявленими або виключними обставинами, про відмову в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, про заміну сторони у справі, про накладення штрафу в порядку процесуального примусу, окремі ухвали»¹.

Право касаційного оскарження реалізується шляхом подання касаційної скарги у письмовій формі безпосередньо до суду касаційної інстанції. У відповідності до ст. 390 ЦПК строк на касаційне оскарження становить тридцять днів з дня проголошення судового рішення.

У касаційній скарзі зазначається: «найменування суду, до якого подається скарга; повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по

¹ Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

батькові) (для фізичних осіб) особи, яка подає касаційну скаргу, її місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштовий індекс, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта для фізичних осіб - громадян України, номери засобів зв'язку та адресу електронної пошти, за наявності; повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) інших учасників справи, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб); рішення (ухвала), що оскаржується; підставу (підстави), на якій (яких) подається касаційна скарга з визначенням передбаченої (передбачених) статтею 389 ЦПК підстави (підстав), клопотання особи, яка подає скаргу; перелік письмових матеріалів, що додаються до скарги; дата отримання копії судового рішення суду апеляційної інстанції, що оскаржується»¹.

Касаційна скарга підписується особою, яка її подає, або представником такої особи. До касаційної скарги, поданої представником, повинна бути додана довіреність або інший документ, що посвідчує повноваження представника.

До касаційної скарги додаються: «копії скарги та доданих до неї матеріалів відповідно до кількості учасників справи; докази, що підтверджують дату отримання копії оскаржуваного рішення суду апеляційної інстанції, - за наявності; документи, що підтверджують сплату судового збору у встановлених порядку і розмірі, або документи, що підтверджують підстави звільнення від сплати судового збору відповідно до закону. Якщо касаційна скарга подається особою, звільненою від сплати судового збору відповідно до закону, у ній зазначаються підстави звільнення від сплати судового збору»².

¹ Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

² Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

28.5. Порушення касаційного провадження, підготовка та розгляд справи судом касаційної інстанції.

Касаційна скарга подається безпосередньо до суду касаційної інстанції, де вона реєструється та не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу. Якщо ж буде виявлено невідповідність оформлення касаційної скарги вимогам ЦПК або подання її з порушенням строків, встановлених для касаційного оскарження, така скарга залишається без руху, тобто особі, що її подала, відмовляється у відкритті касаційного провадження. Також касаційна скарга не приймається до розгляду і повертається судом, якщо вона подана особою, яка не має процесуальної дієздатності, або виявлені проблеми з її підписанням (скарга не підписана, або підписана особою, яка не має права її підписувати, тощо), скаргу, подано до неналежної судової інстанції, особа, яка подала скаргу, відкликала її до винесення ухвали про відкриття касаційного провадження; у касаційній скарзі не викладені підстави для оскарження судового рішення в касаційному порядку.

Після отримання касаційної скарги, оформленої належним чином, колегією суддів (три особи) вирішується питання про відкриття касаційного провадження або про відмову у відкритті касаційного провадження. При цьому відповідно до ч. 2 ст. 394 ЦПК суд відмовляє у відкритті касаційного провадження у справі, якщо: «1) касаційну скаргу подано на судові рішення, що не підлягає касаційному оскарженню; 2) є ухвала про закриття касаційного провадження у зв'язку з відмовою цієї особи від поданої раніше касаційної скарги на це саме судові рішення; 3) є постанова про залишення касаційної скарги цієї особи без задоволення або ухвала про відмову у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою цієї особи на це саме судові рішення; 4) скаржником в строк, визначений судом, не подано заяву про поновлення строку на касаційне оскарження або наведені підстави для поновлення строку на касаційне оскарження, визнані судом неповажними; 5) у разі подання касаційної скарги на підставі пункту 1 частини другої статті 389

ЦПК суд може визнати таку касаційну скаргу необґрунтованою та відмовити у відкритті касаційного провадження, якщо Верховний Суд уже викладав у своїй постанові висновок щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах, порушеного в касаційній скарзі, і суд апеляційної інстанції переглянув судові рішення відповідно до такого висновку (крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку або коли Верховний Суд вважатиме за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах)»¹.

Відкриття провадження у справі або відмова у відкритті касаційного провадження оформлюється ухвалою касаційного суду.

Після відкриття касаційного провадження суддя-доповідач готує справу до розгляду, готуючи доповідь щодо обставин справи, необхідних для її касаційного розгляду.

Межі розгляду справи судом касаційної інстанції встановлені ст. 400 ЦПК, в якій вказано, що суд касаційної інстанції перевіряє правильність застосування судом першої або апеляційної інстанції норм матеріального чи процесуального права в межах доводів та вимог касаційної скарги і не може встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні чи відкинуті ним, вирішувати питання про достовірність або недостовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими.

Суд касаційної інстанції перевіряє законність судових рішень лише в межах позовних вимог, заявлених у суді першої інстанції. У той же час, якщо буде виявлено порушення норм процесуального права, а також у разі необхідності врахування висновку щодо застосування норм права, викладеного у постанові Верховного Суду після подання касаційної скарги. Суд може під час розгляду не обмежуватись доводами та вимогами касаційної скарги.

Після підготовки доповіді суддя-доповідач доповідає колегії суддів про проведення підготовчої дії та обставини, необхідні для ухвалення судового рішення судом касаційної інстанції. Такий попередній розгляд повинен бути

¹ Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

проведений протягом п'яти днів після складення доповіді суддею-відповідачем без повідомлення учасників справи. Якщо б один із суддів колегії дійде висновку, що касаційна скарга повинна бути розглянута, то поставляється ухвала про призначення справи до судового розгляду, яка підписується всім складом суду.

Порядок розгляду справи судом касаційної інстанції визначено ст. 402 ЦПК. Так, касаційна скарга розглядається за правилами розгляду справи судом першої інстанції в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи. Однак у разі необхідності учасники справи можуть бути викликані для надання пояснень у справі.

Розгляд справи в суді касаційної інстанції починається з відкриття першого судового засідання або через п'ятнадцять днів з дня відкриття касаційного провадження, якщо справа розглядається без повідомлення учасників справи.

Судове засідання розпочинається з його відкриття головою, який оголошує, яка справа, за чиєю скаргою та на судове рішення якого суду розглядається. Після чого суддя-доповідач доповідає в необхідному обсязі зміст оскаржуваного судового рішення та доводи касаційної скарги і відзиву на касаційну скаргу. Потім дають свої пояснення сторони та інші учасники справи, при цьому першою дає пояснення сторона, яка подала касаційну скаргу. Якщо рішення оскаржили обидві сторони, першим дає пояснення позивач. У своїх поясненнях сторони та інші учасники справи можуть наводити тільки ті доводи, які стосуються підстав касаційного розгляду справи. Вислухавши пояснення учасників справи, суд виходить до нарадчої кімнати для ухвалення постанови (ухвали) по касаційній скарзі.

Касаційна скарга на судові рішення розглядається протягом шістдесяти днів, а на ухвали – протягом тридцяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття касаційного провадження у справі.

28.6. Повноваження суду касаційної інстанції. Рішення, ухвали суду касаційної інстанції.

Повноваження суду касаційної інстанції – це сукупність засобів його впливу на поведінку учасників цивільного процесу, пов'язаних із застосуванням процесуально-правових наслідків, що стосуються рішень та ухвал суду першої інстанції, які переглядаються в касаційному порядку. Такі повноваження та підстави визначені в статті 409 ЦПК. Так, за вказаною статтею суд касаційної інстанції за результатами розгляду касаційної скарги має право: «1) залишити судові рішення судів першої інстанції та апеляційної інстанції без змін, а скаргу без задоволення; 2) скасувати судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій повністю або частково і передати справу повністю або частково на новий розгляд, зокрема за встановленою підсудністю або для продовження розгляду; 3) скасувати судові рішення повністю або частково і ухвалити нове рішення у відповідній частині або змінити рішення, не передаючи справи на новий розгляд; 4) скасувати постанову суду апеляційної інстанції повністю або частково і залишити в силі рішення суду першої інстанції у відповідній частині; 5) скасувати судові рішення суду першої та апеляційної інстанцій у відповідній частині і закрити провадження у справі чи залишити позов без розгляду у відповідній частині; 6) у передбачених ЦПК випадках визнати нечинними судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій повністю або частково і закрити провадження у справі у відповідній частині; 7) у передбачених ЦПК випадках скасувати свою постанову (повністю або частково) і прийняти одне з рішень, зазначених в пунктах 1-6 частини першої цієї статті»¹.

При цьому якщо судом касаційної інстанції буде визнано таким, що відповідає нормам матеріального і процесуального права рішення суду першої інстанції, то це є підставою для залишення касаційної скарги без задоволення, а судового рішення без змін.

¹ Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

За результатами розгляду касаційної скарги суд касаційної інстанції приймає постанову. Постанова суду касаційної інстанції складається з: «1) вступної частини із зазначенням: дати і місця її прийняття; найменування суду касаційної інстанції, прізвищ та ініціалів суддів і секретаря судового засідання; найменування (ім'я) учасників справи і найменування (ім'я) особи, яка подала касаційну скаргу; найменування суду першої та (або) апеляційної інстанції, судового рішення якого оскаржується, номера справи, дати ухвалення судового рішення, прізвища та ініціалів судді (суддів); 2) описової частини із зазначенням: короткого змісту позовних вимог і рішень судів першої та апеляційної інстанцій; короткого змісту вимог касаційної скарги; узагальнених доводів особи, яка подала касаційну скаргу; узагальненого викладу позиції інших учасників справи; 3) мотивувальної частини із зазначенням: мотивів прийняття або відхилення кожного аргументу, викладеного в касаційній скарзі та відзиві на касаційну скаргу; доводів, за якими суд касаційної інстанції погодився або не погодився з висновками суду першої та (або) апеляційної інстанції; висновків за результатами розгляду касаційної скарги з посиланням на норми права, якими керувався суд; дій, що їх повинні виконати суд першої та (або) апеляційної інстанції у разі скасування судового рішення і передачі справи на новий розгляд; 4) резолютивної частини із зазначенням: висновку суду касаційної інстанції по суті вимог касаційної скарги і позовних вимог; нового розподілу судових витрат, понесених у зв'язку із розглядом справи у суді першої інстанції та апеляційної інстанції, - у разі скасування рішення та ухвалення нового рішення або зміни рішення; розподілу судових витрат, понесених у зв'язку з переглядом справи у суді касаційної інстанції; повороту виконання у разі скасування рішень судів за наявності відповідної заяви та підстав»¹.

Всі процесуальні питання, що виникають під час розгляду касаційної скарги, клопотання та заяви учасників справи, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення провадження у справі, а

¹ Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

також в інших випадках, передбачених ЦПК, вирішуються судом касаційної інстанції шляхом постановлення ухвал. Постанова або ухвала суду касаційної інстанції оформлюється суддею-доповідачем (іншим суддею, якщо суддя-доповідач не згодний з постановою/ухвалою) і підписується всім складом суду, який розглядав справу, якщо інше не передбачено ЦПК.

Постанови суду касаційної інстанції набувають законної сили з дня їх прийняття. З моменту прийняття постанови судом касаційної інстанції скасовані або визнані нечинними рішення, постанови та ухвали суду першої або апеляційної інстанції втрачають законну силу та подальшому виконанню не підлягають.

Вказівки, що містяться в постанові суду касаційної інстанції, є обов'язковими для суду першої та апеляційної інстанцій під час нового розгляду справи.

Постанова суду касаційної інстанції є остаточною і оскарженню не підлягає.

28.7. Проведення у зв'язку з нововиявленими обставинами: поняття, особливості, суб'єкти права оскарження, форма та зміст заяви.

Перегляд справи у зв'язку з нововиявленими обставинами є ще одним засобом перегляду судових рішень, які набрали законної сили, що забезпечує їх законність та обґрунтованість.

Такий перегляд судових рішень є одним з окремих видів перевірки їх законності та обґрунтованості за умови, що нововиявлені обставини можуть зробити (або роблять) вказане рішення незаконним або необґрунтованим. При цьому нововиявлені обставини – це обставини, які існували на момент розгляду цивільної справи, однак були невідомі та не могли бути відомими учасникам справи та при цьому якщо б вони були відомі, це вплинуло б на рішення суду по справі. Саме невідомість цих обставин може стати причиною

прийняття судом необґрунтованого або незаконного рішення. До їх виявлення судові рішення було правильним, оскільки відповідало тим фактам, які об'єктивно міг мати суд у своєму розпорядженні на момент розгляду і вирішення справи. Таким чином, метою цієї стадії цивільного процесу є перевірка відповідності судового рішення, що вже набрало законної сили, дійсним обставинам справи, включаючи й нововиявлені.

Суб'єктами, що мають право на оскарження рішень за нововиявленими обставинами є учасники справи.

Об'єктами такого оскарження є рішення, постанови або ухвали суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили.

Підставами для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами є за ч. 2 ст. 423 ЦПК: «1) істотні для справи обставини, що не були встановлені судом та не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи; 2) встановлений вироком або ухвалою про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності, що набрали законної сили, факт надання завідомо неправильного висновку експерта, завідомо неправдивих показань свідка, завідомо неправильного перекладу, фальшивості письмових, речових чи електронних доказів, що призвели до ухвалення незаконного рішення у даній справі; 3) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення судового рішення, що підлягає перегляду»¹.

У той же час якщо мала місце переоцінка доказів, вже оцінених судом у процесі розгляду справи, або виявлення доказів, які не оцінювалися судом, стосовно обставин, що були встановлені судом, то це не є підставою для перегляду рішення суду за нововиявленими обставинами.

При перегляді судового рішення за нововиявленими обставинами суд не може виходити за межі тих вимог, які були предметом розгляду при ухваленні судового рішення, яке переглядається, розглядати інші вимоги або інші підстави позову.

¹ Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Строк подання заяв про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами складає тридцять днів з дня, коли мав місце юридичний факт, що став підставою для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами.

Так, зокрема, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами може бути подано з: 1) підстави, визначеної пунктом 1 частини другої статті 423 ЦПК, - учасниками справи протягом тридцяти днів з дня, коли особа дізналася або могла дізнатися про існування обставин, що стали підставою для перегляду судового рішення; 2) з підстави, визначеної пунктом 2 частини другої статті 423 ЦПК, - учасниками справи протягом тридцяти днів з дня, коли вирок (ухвала) у кримінальному провадженні набрав законної сили; 3) з підстави, визначеної пунктом 3 частини другої статті 423 ЦПК, - учасниками справи протягом тридцяти днів з дня набрання законної сили судовим рішенням, яким скасовано судове рішення, що стало підставою для ухвалення судового рішення, яке підлягає перегляду.

Право на подання заяв про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами обмежене певним строком. Так, якщо підставами для перегляду стали істотні для справи обставини, що не були встановлені судом та не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи, то заява про перегляд може бути подана не пізніше трьох років з дня набрання таким судовим рішенням законної сили. Якщо ж підставами для перегляду стали встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом; або встановлення вирокком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні кримінального правопорушення, внаслідок якого було ухвалено судове рішення – заяву про перегляд можна подати не пізніше десяти років з дня набрання таким судовим рішенням законної сили. Вказані строки не можуть бути поновлені.

Заява про перегляд судового рішення суду першої інстанції за нововиявленими обставинами, подається до суду, який ухвалив судове рішення.

Заява про перегляд судових рішень судів апеляційної і касаційної інстанцій, якими змінено або скасовано судове рішення, подається до суду тієї інстанції, яким змінено або ухвалено нове судове рішення.

Розгляд заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами здійснюється тим самим складом суду, який ухвалив рішення, що переглядається, якщо справа розглядалася суддею одноособово або у складі колегії суддів. Після прийняття заяви судом на суддю (або суддю-доповідача, якщо справа розглядатиметься колегіально) покладається обов'язок протягом п'яти днів перевірити її відповідність вимогам чинного законодавства та вирішити питання про відкриття провадження за нововиявленими обставинами.

Якщо буде прийнято рішення про відкриття провадження, суддя (суддя-доповідач) надсилає учасникам справи копії заяви про перегляд і призначає дату, час та місце судового засідання, про що повідомляє учасників справи.

Ст. 429 ЦПК встановлює тридцятиденний строк для розгляду заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, який розпочинається з дня відкриття провадження за нововиявленими обставинами.

Порядок розгляду справи визначається в залежності від того, суд якої інстанції здійснює перегляд. Так, у суді першої інстанції справа розглядається у порядку спрощеного позовного провадження з повідомленням учасників справи.

За результатами перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами суд може: «1) відмовити в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами та залишити відповідне судове рішення в силі; 2) задовольнити заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, скасувати відповідне судове рішення та ухвалити нове рішення чи змінити рішення; 3) скасувати судове рішення і закрити провадження у справі або залишити позов без розгляду»¹.

За результатами перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами Верховний Суд може також скасувати судове рішення (судові

¹ Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

рішення) повністю або частково і передати справу на новий розгляд до суду першої чи апеляційної інстанції.

Відмова з задоволенні заяви оформлюється постановою судом відповідної ухвали. Якщо ж заява задовольняється, то оформлення залежить від того, який процесуальний документ переглядався. Тобто якщо переглядалося рішення суду – суд ухвалює нове рішення, якщо переглядалась ухвала суду – суд постановляє ухвалу, якщо переглядалась постанова – суд приймає постанову.

Судове рішення, прийняте за результатами перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами, видається або надсилається учасникам справи. З набранням законної сили новим судовим рішенням втрачають законну силу судові рішення інших судів у цій справі. Учасникам справи надана можливість ініціювати перегляд судового рішення, прийнятого у зв'язку з переглядом за нововиявленими обставинами, на загальних підставах.

28.8. Підстави та порядок перегляду судових рішень за виключними обставинами.

Проведення у зв'язку з виключними обставинами – це сукупність процесуальних дій суду та інших учасників цивільного процесу, спрямованих на визначення наявності або відсутності передбачених законом підстав для повторного перегляду справи у випадках, встановлених цивільним процесуальним законодавством, та усунення встановлених у зв'язку з цим порушень законності винесених судових рішень. Таким чином, метою перегляду справи у зв'язку з виключними обставинами є забезпечення перегляду судових рішень, ухвалених з порушеннями, що мали суттєвий вплив на вирішення справи.

Перегляд справи у зв'язку з виключними обставинами є ще одним засобом перегляду судових рішень, які набрали законної сили, що забезпечує їх законність та обґрунтованість. При цьому якщо нововиявлені обставини – це обставини, що мали місце на час розгляду справи, але не були відомі учасникам

справи і були виявлені після набрання рішенням законної сили, то виключні обставини – це нові факти, які виникли після вирішення справи¹.

Суб'єктами, що мають право на оскарження рішень за виключними обставинами є учасники справи та особи, на користь яких постановлено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною.

Об'єктами такого оскарження є рішення, постанови або ухвали суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили.

Підставами для перегляду судового рішення за виключними обставинами є за ч. 3 ст. 423 ЦПК: 1) встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане; 2) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом; 3) встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні кримінального правопорушення, внаслідок якого було ухвалено судове рішення.

При перегляді судового рішення за виключними обставинами суд не може виходити за межі тих вимог, які були предметом розгляду при ухваленні судового рішення, яке переглядається, розглядати інші вимоги або інші підстави позову.

Строк подання заяв про перегляд судових рішень за виключними обставинами складає тридцять днів з дня, коли мав місце юридичний факт, що став підставою для перегляду судового рішення за виключними обставинами.

Так, зокрема, заяву про перегляд судового рішення за виключними обставинами може бути подано: «1) з підстави, визначеної пунктом 1 частини третьої статті 423 ЦПК, - учасниками справи протягом тридцяти днів з дня офіційного оприлюднення відповідного рішення Конституційного Суду

¹ Ухвала Верховного суду про передачу справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду від 20.02.2020. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87758201?fbclid=IwAR0KE9SmRXehaDzLI66f5iM4MqvOSBzApnAMwFaR-u5yOKVApP-kd1mKkEA>

України; 2) з підстави, передбаченої пунктом 2 частини третьої статті 423 ЦПК, - особою, на користь якої постановлено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, не пізніше тридцяти днів з дня, коли така особа дізналася або могла дізнатися про набуття цим рішенням статусу остаточного; 3) з підстави, передбаченої пунктом 3 частини третьої статті 423 ЦПК, - учасниками справи протягом тридцяти днів з дня, коли вирок у кримінальному провадженні набрав законної сили»¹.

Право на подання заяв про перегляд судового рішення за виключними обставинами обмежене певним строком. Так, за п.2.ч. 2 т. 424 ЦПК заяву про перегляд можна подати не пізніше десяти років з дня набрання судовим рішенням, що переглядається, законної сили. Вказаний строк не може бути поновлений.

Заява про перегляд судового рішення суду першої інстанції за виключними обставинами, подається до суду, який ухвалив судове рішення.

Заява про перегляд судових рішень судів апеляційної і касаційної інстанцій, якими змінено або скасовано судове рішення, подається до суду тієї інстанції, яким змінено або ухвалено нове судове рішення.

Якщо ж підставою для перегляду за виключними обставинами стало встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом, то заява про такий перегляд подається до Верховного Суду і розглядається у складі Великої Палати.

Розгляд заяви про перегляд судового рішення за виключними обставинами здійснюється тим самим складом суду, який ухвалив рішення, що переглядається, якщо справа розглядалася суддею одноособово або у складі колегії суддів. Після прийняття заяви судом на суддю (або суддю-доповідача, якщо справа розглядатиметься колегіально) покладається обов'язок протягом п'яти днів перевірити її відповідність вимогам чинного законодавства та вирішити питання про відкриття провадження за виключними обставинами.

¹ Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Якщо буде прийнято рішення про відкриття провадження, суддя (суддя-доповідач) надсилає учасникам справи копії заяви про перегляд і призначає дату, час та місце судового засідання, про що повідомляє учасників справи.

Ст. 429 ЦПК встановлює тридцятиденний строк для розгляду заяви про перегляд судового рішення за виключними обставинами, який розпочинається з дня відкриття провадження за виключними обставинами.

Порядок розгляду заяви про перегляд судового рішення за виключними обставинами є однаковим з порядком розгляду заяв про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами та визначається в залежності від того, суд якої інстанції здійснює перегляд. Так, у суді першої інстанції справа розглядається у порядку спрощеного позовного провадження з повідомленням учасників справи.

Так само як і за результатами перегляду заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, за результатами перегляду судового рішення за виключними обставинами суд може: «1) відмовити в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за виключними обставинами та залишити відповідне судове рішення в силі; 2) задовольнити заяву про перегляд судового рішення за виключними обставинами, скасувати відповідне судове рішення та ухвалити нове рішення чи змінити рішення; 3) скасувати судове рішення і закрити провадження у справі або залишити позов без розгляду»¹.

Судове рішення, прийняте за результатами перегляду судового рішення за виключними обставинами, видається або надсилається учасникам справи. З набранням законної сили новим судовим рішенням втрачають законну силу судові рішення інших судів у цій справі. Учасникам справи надана можливість ініціювати перегляд судового рішення, прийнятого у зв'язку з переглядом за виключними обставинами, на загальних підставах.

28.9. Судовий контроль за виконанням судових рішень.

¹ Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Наступною стадією цивільного процесу після винесення судом рішення на користь однієї із сторін, є виконання рішення, яке здійснюється на підставі виконавчого листа, виданого судом, який розглядав справу як суд першої інстанції. Судові рішення є обов'язковими до виконання на всій території України. При цьому на суди покладено обов'язок не лише приймати судові рішення, а й контролювати їх виконання.

Судовий контроль за виконанням судових рішень у цивільних справах – це особлива форма правосуддя, діяльність суду пов'язана із реалізацією судових актів у цивільних справах, яка здійснюється шляхом контролю над вчиненням окремих процесуальних дій у виконавчому провадженні, розгляду скарг на дії чи бездіяльність виконавців в процесі примусового виконання судових рішень.

Відповідно до ст. 447 ЦПК України, сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду із скаргою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до ЦПК, порушено їхні права чи свободи. Скарга подається до суду, який розглянув справу як суд першої інстанції.

Право на подання скарги обмежене у строках. Так, за ст. 448 ЦПК скаргу може бути подано до суду: а) у десятиденний строк з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її права або свободи; б) у триденний строк з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її права, у разі оскарження постанови про відкладення провадження виконавчих дій. Вказаний строк може бути поновлено у судовому порядку за умови, що причиною його пропуску стали поважні причини.

Скарга розглядається у десятиденний строк у судовому засіданні за участю стягувача, боржника і державного виконавця або іншої посадової особи органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця, рішення, дія чи бездіяльність яких оскаржуються. При цьому неявка вказаних учасників

процесу не перешкоджає розгляду скарги за умови, що вони були належним чином повідомлені про дату, час і місце розгляду скарги.

За результатами розгляду скарги суд постановляє ухвалу. У разі встановлення обґрунтованості скарги суд визнає оскаржувані рішення, дії чи бездіяльність неправомірними і зобов'язує державного виконавця або іншу посадову особу органу державної виконавчої служби, приватного виконавця усунути порушення (поновити порушене право заявника).

Якщо оскаржувані рішення, дії чи бездіяльність були прийняті або вчинені відповідно до закону, в межах повноважень державного виконавця або іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, приватного виконавця і право заявника не було порушено, суд постановляє ухвалу про відмову в задоволенні скарги¹.

Про виконання ухвали, постановленої за результатами розгляду скарги, відповідний орган державної виконавчої служби, приватний виконавець повідомляють суд і заявника не пізніше ніж у десятиденний строк з дня її одержання. Виконання ухвали суду є кінцевим етапом судового контролю.

¹ Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

ДОДАТОК 1. Питання для підготовки до екзамену

1. Поняття цивільного процесуального права.
2. Метод і система цивільного процесуального права.
3. Джерела цивільного процесуального права.
4. Провадження і стадії цивільного процесу.
5. Поняття принципів цивільного процесуального права та їх класифікація.
6. Конституційні принципи цивільного процесуального права.
7. Поняття цивільних процесуальних правовідносин.
8. Передумови виникнення цивільних процесуальних правовідносин.
9. Елементи цивільних процесуальних правовідносин.
10. Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин.
11. Зміст цивільних процесуальних правовідносин.
12. Суд – обов'язковий суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин.
13. Склад суду. Відводи.
14. Особи, які беруть участь у справі, їх процесуальні права та обов'язки.
15. Особи, які сприяють судовому розгляду і вирішенню справи: їх права та обов'язки.
16. Поняття сторін в цивільному процесі. Процесуальні права та обов'язки сторін.
17. Процесуальна співучасть в цивільному процесі.
18. Поняття процесуального правонаступництва.
19. Неналежний відповідач і порядок його заміни.
20. Поняття і види третіх осіб в цивільному процесі.
21. Поняття процесуальних строків їх види та значення.
22. Обчислення і зупинення процесуальних строків.
23. Продовження та поновлення процесуальних строків.
24. Поняття і види судових витрат.
25. Витрати, пов'язані з розглядом судової справи.
26. Розподіл судових витрат між сторонами.
27. Поняття і види судових доказів.
28. Доказування. Етапи, предмет доказування.
29. Оцінка судових доказів.
30. Належність доказів і допустимість засобів доказування.
31. Пояснення сторін та їхніх представників як засіб доказування.
32. Показання свідків як засіб доказування.
33. Письмові докази, їх види.
34. Речові докази та їх дослідження.
35. Забезпечення доказів.
36. Судові доручення щодо збирання доказів.
37. Висновок експерта як засіб доказування.
38. Поняття і загальна характеристика позовного провадження.
39. Поняття позову, його елементи та види.
40. Забезпечення позову.
41. Позовна заява та її реквізити.

42. Способи захисту відповідача від заявленого позову.
43. Зміни у позовному спорі.
44. Пред'явлення позову. Відкриття провадження у справі як стадія цивільного процесу.
45. Процесуальний порядок відкриття провадження у справі.
46. Підготовка цивільної справи до судового розгляду – обов'язкова стадія цивільного процесу.
47. Процесуальний порядок підготовки цивільних справ до судового розгляду. Попереднє судове засідання.
48. Судові виклики і повідомлення.
49. Судовий розгляд цивільної справи як стадія цивільного процесу.
50. Судове засідання як процесуальна форма розгляду та вирішення цивільної справи.
51. Ускладнення у ході судового розгляду цивільних справ.
52. Фіксування цивільного процесу.
53. Судові рішення: поняття, суть, види. Законна сила рішення суду.
54. Вимоги до рішень суду. Форма і зміст рішення суду.
55. Усунення недоліків рішення судом, який його ухвалив.
56. Ухвали суду першої інстанції.
57. Заочний розгляд цивільної справи: поняття та особливості.
58. Поняття та особливості наказного провадження. Судовий наказ як особлива форма судового рішення.
59. Розгляд справи у порядку наказного провадження.
60. Окреме провадження: загальна характеристика.
61. Загальні правила розгляду та вирішення справ окремого провадження.
62. Розгляд судом справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи.
63. Розгляд судом справ про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності.
64. Розгляд судом справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою.
65. Розгляд судом справ про усиновлення.
66. Розгляд судом справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення.
67. Право апеляційного провадження та порядок його реалізації.
68. Підготовка та порядок розгляду справи апеляційним судом.
69. Повноваження суду апеляційної інстанції. Ухвали та рішення суду апеляційної інстанції.
70. Право касаційного оскарження та процесуальний порядок його реалізації.
71. Порушення касаційного провадження, підготовка та розгляд справи судом касаційної інстанції.
72. Повноваження суду касаційної інстанції. Рішення, ухвали суду касаційної інстанції.

73. Провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами: поняття, особливості, суб'єкти права оскарження, форма та зміст заяви.
74. Підстави та види перегляду судових рішень.
75. Судовий контроль за виконанням судових рішень.

ДОДАТОК 2. Приклади рішення практичних завдань з екзаменаційних білетів

Задача № 1

При розгляді справи за позовом Васильєва до спадкоємців про поділ спадщини, місцевий суд зробив одногородню перерву на відпочинок. Після перерви було оголошено про заміну судді, оскільки через погіршення стану здоров'я останній був направлений до лікарні.

Новий суддя продовжив розгляд справи про поділ спадщини.

Чи мало місце в цих діях порушення положень цивільного процесуального права?

Відповідь: Відповідно до ч. 3 ст. 213 ЦПК у судовому засіданні можуть бути оголошені перерви, тривалість яких визначається відповідно до обставин розгляду справи, що їх викликали. Однак, ч.2 цієї ж статті вказує на те, що справа має бути розглянута одним й тим самим суддею (складом суду). У разі заміни судді, справа має розглядатися новим суддею спочатку.

Отже, зважаючи на те, що новий суддя продовжив розгляд справи, а не почав його спочатку, маємо порушення положень ч.2. ст. 213 ЦПК.

Задача № 2

У зв'язку з тим, що наймач житлового приміщення Мазур та його дружина систематично порушували правила співпроживання, співвласники житлового приміщення Васуненко та Степановський, пред'явили позов до суду про виселення подружжя.

Чи буде в даному випадку співучасть та на чийй стороні? Назвіть підстави співучасті.

Чи може в цій справі брати участь житлово-комунальне підприємство, яке управляє будинком, де проживали подружжя Мазур, та яким буде його процесуальне становище?

Відповідь: Відповідно до ст. 50 ЦПК, позов може пред'являтися спільно кількома позивачами або до кількох відповідачів. У науці цивільного процесу таке явище має назву процесуальна співучасть: активна (якщо представлена на стороні відповідача) та пасивна (якщо представлена на стороні позивача). У ситуації, що розглядається, маємо співучасть на боці обох сторін. Така співучасть стає допустимою на підставі п.п. 1-2 ч.2 ст. 50 ЦПК – оскільки предметом спору є спільні права (позивачів співвласників Васуненко та Степановського) та спільні обов'язки (відповідачів подружжя Мазур); вказані права та обов'язки виникли з однієї підстави – порушення правил співпроживання.

Житлово-комунальне підприємство, яке управляє будинком, може приймати участь у розгляді справи через свого представника у якості свідка, якщо йому буде відома (можливо зафіксована його працівниками) інформація про факти порушення подружжям правил співпроживання.

Задача № 3

Павленко, перебуваючи за кермом службового автотранспорту, в результаті створеної аварійної ситуації малолітнім Сидоренко (13 років), який виїхав велосипедом на проїжджу частину дороги, вчинив зіткнення з автомобілем, що був припаркований на узбіччі дороги. Власник пошкодженого автомобіля Страхов звернувся до суду з позовом на Павленко про відшкодування збитків. У судовому засіданні Павленко заявив, що він є неналежним відповідачем і попросив притягти відповідачем винного у ситуації, що склалася батьків малолітнього Сидоренко.

Визначте сторони у даній справі. Який порядок заміни неналежного відповідача?

Відповідь: Позивачем у даній справі є власник пошкодженого автомобіля Страхов. Другу сторону – відповідача слід визначити виходячи з наступного: відповідно до положень ст. 1187 ЦК, шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку. Тобто суб'єктом відповідальності – відповідачем має бути водій Павленко. Однак, якщо з'ясується, що в момент зіткнення, перебуваючи за кермом службового автотранспорту, він виконував свої трудові обов'язки, то на підставі ст. 1172 ЦК суб'єктом відповідальності буде та юридична або фізична особа у якій Павленко працює. Таким чином, належним відповідачем буде юридична або фізична особа чий працівник-водій спричинив зіткнення. Якщо ж в момент аварії він не виконував свої трудові обов'язки, то належним відповідачем буде він сам. Підстав для переведення відповідальності за шкоду завдану Страхову на батьків малолітнього немає – володілець джерела підвищеної небезпеки відповідає за шкоду завжди, якщо не доведе, що шкоди було завдано внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого (такі підстави відсутні).

Порядок заміни неналежного відповідача передбачений ч.2 ст. 51 ЦПК. Відповідно до положень цієї норми, якщо з'ясується, що позов подано не до тієї особи, яка повинна відповідати, суд до закінчення підготовчого провадження, а у разі розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження - до початку першого судового засідання за клопотанням позивача замінює первісного відповідача належним відповідачем, не закриваючи провадження у справі.

Задача № 4

Тархунов подав до суду заяву про забезпечення позову щодо повернення позики у розмірі 10 тис. грн. шляхом накладення арешту на депозитний

рахунок боржника Стоянова. Сума депозиту на рахунку 15 тис. грн. Суд постановив ухвалу про забезпечення позову.

Проаналізуйте ситуацію. Назвіть підстави забезпечення позову. Які Ви знаєте правила забезпечення позову? Чи підлягає оскарженню ухвала про забезпечення позову?

Відповідь: Відповідно ч.2 ст. 149 ЦПК, забезпечення позову допускається як до пред'явлення позову, так і на будь-якій стадії розгляду справи, якщо невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або ефективний захист, або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду. Зважаючи на майновий характер спору та значну ціну, підстави для забезпечення позову були.

Ст. 151 ЦПК передбачає, що заява про забезпечення позову подається в письмовій формі, підписується заявником, а ст. 152 ЦПК передбачає порядок її подання: заява може подаватися до подання позовної заяви, одночасно з пред'явленням позову чи після відкриття провадження у справі. Вона розглядається судом не пізніше двох днів з дня її надходження без повідомлення учасників справи (ст. 153 ЦПК). Суд, розглядаючи заяву про забезпечення позову, може викликати особу, яка подала заяву про забезпечення позову, для надання пояснень або додаткових доказів, що підтверджують необхідність забезпечення позову, або для з'ясування питань, пов'язаних із зустрічним забезпеченням. Залежно від обставин справи суд може забезпечити позов повністю або частково.

Згідно ч. 11 ст. 153 ЦПК, ухвалу про забезпечення позову або про відмову у забезпеченні позову може бути оскаржено. Оскарження ухвали про забезпечення позову не зупиняє її виконання, а також не перешкоджає подальшому розгляду справи.

Під час розгляду справи за позовом Іванова до неповнолітнього Шимка щодо відшкодування майнової шкоди, було встановлено, що у неповнолітнього Шимка нещодавно померли батьки. Останнім часом дитина проживає зі своєю тіткою.

Чи необхідно залучати у таку справу законного представника неповнолітньої дитини? Хто ним може бути? Які дії має вчинити суд для забезпечення прав дитини?

Відповідь: Відповідно до ч. 2 ст. 59 ЦПК, права, свободи та інтереси неповнолітніх осіб віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років можуть захищати у суді відповідно їхні батьки, усиновлювачі, піклувальники чи інші особи, визначені законом. Зважаючи, що батьки неповнолітнього Шимка померли, слід з'ясувати чи був він усиновлений та чи встановлене над ним піклування.

Якщо цього здійснено ще не було, то згідно ч. 2 ст. 63 ЦПК, суд ухвалою встановлює над такою дитиною піклування за поданням органу опіки та піклування, призначає піклувальника та залучає його до участі у справі як законного представника.

Задача № 6

18 травня 2019 року Бевзенко, яка працювала у ТОВ «Белта» комірником, не вийшла на роботу. Після декількох спроб зв'язатись з нею протягом тижня керівництво ТОВ звільнило її за прогул.

Не погоджуючись зі звільненням, Бевзенко звернулася до суду з позовом про зміну формулювання причини звільнення, мотивуючи це тим, що вона погано себе почувалася, а до лікарні не звернулася адже має сусідку, що працює медичною сестрою, яка надавала їй допомогу у лікуванні. Однак під час судового засідання позивачка подала до суду письмову заяву про зміну позовних вимог та просила поновити її на роботі і стягнути з відповідача заробітну платню за час вимушеного прогулу.

Чи має право Бевзенко змінити позовні вимоги?

Визначте предмет та підставу позову по даній справі.

Відповідь: Відповідно до ст. 49 ЦПК позивач має право змінити предмет або підстави позову шляхом подання письмової заяви до закінчення підготовчого засідання. Зважаючи на те, що за умовами задачі Бевзенко вимагала зміни позовних вимог під час судового засідання, де справа вже розглядалась по суті, можна стверджувати, що змінити позовні вимоги позивачка мала право, але нею пропущений строк на використання цього права.

Предмет позову – це частина позову, яка становить матеріально-правову вимогу позивача до відповідача, щодо якої суд повинен ухвалити рішення. За умовами задачі першим предметом позову є зміна формулювання причини звільнення, а зміненим предметом позову є поновлення Бевзенко на роботі і стягнення з відповідача заробітної платні за час вимушеного прогулу.

Підстава позову – це частина позову, яка відображає обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги. За умовами задачі підставами позову буде пояснення позивачки Бевзенко відсутності на роботі, а саме: погане самопочуття та наявність сусідки-медсестри, яка допомагала їй з лікуванням, через що вона не зверталась до лікарні, а, отже, немає лікарняного.

Задача № 7

Іванов пред'явив позов до Іванової про поділ спільного майна, придбаного ними під час перебування у шлюбі. До складу майна за позовом входило: квартира, куплена подружжям спільно, автомобіль, отриманий дружиною у подарунок від батька, телевізор, взятий подружжям у матері Іванова у тимчасове користування.

Які підготовчі дії має здійснити суддя під час підготовчого судового засідання?

Відповідь: Перелік процесуальних дій, які має здійснити суддя під час підготовчого засідання встановлений ст. 197 ЦПК. Зокрема, серед таких дій є роз'яснення які докази мають бути подані тим чи іншим учасником справи та з'ясування, чи надали сторони докази, на які вони посилаються у позові і відзиві, а також докази, витребувані судом чи причини їх неподання; вирішення питання про витребування додаткових доказів та визначення строків їх подання, вирішення питання про виклик у судові засідання свідків. Тобто виходячи з умов задачі, суддя може з'ясувати у сторін чи подали вони докази отримання автомобіля у подарунок (для Іванової) або докази приналежності телевізора матері Іванова. Якщо такі докази не були подані, суддя може їх витребувати. Також суддя може прийняти рішення про виклик у судові засідання батька Іванової та матері Іванова для пояснення походження автомобіля та телевізора, які входять до предмету спору.

Задача № 8

До суду звернулася громадянка Юрченко із заявою про обмеження її чоловіка в дієздатності. В заяві було зазначено, що чоловік покинув роботу і став працювати в монастирі, відмовляється повертатися додому і забезпечувати сім'ю матеріально, всі гроші, які він заробляє, передає на користь монастиря, чим ставить сім'ю в скрутне матеріальне становище.

В якому провадженні розглядаються справи даного типу?

Яке рішення повинен прийняти суд?

Відповідь: Такі справи розглядаються судом в окремому провадженні. За ст. 296 ЦПК заяву про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи може бути подано членами її сім'ї. Тобто жінка мала право ан подання такої заяви. У вказаній заяві за ст. 297 ЦПК мають бути викладені обставини, що свідчать про

психічний розлад особи, істотно впливають на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, чи обставини, що підтверджують дії, внаслідок яких фізична особа, яка зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо, поставила себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище.

Підстави для обмеження особи в дієздатності встановлені у ст. 36 ЦК. До них належать психічний розлад, який істотно впливає на здатність особи усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, а також зловживання особою спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище. Виходячи з умов задачі підстави для обмеження чоловіка Юрченко у дієздатності відсутні. Тобто суд повинен відмовити Юрченко у задоволенні заяви.

Задача № 9

Районний суд м. Дніпро розглянув справу і задовольнив позовні вимоги Русіної про розірвання шлюбу і стягнення аліментів на користь дитини. Про Відповідачу, що знаходився у тривалому службовому відрадженні, зміст рішення повідомила його мати.

Щоб уникнути пропуску строку на апеляційне оскарження Русін направив на електронну адресу апеляційного суду лист такого змісту: «З рішенням районного суду про розірвання шлюбу і стягнення аліментів не погоджуюсь. Прошу переглянути справу з моєю участю».

Чи може телеграма відповідача розглядатися як апеляційна скарга?

Відповідь: Апеляційна скарга повинна відповідати вимогам, встановленим ст. 356 ЦПК. Так, зокрема, в апеляційній скарзі повинні бути зазначені: найменування суду, до якого подається скарга; повне найменування

(для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) особи, яка подає апеляційну скаргу, її місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштовий індекс, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта для фізичних осіб - громадян України, номери засобів зв'язку та електронної пошти, офіційна електронна адреса, за наявності; повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) інших учасників справи, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб); рішення або ухвала, що оскаржуються; в чому полягає незаконність і (або) необґрунтованість рішення або ухвали (неповнота встановлення обставин, які мають значення для справи, та (або) неправильність встановлення обставин, які мають значення для справи, внаслідок необґрунтованої відмови у прийнятті доказів, неправильного їх дослідження чи оцінки, неподання доказів з поважних причин та (або) неправильне визначення відповідно до встановлених судом обставин правовідносин тощо); нові обставини, що підлягають встановленню, докази, які підлягають дослідженню чи оцінці, обґрунтування поважності причин неподання доказів до суду першої інстанції, заперечення проти доказів, використаних судом першої інстанції; клопотання особи, яка подала скаргу; дата отримання копії судового рішення суду першої інстанції, що оскаржується; перелік документів та інших матеріалів, що додаються.

Виходячи з умов задачі, лист Русіна не містив в собі жодного пункту з перелічених, а, отже, не може розглядатись як апеляційна скарга.

Задача № 10

У грудні 2018 року Зайцев звернувся до суду з заявою про перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами рішення районного суду від 10.05.2018 р. про поділ житлового будинку. За вказаним судовим рішенням Зайцев був зобов'язаний

обладнати окремий вхід у будинок. Однак після винесення рішення міський архітектор дав висновок про неможливість обладнати окремий вхід у спірному будинку. Виходячи з цього Зайцев просив переглянути рішення суду у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Чи можна вважати названі обставини нововиявленими?

Дайте визначення нововиявлених обставин.

Відповіді: У відповідності до п. 1 ч. 2 ст. 423 ЦПК підставами для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами є істотні для справи обставини, що не були встановлені судом та не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи. Виходячи з умов задачі та вимог вказаної статті можна стверджувати, що висновок архітектора можна вважати нововиявленою обставиною, адже він підтверджує той факт, що існував на час розгляду справи (неможливість зробити окремий вхід у будинок), однак не був відомий учасникам справи.

Нововиявлені обставини – це обставини, що мали місце на час розгляду справи, але не були відомі учасникам справи і були виявлені після набрання рішенням законної сили.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Дата звернення 06.03.2020);
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. (Дата звернення 06.03.2020);
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>. (Дата звернення 16.05.2020).
4. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. (Дата звернення 06.03.2020);
5. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>. (Дата звернення 06.03.2020);
6. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 р. № 4. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>. (Дата звернення 06.03.2020);
7. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 01.12.1994 р. № 266/94-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80>. (Дата звернення 16.05.2020).
8. Про порядок відшкодування шкоди особам, які постраждали від надзвичайних обставин: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.10.1992 р. №562. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/562-92-%D0%BF>. (Дата звернення 16.05.2020).
9. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>. (Дата звернення 16.05.2020).

10. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>. (Дата звернення 16.05.2020).
11. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17>. (Дата звернення 16.05.2020);
12. Про державне мито: Декрет Кабінету Міністрів України від 21.01.1993 р. № 7-93. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/7-93>. (Дата звернення 16.05.2020).
13. Інструкція про порядок і розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплати винагороди особам, що викликаються до ОДР, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адмін. правопорушення, та виплати держ. спеціалізованим установам суд. експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів: Затв. Постановою КМУ від 1.07.1996 р. № 710. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-96-%D0%BF>. (Дата звернення 16.05.2020);
14. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції: Постанова ПВС України від 12.06.2009 р. № 2. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-09>. (Дата звернення 16.05.2020).
15. Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16.04.2004 р. № 7. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-04>. (Дата звернення 16.05.2020).
16. Про судову практику в справах про виключення майна з опису: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 17.08.1976 р. № 6. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-76>. (Дата звернення 16.05.2020).
17. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 р. № 4. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>. (Дата звернення 16.05.2020).
18. Майданик Р. А. Речове право України. Підручник. Київ, Алерта. 2019.1092 с.

19. Цивільне процесуальне право України: Підручник / М.М. Ясинок, М.П. Курило, О.В. Кіріяк, О.О. Кармаза, С.І. Запара та ін.; За заг. Ред. д.ю.н., проф. М.М. Ясинка. Київ, 2016. 576 с.
20. Процесуальні документи в галузях цивільно-правових, трудових, сімейних, господарських, житлових та інших відносин. Зразки, коментарі, пояснення. Практичний посібник. К.: «Центр учбової літератури», 2013. 402 с.
21. Цивільний процес України. За загальною ред. д.ю.н., доцента М.М. Ясинка: підручник. К.: Алерта, 2014. 744 с.
22. Науково-практичний коментар «Цивільного процесуального кодексу України». За заг. ред. Богатиря В.В. Авт. кол.: Забарський В.В., Богатир В.В., Стоянова Т.А. та ін. К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2013. 784 с.
23. Цивільний процес (загальна частина): навчальний посібник. 2-ге вид., доп. і перероб. / кол. авт.; кер. авт. кол. к.ю.н., доцент А.В. Коваленко. Дніпро: Ліра ЛТД, 2017. 192 с.
24. Цивільний процесуальний кодекс: науково-практичний аналіз. К.: ВД «Дакор», 2013. 600 с.
25. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. За заг. ред. Короєда С.О. К.: «Центр учбової літератури», 2016. 526 с.
26. Цивільне право та процес: навчальний посібник. Авт. кол. (кер.Коваленко А.В.) Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр справ, 2018. 128 с.
27. Зразки процесуальних документів в цивільних справах: посібник / В.Я. Бойко. Київ: ВД «Дакор», 2018. 252 с.
28. Путівник по строках та термінах Цивільного процесуального кодексу України / О.М. Ткачук. 2-ге видання, переробл. та допов. Харків: Право, 2018. 68 с.
29. Цивільний процес України: Навч. посібник для студ. юрид. спец. вищих навчальних закладів / І.О. Ізарова, Р.Ю. Ханік-Посполітак. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: ВД «Дакор», 2018. 276 с.
30. Зуєвич Л., Вітюк Р. Представництво в судах. Огляд практики Верховного Суду. Схеми, кейси та практичні поради. – Київ: «Видавничий дім «АртЕК», 2019. 200 с.

- 31.** Ухвала Уманського міськрайонного суду Черкаської області по справі №705/537/20 від 12.02.2020. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87546278?1584184271>
- 32.** Ухвала Верховного суду про передачу справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду від 20.02.2020. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87758201?fbclid=IwAR0KE9SmRXehaDzLI66f5iM4MqvOSBzArnAMwFaR-u5yOKVApP-kd1mKkEA>
- 33.** Васильєв С.В. Цивільний процес. Підручник. К.: Алерта. 2019. 506 с.
- 34.** Ізарова І.О., Ханик-Посполітак Р.Ю. Цивільний процес України. : Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищих навчальних закладів. Київ : ВД «Дакор», 2018. 276 с.
- 35.** Цивільний процес України: підручник / кол. авторів; за ред. В. О. Кучера. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 768 с.
- 36.** Постанова Харківського апеляційного суду по справі № 623/3703/19 від 13.01.2020. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/86983733>

Колектив авторів:

Резворович Кристина Русланівна, завідувач кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Юнін Олександр Сергійович, професор кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Юніна Марина Петрівна, доцент кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Круглова Ольга Олександрівна, доцент кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Ярошенко Артем Сергійович, доцент кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Нагорна Олена Олександрівна, викладач кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Шурин Ігор Васильович, викладач кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Навчальне видання

Колектив авторів:

Резворович Кристина Русланівна

Юнін Олександр Сергійович

Юніна Марина Петрівна

Круглова Ольга Олександрівна

Ярошенко Артем Сергійович

Нагорна Олена Олександрівна

Шурин Ігор Васильович

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС: підготовка до іспиту

Частина друга

Навчальний посібник

Видання друкується в авторській редакції

Відповідальний редактор *Біла К. О.*

Технічний редактор *Олексенко Н. С.*

Дизайн обкладинки *Якушечкіна А. О.*

Підп. до друку 04.12.20. Формат 60x84 1/16.

Гарнітура – Times. Папір офсетний. Спосіб друку – плоский.

Ум. друк. арк. 9,4. Обл.-вид. арк. 9,54.

Тираж 50 пр. Зам. № 1220-03/1.

Видавець та виготовлювач СПД Біла К. О.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 3618 від 06.11.09

Надруковано на поліграфічній базі видавця Білої К. О.
Україна, 49000, м. Дніпро, пр. Д. Яворницького, 111, оф. 2
+38 (099) 7805049; +38 (067) 2100256
www.impact.dp.ua e-mail: impact.dnepr@gmail.com

